

Ik krijg melodische momenten én van die 'ram'-stukjes

Hoornist Femke (17)
CULTUUR C4-5

NRC HANDELSBLAD | LUX ET LIBERTAS

DONDERDAG 2 APRIL 2026

Drone-eenheid
Oekraïne helpt Nederland met drone-troepen

IN HET NIEUWS 5

Hongarije
Complotten en valse vlaggen bij verkiezingen

IN HET NIEUWS 6-7

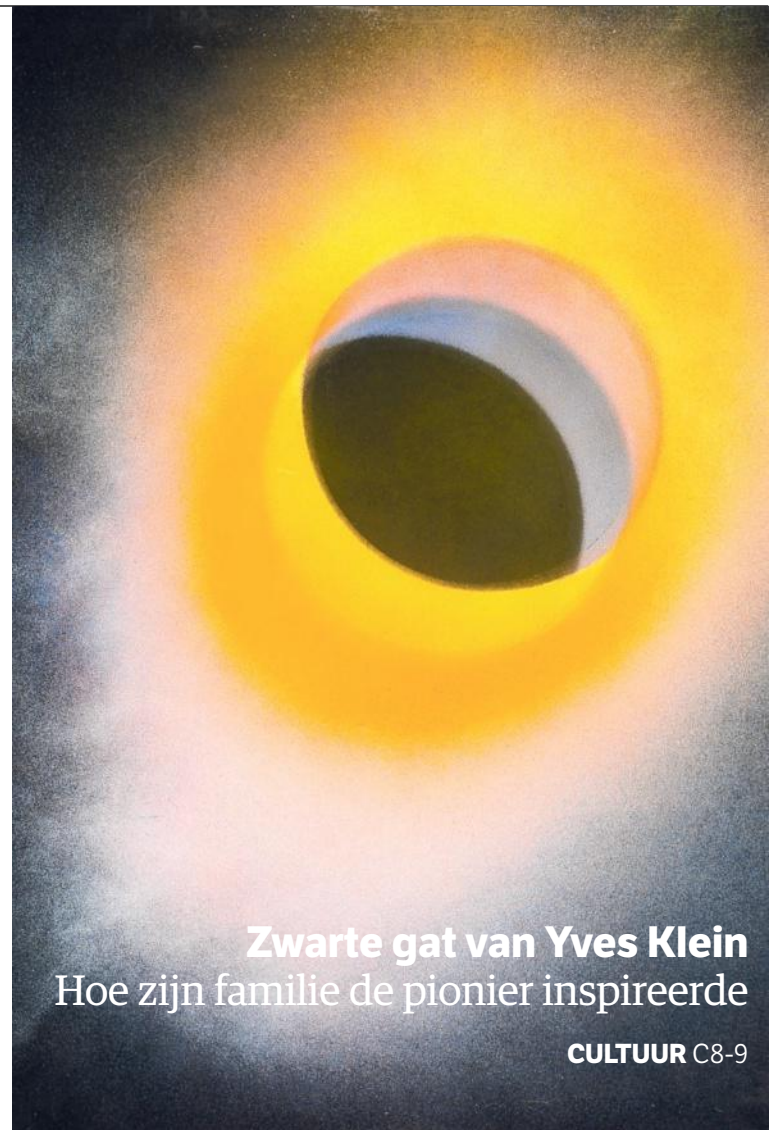
Big Tech
Nederlandse cloud dankzij 7 bedrijven

IN HET NIEUWS 10-11

De gehaktbal
Deze boer hoopt dat we veldbonen gaan eten

ECONOMIE 22-23

Zwarte gat van Yves Klein
Hoe zijn familie de pionier inspireerde

CULTUUR C8-9

ATLANTISCHE RELATIE

'Iran' splijtzwam binnen NAVO

Bij gebrek aan Europese hulp bij de oorlog met Iran dreigt president Trump de NAVO te verlaten op een gevaarlijk moment.

Michel Kerres

BRUSSEL

Na vier weken zoekt de Amerikaanse woede over de Europese neutraliteit in de oorlog tegen Iran een uitweg. In korte tijd dreigde de regering-Trump twee keer uit de NAVO te stappen omdat de Europese landen de VS vooralsnog niet willen helpen de Straat van Hor-

muz te ontzetten. Iran heeft de zee-straat, cruciaal voor de wereldoliehandel, praktisch afgesloten als antwoord op Amerikaans-Israëli-sche bombardementen.

Of de VS daadwerkelijk de NAVO zullen verlaten is daarmee nog lang niet gezegd. Dreigen behoort tot het standaard-repertoire van Donald Trump, maar niet elk dreigement voert hij ook uit. Bovendien is de NAVO in de VS populair en kan Trump niet in zijn eentje beslissen over opzegging van het NAVO-verdrag - daar heeft het Congres ook nog een stem in.

De hooglopende ruzie tussen Trump en Europa is wél schadelijk voor een organisatie die het moet hebben van de belofte dat de bondgenoten voor elkaar opkomen als het eropaan komt. Onderlinge spanningen, breed uitgemeten in de openbaarheid, ondermijnen de geloofwaardigheid van die belofte en verzwakken zo de alliantie.

Europa was gepikeerd dat het niet van tevoren was geïnformeerd over de aanval, maar, belangrijker, zag ook niets in een oorlog tegen Iran. Toen het conflict in de Golf uit de hand liep, stonden Europese landen niet te springen om een probleem op te lossen dat Trump heeft veroorzaakt. Bovendien geldt de

Vorige week zette president Trump zijn Europese NAVO-partners weg als „lafaards”

onderlinge solidariteit in de NAVO formeel pas als een bondgenoot wordt aangevallen. Een Amerikaanse aanval op Iran valt daar niet onder.

De Europeanen schoten Trump ook niet buiten NAVO-verband te hulp. Daardoor liep de tempera-

tuur in het toch al niet zo beste Atlantische huwelijk de afgelopen weken gestaag op. Trump zei eerst teleurgesteld te zijn in zijn Europese bondgenoten, maar voegde daar hautain aan toe dat hij eigenlijk ook niets anders had verwacht. Vorige week zette hij Europese NAVO-partners weg als „lafaards”. Dinsdagavond zei minister van Buitenlandse Zaken Marco Rubio dat de VS hun lidmaatschap van de NAVO na de oorlog moeten „heroverwegen”. Trump overtroefde vervolgens zijn topdiplomaat in een vraaggesprek met de Britse krant *The Daily Telegraph*. Trump zei al klaar te zijn met „heroverwegen”.

'Papieren tijger'

Op de vraag of hij Amerikaans lidmaatschap van de NAVO opnieuw zou overwegen na de oorlog in Iran zei Trump: „Oh, ja, ik zou zeggen dat we het moment van herover-

wegen al gepasseerd zijn.” („*It's beyond reconsideration*”). Alsof daarmee nog niet genoeg schade was aangericht, vervolgde hij met: „Ik was nooit overtuigd van de NAVO. Ik wist altijd al dat ze een papieren tijger waren.” En als uitsmijter roerde hij nog even in de open wond: „En, overigens, Poetin weet dat ook.”

Niemand is onder de indruk van een bondgenootschap waarvan de leden openlijk met elkaar overhoop liggen en waarvan de met afstand belangrijkste bondgenoot zegt dat het maar een schertsvertoning is. Trump heeft het overigens al niet meer over 'wij de NAVO', maar over 'zij'. Je ziet Poetin al met een vermetel grijnsje door de vergulde zalen van het Kremlin benen.

NAVO-diplomaten wijzen er op dat de alliantie al vaker door diepe

Lees verder op pagina 2

Advertentie

GEERTJANJANSEN.NL
IN DE STIJL VAN...

PAASWEEKEND
ZA 4, ZO 5 & MA 6 APRIL
11.00 - 17.00 uur
KASTEEL BEVERWEERD

REDACTIE
redactie@nrc.nl
nrc.nl/overons

ABONNEMENTSVRAGEN
ga voor meer informatie
naar nrc.nl/service

Deze uitgave komt voort uit
Algemeen Handelsblad (1828)
en Nieuwe Rotterdamse
Courant (1844)

PRIJS €4,70
Jaargang 56
no. 155
BELGIË € 5,70

IN HET LAND
FREEK SCHRAVESANDE
HENGELO

Alle mannen op De Nachtwacht 2.0 zijn ingewisseld voor vrouwen

Wie De Nachtwacht wil zien moet achterin zijn. Sommige klanten kiezen er speciaal voor, zegt Mífide Halaceli, eigenaar van de kapsalon. Die lopen langs de negen stoelen op een rij en zijgen neer in één van de laatste om tijdens het kleuren, knippen en föhnen via de spiegel oog in oog te staan met Rembrandts beroemde schuttersstuk.

Nachtwacht 2.0 dan wel. Want alle mannen op het werk zijn ingewisseld voor vrouwen. Bestuurder Neelie Kroes vooraan, de kapitein in het zwart. Zakenvrouw Sylvia Tóth ernaast als luitenant. Daarachter pionier in het vrouwenvoetbal Mary Kok, actrice Gerda Havertong, TomTom-oprichter Corinne Vigreux, zangeres Karsu. En verscholen achter de vaandeldrager, theaterproducent Janke Dekker, vind je Mífide Halaceli. De uitvoerder zelf, net als, vermoedelijk, op het origineel.

Het imposante werk, 2,40 bij 2,10 meter, is gedrukt op geborsteld aluminium en hangt op het binnenplaatsje van Mífide Hair & Art in de binnenstad van Hengelo. Een kapsalon waar zachtes jazz klinkt en op de leestafel niet de Story ligt maar *Tableau Magazine*.

Ik was erop geweest na mijn eerdere column over De Nachtwacht die sinds de jaren negentig hangt in Dalftsen - schilder Jan van der Horst had er zeven jaar over gedaan. Een lezer mailde me dat er nóg een Nachtwacht is. Eentje waarvoor „krachtige vrouwen uit de politiek, sport en zakenwereld” hebben geposeerd. Dat werk, schreef hij, is gefotografeerd en hangt sinds 2015 „ergens in de provincie, in het Twentse Hengelo”.

Een Nachtwacht met alleen maar vrouwen. „Dat was mijn grote droom”, zegt kapper/kunstenaar Halaceli (66) terwijl ze de koffie schenkt in porselein. „Vier jaar heb ik met het idee rondgelopen.”

Halaceli is zelf het voorbeeld van een krachtige vrouw. Opgegroei in Antakya, zuid-Turkije, kwam ze in 1976 als gastarbeider naar Nederland. Liefst had ze kunstgeschiedenis gestudeerd maar ze liet zich, om geld te ver-

dienen, omscholen tot kapper. In 1990 een eigen zaak, daarna nog één, en sinds haar uitverkiezing tot Twents Vrouw van het Jaar in 2002 bevecht ze de positie van de vrouw in onze samenleving.

Halaceli heeft zich altijd tot Rembrandts meesterwerk aangetrokken gevoeld. „Je loopt er in de eregalerij van het Rijksmuseum automatisch naartoe.” Maar stel je voor, heeft ze vaak gedacht, als het schuttersstuk uit 1642 nú zou zijn gemaakt? „Alleen mannen konden zich destijds zo'n groepsportret veroorloven. Terwijl, achter deze mannen zullen ook hele sterke vrouwen hebben gestaan.”

Turend naar De Nachtwacht moest Halaceli vaak denken aan

Turend naar De Nachtwacht moest Halaceli vaak denken aan haar eigen jeugd

haar eigen jeugd. Als enige meisje in haar omgeving mocht ze naar school en dagelijks werd ze uitgehoord door de andere meisjes over wat ze had geleerd. Zulke ongelijkheid is in Nederland nu ondenkbaar, maar vergis je niet, gister nog zag ze in een talkshow een presentator die een vrouw, „echt een hele sterke”, amper liet uitspreken. En wat te denken van het bericht onlangs dat Nederlandse rechters (v) minder verdienen dan hun collega's (m)? Halaceli zucht. „De uitvoerders van ons recht!”

De Nachtwacht met vrouwen, als statement, was dus zo gevuld. Tien jaar geleden alweer. Ze poseerden vier dagen lang voor de fotograaf, Elizabeth Kleinveld, die alle individuele foto's bewerkte tot één groepsportret. Visagist was Hester van Overbeek. En binnenkort hoopt Halaceli nog een Nachtwacht te maken, met Twentse topvrouwen. Maar liefst zou ze er duizenden zien, over de hele wereld. „Dat is mijn droom.”

Freek Schravasande doet elke donderdag ergens vanuit Nederland verslag

Europa volhardt nu verrassend in het 'nee' tegen Trump

Vervolg van voorpagina

dalen is gegaan om vervolgens toch weer op te krabbelen. Toen George W. Bush in 2003 Irak binnenviel, bij voorbeeld, weigerden Frankrijk en Duitsland hem te volgen omdat ze er niet van overtuigd waren dat Saddam Hoessein over massavernietigingswapens beschikte zoals de VS beweerden.

Vershil met toen is dat sinds de terugkeer van Trump in het Witte Huis de conflicten tussen de VS en Europa elkaar in hoog tempo opvolgen: in januari botsten de twee nog over Trumps annexatieplannen voor Groenland. Bovendien hebben de VS nu met Trump een president die de Europeanen op de allereerste plaats ziet als economische concurrenten en niet als politieke vrienden met vergelijkbare normen en waarden. Belangrijk verschil met eerdere onmin binnen de NAVO is ook dat aan de rand van het verdragsgebied al vier jaar een oorlog woedt, waarvan de afloop van grote betekenis zal zijn voor de veiligheid van Europa. De geloofwaardigheid van de NAVO is juist nu van groot belang, ruzies zijn minder vrijblijvend dan voorheen.

Trump's ontgoocheling zou ook wel eens gevoed kunnen zijn door de verrassende vasthoudendheid van het Europeaan. De Europeanen nemen in de Iran-oorlog een

andere houding aan dan in eerdere conflicten. Afgelopen zomer was de EU nog bereid een voor Europa ongunstige handelsdeal te accepteren. Men wilde Trump niet bruusken uit angst de Amerikaanse steun voor Oekraïne op het spel zetten.

Nu volhardt Europa in het 'nee' tegen Trump. Met tarieven kun je nog marchanderen, vraagstukken over oorlog en vrede zijn van een andere orde.

Spanje sloot het luchtruim

Oorspronkelijk was het alleen de Spaanse premier Pedro Sanchez die zich openlijk tegen de oorlog keerde. Later zei de Duitse kanselier Friedrich Merz dat de oorlog in strijd is met internationaal recht. De Britse premier Keir Starmer weigerde in eerste instantie Amerikaans gebruik van Britse bases, maar draaide na kritiek uit Washington bij.

Spanje heeft deze week het luchtruim voor Amerikaanse toestellen gesloten en Italië gaf de VS geen toestemming voor het gebruik van een basis in Sicilië, als niet vooraf om toestemming wordt gevraagd. Polen liet weten dat geen luchtafweer, die nodig is als verdediging tegen Rusland, naar de Perzische Golf te zullen sturen. Nieuws-site *Politico* meldde dat de VS bondgenoten had gevraagd om felbegeerde Patriot-systeem naar het Midden Oosten te verplaatsen.

De confrontatie met Trump spitst zich toe op de Straat van Hormuz. Europa was in eerste instantie niet van plan om de Straat met schepen en vliegtuigen te beveiligen zolang de bombardementen voortduren. Het is meer en meer de vraag hoe lang Europa afzijdig kan blijven.

Europa wordt niet alleen op de korrel genomen door een getergde bondgenoot die het voor zijn eigen veiligheid graag te vriend zou willen houden. Ook neemt de paniek over energieschaarste met de dag toe. De verwoesting van olie-installaties en de blokkade van de zeestraat jagen de oliepijps en daarmee de inflatie op. Een brede coalitie van ruim dertig landen onderzoekt daarom deze week onder leiding van premier Starmer de mogelijkheid van een Hormuzmissie na een staakt-het-vuren tussen Iran en Israël en de VS. Starmer waarschuwde woensdag dat ook als de wapens zwijgen zo'n missie geen eenvoudige opgave zal zijn.

President Trump praat met NAVO-leider Rutte, in 2025. FOTO A. HARNIK/GETTY IMAGES

Vorbereidingen voor de Passion in Dwingeloo. Het is de eerste keer voor de muzikale paasvertelling in een klein dorp én in de provincie Drenthe. FOTO'S SAKELZELINGA

REPORTAGE SCHOUWSPEL

'The Passion' is veeleisend, maar óók een aantrekkelijk uithangbord

Voor het eerst wordt de paasvertelling van 'The Passion' in een dorp opgenomen én live uitgezonden. Wat vinden ze in het kleine Drentse Dwingeloo van deze grote tv-productie? „Ik vind het stoer dat we dit als dorp kunnen organiseren.”

Lyanne Levy

DWINGELOO

In dorps huis Over Entinghe in Dwingeloo worden donderdagmiddag juist de tafels voor het briden klaargezet, maar beheerder Jolanda Zoer (58) kan wel even over *The Passion* praten. Elk jaar kijkt ze op televisie naar de muzikale paasvertelling van KRO-NCRV, waarin bekende Nederlanders de rollen van Bijbelse figuren als Petrus en Maria vertolken. Nu is het schouwspel in haar dorp, waar Zoer is geboren en getogen. „Zo'n groot evenement hier, dat is wel bijzonder. Knap dat de gemeente dat voor elkaar heeft gekregen”, zegt ze.

Voor het eerst wordt *The Passion* (zestiende editie) gehouden in een dorp. De gemeente Westerveld nam zelf contact op met de omroep om het evenement naar Drenthe - waar het óók nog nooit was geweest - te halen.

Het is een manier om de gemeente op de kaart te zetten, vindt wethouder Jacob Boonstra (CDA, o.a. Recreatie en Toerisme). Westerveld wil „de mooie natuur en gezellige dorpen” laten zien. Toerisme is belangrijk voor de gemeente. Alleen al rondom Dwingeloo zitten zo'n dertien campings, verscheidene hotels en tientallen b&b's. De vorige editie van *The Passion*, in Terneuzen, trok vijf-

duizend bezoekers. Een jaar eerder kwamen tienduizend mensen naar Zeist.

Die aantallen jagen Westerveld geen schrik aan, zegt Boonstra: naar de keramiekmarkt in Dwingeloo komen zesduizend mensen. En zo'n grote televisieproductie, dat is wel nieuw, maar juist die uitzending maakt *The Passion* aantrekkelijk als uithangbord voor de gemeente. Vorig jaar werd het programma door 2,2 miljoen mensen bekeken.

Op de historische Brink in het centrum van Dwingeloo worden een week voor *The Passion* de zo-

mereken al ingepakt met boombeschermers. Restaurantmedewerkers halen bloembakken en planten van een terras, om ruimte te maken voor het podium.

Passievlag

In het dorp en daarbuiten wappert bij veel woningen een witte vlag met een paars hart. Het is de 'Passievlag' die de gemeente Westerveld ontwierp en die inwoners gratis konden ophalen. Het is een van de vele acties rondom *The Passion*. Er worden zo'n veertig activiteiten georganiseerd - van brunches, een vastenmaaltijd tot een fotowed-

strijd met onder meer een prijs voor degene die „oprechte verbinding, ontmoeting en nabijheid” weet vast te leggen.

Aan het huis van Karola Buschman (60) aan de Brink hangt de vlag ook. Ze vindt het fantastisch dat *The Passion* in Dwingeloo, recht voor haar huis, wordt opgenomen. „Ik vind het ook stoer dat we dit als dorp kunnen organiseren en dat we ons kunnen laten zien aan het land.” Zeven jaar geleden verhuisde ze met haar man vanuit Haarlem naar Dwingeloo. Ze zagen het huis op Funda en waren „verliefd”.

Het thema is dit jaar 'Kom dichterbij'. „Met alles wat speelt in de wereld, is het belangrijk om verbinding te blijven zoeken,” vindt KRO-NCRV-directievoorzitter Arie Koornneef. „Het past ook goed bij een dorp. Daar ben je meer op elkaar aangewezen.”

Crewleden en visagie

Voor een dorp met zo'n vierduizend inwoners is het wel een enorme organisatie. „Het vraagt veel van een gemeente. Er trekt een grote karavaan naar Dwingeloo. Op de dag van *The Passion* werken zo'n vierhonderd mensen aan de productie. Het is het grootste programma van de NPO”, vertelt producent Reinder van Dijk.

Niet alleen voor de gemeente is het veel werk. Ook de ondernemers in het dorp hebben hun han-

Reclame in het dorp voor 'The Passion'.

Soldaten bij Israëlische tanks en Houwitsersgeschut die salvo's afvuren op Zuid-Libanon. Israël gaat in die zone hele dorpen met de grond gelijk maken, net als in Gaza. FOTO JALAA MAREY/AFP

ISRAËLISCHE BEZETTING

Israël pakt er gebied in Zuid-Libanon bij: bewoners weg 'voor de veiligheid'

Net als eind vorige eeuw gaat Israël Zuid-Libanon bezetten, kondigde minister Katz (Defensie) aan. Huizen worden verwoest.

Derk Walters
AMSTERDAM

Na Gaza, de Westelijke Jordaanoever en de Golanhoogvlakte gaat Israël een vierde stuk land bezetten. Zoals ook al tussen 1982 en 2000 het geval was, zal het land volgens minister Israël Katz (Defensie) de „veiligheidscontrole“ op zich nemen in Zuid-Libanon. Het gaat om de 850 vierkante kilometer ten zuiden van de Litani-rivier - ruwweg de helft zo groot als de provincie Utrecht.

Het te bezetten gebied in Zuid-Libanon zal volgens Katz uit twee delen bestaan. In een strook van zo'n tien kilometer diep langs de Israëlische grens komt een bufferzone waarin alle huizen gesloopt worden en bewoners niet mogen terugkeren. In dat gebied zal het Israëlische leger zich permanent vestigen, wat de inwoners van Noord-Israël beschermen tegen antitankraketten van Hezbollah.

Deze aanpak doet sterk denken aan de Israëlische verwoesting van Gaza, erkent Katz. Hij noemde de volledige verwoesting van de steden Beit Hanoun en Rafah dinsdag als voorbeeld van wat de Libanese grensdorpen te wachten staat.

1,2 miljoen mensen verdreven

In de rest van het gebied, tussen de Litani en de bufferzone, zullen de bewoners uiteindelijk wel terug mogen keren, maar pas als de inwoners van Noord-Israël veilig zijn, aldus Katz. Naar schatting zijn uit dit

gebied 600.000 Libanezen ver trokken. In totaal heeft Israël meer dan 1,2 miljoen mensen verdreven.

De Israëlische maatregelen „moeten de situatie in Libanon voor eens en altijd veranderen“, stelt de minister. „We zijn vastberaden om Libanon van de Iraanse arena te scheiden, de tanden van de slang te trekken en de dreiging van Hezbollah te elimineren.“

Het innemen en bezetten van een ander land is illegaal volgens het internationaal recht, specifiek volgens artikel 2, lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties: alle VN-leden dienen zich te ont-

houden van „geweld tegen de territoriale integriteit of de politieke onafhankelijkheid van een staat“. Hoewel het verbod op gebiedsverovering een grondslag van het internationaal recht vormt, staat het de laatste jaren stevig onder druk.

Aanval was al lang voorbereid

Libanon is het tweede front van de oorlog in het Midden-Oosten, na Iran. De militante groepering Hezbollah schoot vanuit Libanon raketten op Israël af, wat Israël als aanleiding aangreep om het noordelijke buurland aan te vallen. Een grootschalige aanval op Libanon

werd al langere tijd voorbereid, met oefeningen, de verplaatsing van grondtroepen naar het noorden en het vernietigen van Libanese landbouwgrond met grote hoeveelheden gif.

De strijd in Libanon begon een maand geleden met luchtaanvallen, waarbij inmiddels volgens het Libanese ministerie van Volksgezondheid 1.268 doden zijn gevallen. Sinds vorige week trekken Israëlische grondtroepen het buurland binnen. Woensdag waren de soldaten zo'n acht kilometer gevorderd vanaf de Israëlische grens.

Net als in Gaza doodt Israël in Li-

banon specifiek journalisten en zorgverleners, waarbij Israël geen bewijs levert dat zij aan militaire activiteiten deelnemen, een ernstige schending van het humanitair oorlogsrecht.

De vorige Israëlische bezetting van Zuid-Libanon (1982-2000) begon na een oorlog tegen Palestijnse milities in Libanon. Als reactie op de bezetting werd Hezbollah opgericht, dat nu het doelwit is van de nieuwe bezetting.

De Australische genocidewetenschapper Dirk Moses van de City University of New York schaarde de Israëlische strategie in Libanon onder de noemer „permanente veiligheid“. Israël wil zijn eigen inwoners, en bij uitbreiding het hele Joodse volk, absolute veiligheid garanderen, en doet wat daar ook maar voor nodig is. Dit streven betekent volgens Moses dat Israël ook anticipeert op toekomstige bedreigingen. Dit maakt aanvallen op hele bevolkingsgroepen noodzakelijk, om te verhinderen dat er uit dat vijandige volk ooit opstandelingen voortkomen.

In Libanon past Israël sinds 2024 de 'Dahiya-doctrine' toe: de massale vernietiging van infrastructuur en het vergifigen van landbouwgrond om gebieden onbewoonbaar te maken. „Voorstanders prijzen dit als een manier om oorlogen te verkorten door de prijs voor de vijand ondraaglijk hoog te maken. Maar het schendt wel het beginsel van proportionaliteit in het humanitair oorlogsrecht“, zei Moses onlangs in NRC.

Houwitsersgeschut dat vanuit Noord-Israël bij de grens met Libanon beschietingen uitvoert. FOTO JALAA MAREY/AFP

Bufferzone in de maak

REPORTAGE OORLOGSVOERING

Defensie leert van Oekraïne en richt als eerste NAVO-land 'drone-troepen' op

Drones zijn onmisbaar geworden op het slagveld. Woensdag werd de eerste eenheid drone-troepen in Oirschot paraat gesteld.

Steven Derix

OIRSCHOT

Het is goed om je dat even te realiseren, zegt generaal Joland Dubbeldam terwijl er soep wordt opgediend: „Tijdens het uurtje dat wij hier bij elkaar zitten, sneuvelen er in Oekraïne tachtig Russische militairen door de inzet van drones.“

Dubbeldam is de commandant van de Nederlandse Task Force Drones, die het afgelopen jaar in een ijtempo heeft gewerkt aan het vormen van drone-troepen. De zogeheten taakgroep is woensdag tijdens een militaire ceremonie op de legerplaats Oirschot officieel paraat gesteld. Nederland is daarmee het eerste NAVO-land dat over zulke eenheden beschikt. In totaal zullen de drone-troepen uit zo'n 1.200 militairen bestaan - een belangrijke uitbreiding van de gevechtskracht van de landmacht (nu zo'n dertigduizend militairen).

De actualiteit in Oekraïne dwingt tot handelen zegt Dubbeldam, die een briefing geeft tijdens een werklunch, een dag voor de ceremonie. In Oekraïne zijn drones inmiddels verantwoordelijk voor 80 procent van de Russische gesneuvelde, zo blijkt uit cijfers van het Oekraïense ministerie van Defensie - het zijingwekkende aantal van zo'n achthonderd à duizend doden en zwaargewonden per dag.

Oekraïne is niet het enige land dat vooroploopt in de drone-revolutie: ook Rusland heeft zijn aanvankelijke achterstand voor een belangrijk deel ingehaald.

Survival is een missie op zich geworden

Joland Dubbeldam

commandant van de Nederlandse Task Force Drones

Waar dat toe zou kunnen leiden bleek eind vorig jaar tijdens een NAVO-oefening in Estland, waar een klein team van zo'n tien Oekraïense drone-operators binnen een dag een hele Britse Brigade (enkele duizenden militairen) in de pan hakte. Europese krijgsmachten kunnen zich nu nauwelijks verdedigen tegen drones - laat staan dat ze er aanvallen mee kunnen uitvoeren.

Dubbeldams opdracht is om daar zo snel mogelijk verandering in te brengen. De generaal toont de doelen die hij wil realiseren. In eerste plaats is dat het voorkomen van verliezen aan eigen zijde. „Survival“, zo zegt Dubbeldam, „is een missie op zich geworden“ op een slagveld dat is veranderd in een niemandsland van zo'n twin-

De Task Force Drones werd tijdens een militaire ceremonie op de legerplaats Oirschot officieel paraat gesteld. FOTO'S DIEUWERTJE BRAVENBOER

tig kilometer breed, waarin alles en iedereen door drones wordt opgeblazen.

Lessen uit de oorlog in Oekraïne

Om beter beschermd te zijn, worden de gevechtseenheden van de landmacht daarom uitgerust met drone-teams die zijn gespecialiseerd in het neerhalen van Unmanned Aerial Systems (UAS), zoals militaire drones noemen. Dat gebeurt op allerlei manieren, van het storen van radiofrequenties tot het inzetten van onderscheppingsdrones en snelvuur van mitrailteurs en kanonnen. De tweede taak van de drone-troepen wordt het aanvallen van de vijand met drones die worden bestuurd door een operator met een videobrillen en een controller.

De pijlsnelle vorming van de taakgroep is tot stand gekomen in nauwe samenwerking met Kyiv. Nederland investeerde ruim 800 miljoen euro in de 'Drone Line', een project dat vorig jaar in het leven werd geroepen door president Zelensky om de inzet van drones te versnellen. In ruil daarvoor deelt Oekraïne informatie. Tijdens haar eerste bezoek aan Kyiv kondigde minister van Defensie Dilan Yesilgöz (VVD) vorige maand aan dat Nederland toegang krijgt tot data over de inzet van drones op het slagveld. Dergelijke battle field data gelden als de heilige graal voor de industrie. Wat het kabinet-

Jetten betreft worden Nederlandse bedrijven voorlopers op drone-gebied. Afgelopen december tekende Yesilgöz' voorganger Ruben Brekelmans (VVD) al de eerste samenwerkingsovereenkomsten.

Welke Nederlandse bedrijven operationele drones in productie hebben wil Dubbeldam niet vertellen - de drone-revolutie is omgeven met behoorlijk wat geheimhouding. Wat hij wel wil zeggen is dat Nederland niet alles uit Oekraïne kan kopiëren. Voor de Oekraïense strijdkrachten draait alles om schaal (zo veel mogelijk) en kosten (zo goedkoop mogelijk). „Mensen zeggen soms: we kopen toch al drones voor Oekraïne, we

kopen meteen die voor Nederland erbij. Maar wij hebben te maken met andere eisen, zoals de vliegsnelheid.“

Blijven vernieuwen

Maar Dubbeldam en zijn team hebben veel lessen getrokken uit de oorlog in Oekraïne. Blijven vernieuwen is een voorwaarde, zegt de commandant, en daarbij hoort ook dat er fouten worden gemaakt. „Als straks blijkt dat de drones die we hebben gekocht niet werken, dan is het een dagje uithuilen en weer door.“

Om zich niet al te veel problemen op het lijf te halen beginnen de nieuwe eenheden met twee ty-

pes beproefde drones: radiografisch bestuurd en drones die worden bestuurd door een kilometerslange flinterdunne glasvezeldraad. Autonome drones, die met behulp van AI het laatste stukje naar het doel zelfstandig kunnen afleggen, staan wel op de radar, maar zijn nog niet aangeschaft. Vernieuwingen kunnen ook té snel gaan, zo leerde Dubbeldam tijdens zijn tijd in Urugaan, waar hij leiding gaf aan het team dat oplossingen probeerde te verzinnen voor de bembommen van de Taliban. „We beginnen met de basis.“

De nieuwe drone-operators worden géén nerds zonder conditie die hun dagen in de luie gaming chair doorbrengen - hoewel vaardigheden met de controller absoluut vereist zijn. Een groot deel van de nieuwe rekruten zijn al diende infanteristen, die eerder hebben geëxperimenteerd met drones. „Ik verwacht geen problemen bij de werving“, zegt Dubbeldam.

Maar hoe zit het straks met de psyche? Op de duizenden filmpjes op X is goed te zien dat drone-operators hun slachtoffer in de ogen kunnen kijken in de split second voordat hij wordt opgeblazen. Ook hier put Dubbeldam uit zijn ervaringen in Afghanistan. „Aan het einde van een dag bespreek je dat met elkaar. Wat hebben we meegeemaakt? En wat doet dat me je? Bij ons is dat allang niet meer soft.“

De nieuwe eenheden gaan met steeds nieuwere typen drones werken, want de ontwikkelingen gaan razendsnel.

Oppositieleider Peter Magyar van de Tisza-partij (Respect en Vrijheid) met een Hongaarse vlag op campagne in Boedapest. FOTO FERENC ISZA/AFP

VERKIEZINGSSTRIJD

Complotten, valse vlaggen en lekken kenmerken de campagne in Hongarije

Voor het eerst in zestien jaar lijkt een tegenstander van Viktor Orbán serieus kans te maken de Hongaarse premier te verslaan bij de verkiezingen. Dat leidt tot een buitengewoon spannende campagne, waarbij weinig middelen worden geschuwd.

Oppositieleider Peter Magyar (buiten beeld) spreekt zijn aanhangers toe op 15 maart, een nationale feestdag, in Boedapest. FOTO BOGLARKA BODNAR/EPA

Mark Middel

WARSCHAU

Twee weken voor de parlementsverkiezingen in Hongarije is de campagne in alle hevigheid losgebarsten. Berichten over een Russisch moordcomplot, onthullingen over de nauwe banden tussen Moskou en de Hongaarse regering en een dreigement van de Oekraïense president Volodymyr Zelensky aan het adres van premier Viktor Orbán volgden elkaar op. Ondertussen is het wachten op een gelekte sekstape met oppositieleider Péter Magyar in de hoofdrol.

De parlementsverkiezingen van 12 april in Hongarije beloven uitzonderlijk spannend te worden en zijn misschien wel de belangrijkste in Europa dit jaar. Blijft Hongarije onder leiding van Orbán en zijn partij Fidesz een politieke dwarsligger in de Europese Unie? Of weet Magyar met zijn partij Tisza het groeiende ongenoegen over de democratische uitholling te bundelen en een politieke ommekeer te forceren?

Voor het eerst in de zestien jaar dat hij onafgebroken aan de macht is, heeft Orbán te maken met een serieuze uitdager in de persoon van Péter Magyar - een voormalig Fidesz-partijlid die de oppositiestemmer achter zich weet te verenigen, van de progressieve steden in Boedapest tot de anti-establishmentskiezer op het platteland.

Al een jaar gaat Magyars partij Tisza in de meeste peilingen aan kop. Toch biedt dat geen garantie op winst. Ook met een meerderheid van de stemmen kan Tisza de verkiezingen verliezen.

Twee stemmen

Dat heeft alles te maken met het ingewikkelde Hongaarse kiessysteem. kiezers brengen twee stemmen uit: één op een partijlijst en één op een districts-kandidaat. Aan beide zijn parlementszetels verbonden. Daarnaast is er een kiesdrempel van 5 procent.

„Het voordeel van het systeem is dat de regering een sterk mandaat krijgt”, zegt politoloog Daniel Milbacher, adviseur van de satirische Hongaarse Hond met Twee Staarten-partij. „Het nadeel is dat kleine partijen nauwelijks een kans maken, mede door de kiesdrempel.” Dat werkte tot nu toe in het voordeel van Fidesz, dat de stemmen op de rechterflank wist te bundelen, terwijl de oppositie versplinterd bleef en veel partijen de kiesdrempel niet haalden. „Nu heeft Fidesz een echte uitdager in Tisza, omdat die partij bijna alle oppositiepartijen heeft opgeslokt”, zegt Milbacher. Zijn eigen partij is daardoor „totaal kansloos”, voegt hij toe.

Het effect van het systeem werd zichtbaar in 2014 toen Fidesz met 45 procent van de stemmen een tweede meerderheid behaalde in het parlement. Daardoor kon de partij de grondwet wijzigen en het kiesstelsel naar haar hand zetten. Volgens Milbacher heeft Tisza zeker 55 procent van de stemmen nodig om een tweederde-meerderheid te halen.

Fidesz herkende verschillende kiesdistricten - een praktijk die in de VS *gerrymandering* wordt genoemd. Hoofdstad Boedapest verliest daardoor twee zetels. Milbacher nuanceert het effect. „Die herindeling bevoordeelt de buitensteden, waar nagenoeg hetzelfde electoraat zit als in Boedapest.” Toch weegt een stem op het platteland - waar Fidesz relatief sterk is - zwaarder dan in de stad. „Sommige plattelandsdistricten hebben aanzienlijk minder inwoners dan stedelijke districten, maar leveren evenveel zetels”, zegt Milbacher.

De belangrijkste ingreep van Fidesz is dat etnische Hongaren in het buitenland kiesrecht hebben, zonder dat ze in het land wonen. In Roemenië, Oekraïne en

Aanhangers van Orbans partij Fidesz tijdens een mars in Boedapest.

FOTO JANOS KUMMER/GETTY IMAGES

Slowakije wonen ruim een miljoen stemgerechtigde Hongaren, van wie zich voor deze verkiezingen 500.000 hebben geregistreerd. Dat is een flink aantal in een land met nog geen tien miljoen inwoners. „Zij worden beschouwd als loyale Fidesz-stemmers”, zegt politiek analist Gábor Gyori van de onafhankelijke denktank Policy Solutions. „Zij ondervinden niet de nadelen van bijvoorbeeld de slechte ziekenhuizen in Hongarije, maar zien wel dat Fidesz veel geld uitgeeft aan hun gemeenschappen.” Dankzij stemmen per post is deelname bovendien eenvoudig.

Voor de Hongaarse expat of student die in het buitenland studeert is stemmen juist moeilijker. Zij moeten op verkiezingsdag naar een ambassade of consulaat gaan. „Dat betekent vaak een urenlange reis, die veel geld kost, en vervolgens moeten ze in de rij staan”, zegt Gyori. „Fidesz weet dat de overgrote meerderheid van deze mensen tegen haar zal stemmen.”

Per saldo leveren deze electorale machinaties Fidesz slechts enkele zetels extra op, zeggen Gyori en Milbacher. „Alleen bij een krappe uitslag kan dat doorslaggevend zijn”, zegt Gyori. Toch wist Fidesz bij de vorige verkiezingen een tweederde-meerderheid te halen.

Veel belangrijker is volgens hen de ongelijke verdelingen van middelen en media-aandacht. „Voor de oppositie is het buitengewoon moeilijk campagne voeren”, zegt Gyori. „Ze heeft minder geld en bereikt kiezers lastiger, omdat vrijwel alle media regeringsgezind zijn. Het is een marathon waarbij de voeten van de oppositie vastgebonden zijn.”

Russische desinformatie

In februari barstte de campagne los toen Péter Magyar aankondigde dat er een heimelijk opgenomen sekstape van hem zou verschijnen waar volgens Magyar Fidesz achter zat. Die bleef uit. Volgens analist Gyori werken dit soort tactieken averechts: het onderstreept vooral dat „Fidesz tot alles in staat is”.

Er was wel een ander lek: van een telefoongesprek tussen minister van Buitenlandse Zaken Péter Szijjártó en zijn Russische collega Sergej Lavrov. Daarin vraagt de Rus om hulp bij sanctieverlichtingen, blijkt uit een opname die Europese onderzoekjournalisten dinsdag publiceerden. Uit eerdere onthullingen bleek al dat Szijjártó tijdens EU-vergaderingen informatie doorspeelde aan Rusland. Szijjártó ontkende de contacten niet en noemde de telefoongesprekken „diplomatie”. Hij beschuldigt buitenlandse inlichtingendiensten van inmenging in de Hongaarse verkiezingen en de regering beticht journalist Szabolcs Panyi, die onderzoek deed naar de zaak, van spionage.

Tegelijk zijn er berichten over Russische steun aan Orbáns campagne, variërend van desinformatiecampagnes

tot aan een Russisch plan om een moordaanslag op Orbán in scene te zetten. „Rusland heeft al langer invloed in Hongarije”, zegt analist Gyori. „Maar we weten niet wat voor impact dit zal hebben op de verkiezingen.”

Magyar benadrukt die stevige banden tussen Fidesz en Rusland. Hij wijst in zijn campagne op de grootschalige corruptie onder het bewind van Orbán, de stagnerende economie en de uitholling van publieke diensten. Orbán probeert de focus te verleggen en zet Tisza neer als een partij die de belangen van Oekraïne behartigt en Hongarije de oorlog in wil trekken.

Om die boodschap kracht bij te zetten wordt alles uit de kast getrokken. Tijdens een Tisza-mars verscheen een Oekraïense vlag in het publiek, die naar later bleek werd vastgehouden door jongens die gezien waren bij de jeugdbeweging van Fidesz. De politie deed, aangestuurd door de inlichtingendiensten, invallen bij IT'ers van Tisza om de digitale infrastructuur van de partij te vernietigen. Volgens Fidesz waren de IT'ers Oekraïense geheim agenten.

Ook Magyar is niet vrij van controveres door ongefundeerde uitspraken en daden. Zo zei hij dat sinds de komst van „honderden arbeiders uit de Filipijnen” opeens „eenden en goudvisen” verdwenen uit de dierentuin in Boedapest. „Omdat deze mensen honger leden, namen ze hun toevlucht tot dit soort praktijken”. Beheerders van de dierentuin en omliggende meren konden zich niet vinden in deze uitspraak.

Orbán krijgt volop steunbetuigingen vanuit Washington. De Amerikaanse president Donald Trump sprak zijn steun uit voor Orbán, minister van Buitenlandse Zaken Marco Rubio bezocht Hongarije en vicepresident JD Vance wordt nog verwacht. Volgens politiek analist Zoltán Pogátsa van de Universiteit van Sopron heeft dat alles weinig effect. „De meeste mensen kennen alleen Trump en die is sinds de oorlog in Iran veranderd van *peacemaker* in *troublemaker*”, zegt Pogátsa. „Hongaren houden niet van oorlog én niet van hogere prijzen.”

Vanwege de turbulente campagne, kan het nog alle kanten op. Zelfs bij winst wacht Tisza een zware opgave: „Fidesz is diep verankerd in de staat - zij controleren het Hooggerechtshof, de media en de financiële autoriteiten alle instellingen die acties van de overheid kunnen beperken”, zegt Gyori. „Bovendien zal Fidesz als oppositiepartij meer geld hebben dan Tisza en behoudt ze haar enorme mediachine.”

Magyar is zich daar sterk van bewust, zei hij vorig jaar in een interview met NRC. „De verkiezingen zullen absoluut niet eerlijk verlopen. Maar dat kan me niet schelen. We moeten gewoon winnen - en dan niet met 1-0 maar met 3-0 of meer.”

De campagne is een marathon waarbij de voeten van de oppositie vastgebonden zijn

Gábor Gyori
politiek analist

nrc webwinkel

Adviesprijs
fabrikant 299,-
139,-

In
verschillende
hoogtes
verkrijgbaar

BATAVIA Telescoopladder Professional

- › Ingebouwde hoekindicator: groen = veilig (65°-75°), rood = bijstellen
- › Uniek intrekmechanisme met luchtbuffer voor gecontroleerd inschuiven
- › Antislip treden voor veilige werkhouding

Deze telescoopladder met een ingeklapte lengte van slechts 97 cm is zeer compact op te ruimen en eenvoudig te vervoeren in bijvoorbeeld de kofferbak van de auto. De ladder is uit te schuiven en te gebruiken op elke gewenste lengte tussen 0,97 en 3,80 meter.

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/ladder

COCAÏNE KOORTS

LUISTER NU IN JE FAVORIETE PODCAST-APP

Hoe groeide een keurige dorpsjongen uit het Belgische Lommel uit tot een van de grootste drugsbrokers van de Lage Landen? En hoe kan het dat deze Belg een hoofdrol heeft verkregen in de Europese cocaïnemaffia, een wereld die sinds jaar en dag in handen is van Nederlandse criminelen? Misdaadjournalisten *Jan Meeus* en *Mark Eeckhout* nemen je mee achter de schermen van het onderzoek naar Flor Bressers.

Luister nu in je favoriete podcast-app
Ga naar nrc.nl/cocainekoorts voor meer over de podcast

nrc > DS

Oranje-middenvelder **Quinten Timber** (derde van links) in duel met Moises Caicedo van Ecuador, spits **Brian Brobbey** (nummer 19) is ook betrokken. FOTO: ROBIN VAN LONKHUIJSEN / ANP

ANALYSE NEDERLANDS ELFTAL

Hoe staat Oranje er ruim twee maanden voor het WK precies voor?

In aanloop naar het WK voetbal oefende bondscoach Ronald Koeman met verschillende systemen. „Een kracht van een elftal is dat je ook anders kan spelen.”

Steven Verseput

EINDHOVEN

Op een voor het Nederlands elftal taai maar ook nuttige avond in Eindhoven tegen Ecuador, waren ontwikkelingen in de rest van Europa misschien net zo interessant richting het WK voetbal. In een overtuigend optreden versloeg Japan op Wembley Engeland, een van de toernooifavorieten. Het was slechts een oefenduel, toch gaf Japan opnieuw een signaal af nadat het in oktober al van Brazilië won: Oranje wacht zware tegenstand in het eerste WK-duel op 14 juni in Dallas.

In Solna plaatste Zweden, opgeleefd onder de nieuwe bondscoach Graham Potter, zich door een spectaculaire zege in een play-offduel op Polen. Dat betekent dat Oranje op 20 juni in Houston tegen Zweden speelt in het tweede duel in groep F, zes dagen later gevolgd door Tunesië in Kansas City.

„Een aardige poule”, zei bondscoach Ronald Koeman dinsdagavond met een voorzichtig lachje. Zweden wist geen duel te winnen in de WK-kwalificatie en werd laatste in de groep, maar doordat zij in

2024 de Nations League-poule wonnen kon het via een geitenpaadje toch deelnemen aan de WK-play-offs. Daarin werd eerst Oekraïne verslagen, gevolgd door Polen. Op basis hiervan noemde Koeman Zweden een „sterke tegenstander”. Al had hij die ploeg „eerlijk gezegd niet zo gevolgd”.

Zeker is dat Japan en Zweden aantrekkelijke tegenstanders zijn met veel tactische variatie, onder meer met opkomende vleugelspelers. De groepsfase wordt voor Oranje misschien complexer dan aanvankelijk gedacht.

Goede inzichten

Waar Oranje ruim twee maanden voor het WK precies staat is, na de twee oefenduels tegen Noorwegen (2-1 zege) en Ecuador (1-1), moeilijk te zeggen. Te veel bepalende basispelers ontbraken deze interlandperiode door blessures - spelmaker Frenkie de Jong, spits Memphis Depay, verdediger Jurriën Timber. Ook werd er te veel gewisseld - in basisformatie en tijdens wedstrijden - om serieuze conclusies te kunnen trekken. En dat Oranje dinsdagavond tegen Ecuador zo'n tachtig minuten met tien man speelde na een rode kaart voor Denzel Dumfries maakt oordelen eveneens complex - al gaf die situ-

atie óók goede inzichten.

Grootste pluspunt is dat Oranje aantoonde dat het verschillende tactische varianten kan uitvoeren. Tegen Noorwegen, afgelopen vrijdag, pakte het experiment met middenvelder Teun Koopmeiners als verkapt rechteraanvaller redelijk uit. Hij trok veel naar binnen, zorgde voor controle door als extra (vierde) middenvelder bij te sluiten. En hij gaf ruimte aan de opkomende Dumfries op de flank. Spits Donyell Ma-

Je wil niet dat een speler als Gakpo steeds bij onze goal moet verdedigen

Ronald Koeman bondscoach

len was dreigend door zijn diepte en snelheid, wel liet hij na te scoren uit goede kansen. Met de „lopende” Malen, zoals Koeman het noemde, bewees Oranje prima vanuit de reactie te kunnen spelen.

Tegelijkertijd waren oude kwetsbaarheden te zien. Koeman vond dat linksbuiten Cody Gakpo na rust te ver werd teruggedrongen om de Noorse back te verdedigen. Dit kwam mede doordat de defensie onder leiding van Virgil van Dijk on-

voldoende doordekte, wat op het EK al een probleem was. „Wat je niet wil is dat een speler met de kwaliteiten van Cody de hele tijd bij onze goal moet verdedigen”, zei Koeman. „Dan moet je achterin één-op-één [man op man] durven spelen.”

Hoe fragiel de defensie kan zijn, illustreerde een moment tegen Ecuador na acht minuten - toen het nog elf tegen elf was. Nathan Aké reageert te traag op een diepe ingooi op de rechterflank, waarna Stefan de Vrij te ver uit positie staat om het spits John Yeboah moeilijk te maken in een duel.

De Vrij en Aké spelen dit seizoen weinig bij hun clubs, toch blijft Koeman de twee routiniers oproepen vanwege hun „rol in de groep” en „loyaliteit” aan Oranje. Maar blijven die argumenten houdbaar als hun defensieve betrouwbaarheid minder wordt vanwege een gebrek aan ritme?

Het is verleidelijk om de tweede helft tegen Ecuador alseen niemendalletje te beschouwen - met tien man in een oefenduel en veel wisselingen - toch waren er interessante ontwikkelingen te zien. Oranje wist vrij soepel te overleven door over te stappen van een defensie met vier naar vijf verdedigers - iets wat Koeman sowieso van plan was.

Hij wil straks op het WK „ver-

schillende systemen” kunnen spelen binnen een wedstrijd zonder direct spelers te hoeven wisselen. Dat geeft hem de optie om bijvoorbeeld een antwoord te vinden op Japan, dat speelt met zeer aanvallende vleugelspelers vanuit een driemansverdediging. En Zweden begon dinsdag met vijf verdedigers, vijf dagen eerder nog meer traditioneel met vier.

„Een kracht van een elftal is dat je ook anders kan spelen”, zei Koeman. Dat betekent dat hij voor zijn selectie - 30 mei moet de lijst van 26 spelers zijn doorgegeven - nadrukkelijk kijkt naar multifunctionele spelers.

Los van enkele fouten vallen de vastberadenheid en discipline op tegen Ecuador. Met name in de tweede helft, als de meest bepalende spelers niet meedoen (Van Dijk is gewisseld).

Diep in de tweede helft staat assistent Ruud van Nistelrooij opeens langs de lijn met een gebalde vuist. Middenvelder Quinten Timber, die zich onderscheidt, heeft net links voorin agressieve druk gezet, gevolgd door spits Brian Brobbey. In paniek werkt de verdediger van Ecuador de bal de tribunes in. Zo zien ze het graag bij Oranje.

De vraag is hoe consequent deze selectie dat kan.

DIGITALE SOEVEREINITEIT

Nederlandse ICT-bedrijven bundelen krachten als antwoord op Big Tech

Een Google-datacenter in Middenmeer. Zo'n volledig pakket applicaties aanbieden als Google of Microsoft kunnen de zeven Nederlandse cloudbedrijven nog niet. FOTO ROBIN UTRECHT/ANP

besteden. IT-contracten van de overheid zijn vaak groot en omvatten veel verschillende applicaties. Mede daarvoor gaan ze in de regel naar de grootste bedrijven, die door hun schaal goedkoper kunnen zijn. Het gevolg daarvan is wel dat (belasting)geld naar buitenlandse techbedrijven gaat en de opbouw van kennis en ervaring ook vooral in het buitenland plaatsvindt.

„We creëren banen in Nederland, onze bedrijven en werknemers betalen belasting in Nederland. Het geld blijft circuleren in onze eigen economie. Dat is geen kostenpost. Dat is een investering”, schrijven de bedrijven in een gezamenlijk manifest, dat ze woensdag aan verschillende politici aanbieden in Den Haag.

Elkaar technologisch aanvullen

Het initiatief voor de 'Open Cloud Alliantie' komt van Maarten Hillenaar, directeur bij Centric, en Ludo Baauw, ceo van Intermax Group. Centric levert onder meer veel applicaties aan Nederlandse gemeenten. Bijvoorbeeld software voor het behandelen van verguningsaanvragen, het aanvragen van paspoorten of voor lokale belastingen en toeslagen. Intermax is een kleinere aanbieder van clouddiensten uit Rotterdam, die veel zorginstellingen en ook NRC als klant heeft. De clouddiensten van de zeven bedrijven hebben bij elkaar zo'n 2,5 miljard euro omzet per jaar.

Baauw benadrukt dat de bedrijven elkaar aanvullen. „We zijn goed in verschillende dingen.” De samenwerking is hoofdzakelijk technologisch. Baauw: „Er zijn geen prijsafspraken. Daar [bij het binnenhalen van opdrachten] zijn we gewoon concurrenten. Maar ik heb liever dat een concurrent uit Nederland wint dan een Big Tech-Amerikaan.”

De bedrijven denken er met hun samenwerking voor te kunnen zorgen dat meer werk in Nederland blijft. Jurgen de Jong, verantwoordelijk voor de cloudtak van KPN: „We zien dat soevereiniteit vaak nog geen onderdeel is van aanbestedingen. Terwijl het hier gaat om strategische waarde: kennisopbouw in Nederland, grip op data en continuïteit.” Baauw: „Je kunt allemaal voor je eigen taartpunt gaan, of samen de taart groter willen maken.”

Hillenaar van Centric geeft een vergelijkbare uitleg. Centric werkt voor veel Nederlandse gemeenten en merkt dat die behoefte hebben digitaal autonoom te worden. „Dan willen wij die stap ook maken.” Het was oorspronkelijk de bedoeling veel Centric-applicaties naar de cloud van Microsoft te verhuizen, maar dat is nog niet gedaan. „We kunnen nu dus nog keuzes maken”, benadrukt Hillenaar.

Door de behoefte bij overheden en bedrijven om data en applicaties in Europa onder te brengen komt een „hele grote markt open”, verwacht Hillenaar.

Ik heb liever dat een concurrent uit Nederland wint dan een Big Tech-Amerikaan

Ludo Baauw
ceo Intermax
Group

„Centric is een grote speler, maar komt individueel schaal tekort.” Gezamenlijk lukt het wel, hoopt hij. Andere bedrijven die zich aan dezelfde standaarden willen committeren, zijn uitgenodigd zich bij de kopgroep aan te sluiten.

Met hun samenwerking proberen de zeven bedrijven een aantal ontwikkelingen te versnellen. Zo heeft de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) technische standaarden ontwikkeld die het gemeenten gemakkelijker moeten maken tussen verschillende techaanbieders te switchen. Die worden alleen nog lang niet overal gebruikt. Op nationaal niveau is er een nationale digitaliseringsstrategie en onder meer het voornemen om een 'rijkscloud' te bouwen, maar daar is vooralsnog geen budget voor vrijgemaakt.

Tegelijk wordt op meerdere niveaus geprobeerd de vele kleine Europese IT-aanbieders op zo'n manier technisch aan elkaar te koppelen dat ze in samenhang te gebruiken zijn. Naar zo'n 'federatief cloudmodel' lopen ook al een paar jaar Europese onderzoeks- en ontwikkelprogramma's, waaraan onder meer onderzoeksinstituut TNO, het Amsterdamse internetknooppunt AMS-IX en het Nederlandse bedrijf Leaseweb deelnemen. De samenwerking tussen de zeven bedrijven is een concrete casus waarop de bevindingen kunnen worden toegepast. TNO gaat een rol spelen bij het technisch ordenen van de sa-

menwerking. Ook de Stichting Digitale Infrastructuur Nederland werkt mee.

Volgens Baauw van Intermax zijn de technische hobbels niet zo groot. Onder de motorkap gebruiken de bedrijven al voor een heel groot deel dezelfde open source software. En de afstanden tussen datacentra in Nederland zijn relatief klein. „We zeggen wel eens gekkerend dat we alleen een touwtje over de schutting hoeven te hangen.”

De juridische kant is complexer, omdat die draait om afspraken met klanten en samenwerking tussen bedrijven die ook concurrenten zijn. Kun je de klant van een ander vanuit jouw datacentrum dezelfde snelheden garanderen bijvoorbeeld? Afspraken daarover, ook rondom cyberveiligheid, willen de bedrijven contractueel vastleggen, vertellen de betrokkenen.

De initiatiefnemers benadrukken dat het niet de bedoeling is samen een zogenaamde 'hyperscaler' te bouwen, een datacenter en applicatieaanbod identiek aan wat Microsoft, Amazon en Google bieden. Zo volledig kunnen de Nederlandse bedrijven voorlopig niet zijn, ook niet als zich meer Europese bedrijven aansluiten. Wat ze wel kunnen, is applicaties op maat bouwen als daar vraag naar is, benadrukken ze.

„Zie het als een mogelijkheid voor een privaat-publieke samenwerking”, zegt Baauw. „Wij pakken de handschoenen op.”

Advertentie

BijzondereZaken.nl

Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Zaken & Transacties

CURSUS DAYTRADEN Risicoloos leren

GROEPS-CURSUS 675-
Ze persoon half geld ex btw

Wat krijgt u voor uw geld?

- ✓ Gratis Handelsrobot
- ✓ Cursus in Hotel vd Valk
- ✓ Warm lopend buffet
- ✓ 8 weken live meekijken
- ✓ Boek met stappenplan

Maak alle fouten op een demo-account voordat u met echt geld begint

Cursusdata Hotel vd Valk Breukelen: vrijdag 10 of vrijdag 24 april
Aanmelden: 010 519 21 15 of robwessels.nl

Originele reacties cursisten

Liefdevolle manier

Rob ik wil jou hartelijk bedanken voor het opzetten van deze cursus. En Adam en Robbin, ik wilde jullie nog even extra complimenten maken vanwege het feit dat jullie ons geweldig begeleiden en altijd rustig en behulpzaam zijn. Vooral vanwege de liefdevolle manier waarop jullie met Rob omgaan. Ik zie ook dat Rob dat echt waardeert. Ik vind dat geweldig van jullie.

Discipline wint

Mijn vrouw leerde in de cursus dat discipline het verschil maakt. Dankzij het plan weet ik als haar man nu precies wat ik wél en niet moet doen.

WWW.ROBWESSELS.NL 010 519 21 15

Let op! U kunt snel winst boeken maar net zo snel verlies lijden

Door samen te werken, vormen ze een serieus alternatief voor Amerikaanse cloudpartijen bij overheidsopdrachten, hopen zeven Nederlandse ict-spelers. Ze willen dat Nederland doorpakt met de transitie naar digitale onafhankelijkheid.

Marloes de Koning

AMSTERDAM

Zeven Nederlandse IT-bedrijven gaan samenwerken om een alternatief te vormen voor de grote Amerikaanse cloudpartijen die nu de markt domineren. Het gaat om de bedrijven Centric, KPN, Info Support, Intermax, Nebul, Previder en Uniserver.

Ze spreken af dezelfde technische standaarden te gebruiken, zodat het gemakkelijker is data heen en weer te schuiven tussen verschillende leveranciers. Daardoor kunnen ze gezamenlijk grotere opdrachten aan en kunnen afnemers gemakkelijker tussen de bedrijven switchen. Ook gaan ze garant staan voor elkaars verplichtingen naar klanten. Als een van de deelnemende bedrijven wordt overgenomen door een niet-Europese partij nemen de anderen het werk over, beloven ze, zodat de data toch onder Nederlands beheer blijft.

De vrees voor dat soort overnames is onder meer actueel door de mogelijke verkoop van het bedrijf Solvinity, dat onder meer de DigiD-applicatie draait voor de Nederlandse overheid. Het Amerikaanse bedrijf Kyndryl wil Solvinity kopen. Dat ligt gevoelig, omdat het de digitale afhankelijkheid van Nederland van Amerika verder vergroot. Het is nog niet duidelijk of de minister van

Economische Zaken de overname goedkeurt.

Sinds Trump opnieuw aan de macht is in de Verenigde Staten wordt veel gepraat over de noodzaak om digitaal onafhankelijker te worden. De politieke wens om minder te leunen op de grote Amerikaanse techspelers is sterk, maar in de praktijk komt daar nog weinig van terecht. Overheden en bedrijven zijn bang voor verstoringen in hun dienstverlening als ze overstappen naar kleinere aanbieders. Of zien op tegen de technische complexiteit van zo'n transitie. Momenteel neemt de Nederlandse afhankelijkheid van de grote Amerikaanse techbedrijven zelfs verder toe, onder meer door het toenemend gebruik van AI, die door Amerikaanse bedrijven wordt geleverd, zoals Copilot en ChatGPT.

Mededingingswaakhond Autoriteit Consument en Markt (ACM) is in een eerste reactie positief over de samenwerking. Bestuursvoorzitter Martijn Snoep benadrukt dat hij deze specifieke afspraken niet heeft kunnen bestuderen, maar zegt wel: „In zijn algemeenheid kunnen samenwerkingen als deze de marktwerking juist bevorderen omdat hierdoor nieuwe spelers ontstaan die beter in staat zijn te concurreren met de grote Amerikaanse aanbieders.”

De onderlinge afspraken van de zeven bedrijven zijn vooral bedoeld om Nederlandse overheden over de streep te trekken om meer in eigen land aan te

Paasshow op
3, 4 en 6 april

Tot €2.500 voordeel tijdens de

Paasshow bij Metalura

Dit is hét moment om uw buitenruimte te realiseren. Ontdek de nieuwe collectie tuinkamers en de luxe glassystemen in ons vernieuwde Experience Center.

Profiteer tijdens de Paasshow van een voordeel tot €2.500*

*Vraag naar de voorwaarden

Tuinkamers • Terrasoverkappingen • Glazen wandsystemen • Balkonbeglazing

Van Hennaertweg 2, 2952 CA Alblasserdam

KLIMAATBELEID EU

Brussel sleutelt aan emissiehandel

In Brussel groeit onvrede over het mechanisme voor CO₂-beprijing. De Europese Commissie kijkt opnieuw naar het stelsel.

Rik Rutten

AMSTERDAM

Het sleutelen aan de motor van het Europese klimaatbeleid is begonnen. De Europese Commissie wil de hoge energiekosten voor de zware industrie beperken door de prijs die Europese bedrijven aan Brussel betalen voor hun CO₂-uitstoot te verlagen.

„We willen de Europese industrie meer ademruimte geven”, legde een Commissie-ambtenaar woensdagochtend uit aan journalisten. Afgelopen week had Ursula von der Leyen, de voorzitter van de Commissie, op een EU-top al aangekondigd dat daarvoor opnieuw gekeken zou worden naar de machinerie achter de Europese CO₂-beprijing: het emissiehandelsstelsel, of ETS.

Een groeiend aantal landen, waaronder Polen en Italië, dringt al een tijdje aan op het afzwakken of

Een bruinkoolgraafmachine verwijdert grondlagen in een mijn nabij het Duitse Jackerath. FOTO SASCHA STEINBACH/EPA

zelfs afschaffen van dat systeem. Energie-intensieve bedrijven in de Europese Unie moeten hun uitstoot afkopen door uitstootrechten aan te schaffen. Brussel stelt steeds minder rechten beschikbaar, waardoor de prijs stijgt en bedrijven voor een keuze staan: vergroenen of betalen.

Voor het klimaatbeleid geldt het

ETS als de motor. Niet alleen zet de emissiehandel aan tot vergroening, het systeem leverde ook al 260 miljard euro aan inkomsten op, waarmee de EU en de 27 lidstaten klimaatbeleid kunnen financieren.

Maar nu de industrie in de verdrukking zit, mede door de hoge energiekosten, is het in Brussel vrij schieten op ETS.

De Europese CO₂-prijs verklaart maar een deel van de hogere kosten. Ook nationale belastingen spelen een rol, en het feit dat de EU het merendeel van zijn fossiele brandstoffen importeert. Maar de CO₂-prijs is voor nationale regeringen een aantrekkelijker doelwit dan verlaging van hun eigen belastingen.

De stap die de Europese Commissie

heeft voorgesteld, is relatief klein. Brussel hanteert een buffer voorraad voor uitstootrechten, een soort uiterwaarden van het handelsstelsel. Daar kan de Commissie rechten heen laten vloeien als de prijs omhoog stuitert. De Commissie wil die buffer voorraad nu vergroten door te voorkomen dat overtollige rechten nietig worden verklaard. Dat vergroot de „vuurkracht”, zei Von der Leyen, om te marktprijs te beïnvloeden.

Evaluatie

De ingreep wordt gezien als de opmaat naar grotere wijzigingen. Deze zomer komt de Europese Commissie met een evaluatie van het hele emissiehandelsstelsel. Het Europees Parlement en de 27 EU-landen mogen meepraten over zulke wijzigingen, net als over het nu gedane voorstel. De critici zullen die kans aangrijpen om verder te snoeien.

Nederland hoort bij een groep landen die de voorkeur geeft aan zekerheid en voorspelbaarheid en het liefst weinig wijzigingen ziet. Ook de top van de Commissie voelt weinig voor afschaffing: daarvoor is ETS te belangrijk, als drijfveer voor vergroening en als inkomstenbron.

De A20 bij Nieuwerkerk aan den IJssel. Door de oorlog in het Midden-Oosten zijn de prijzen aan de pomp de laatste weken hard opgelopen. FRANK DE ROO / ANP

Rosa Uijterwaal

DEN HAAG

„Zelfs al is de oorlog in het Midden-Oosten morgen voorbij, dan nog zullen de gevolgen van de energiecrisis vergaand zijn. We zullen niet snel terugkeren naar normaal.” Met deze woorden, die doen terugdenken aan de coronapandemie, maande Eurocommissaris voor Energie Dan Jørgensen EU-lidstaten dinsdag minder brandstof te gebruiken. „We zitten in een situatie die kan verslechteren. Het verminderen van onze energievraag is noodzakelijk.”

Maar in Den Haag klinken dit soort alarmerende berichten nog niet. Het kabinet heeft beloofd mogelijke maatregelen rond de hogere energie- en brandstofprijzen uit te werken en komt daar eind april op terug. Woensdag bezwoeren ambtenaren van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat in een gesprek met Tweede Kamerleden dat Nederland er beter voorstaat dan in 2022. „We zijn weerbaarder”, zeiden ze.

Meer huishoudens én bedrijven hebben bijvoorbeeld een vast energiecontract, benadrukt het ministerie. Het gaat om 56 procent van de Nederlanders, tegenover slechts 30 procent op „het dieptepunt” in 2023. En Nederland verbruikt bijna eenderde minder energie dan vóór de vorige energiecrisis, na de Russische inval in Oekraïne - door energiebesparing en verduurzaming.

Ook, stelden de ambtenaren, zijn de energieprijzen nog lang niet zo hoog als toen. Dat zeggen deskundigen ook: de gasprijzen zijn nu grofweg verdubbeld ten opzichte van vóór de inval in Iran, in 2022 lag de gasprijs op sommige momenten wel tien keer zo hoog als voorheen. Tegelijkertijd is er wel een groot verschil met vier jaar geleden. Veel meer soorten fossiele

OORLOG IRAN

Den Haag blijft opvallend stil over de energiecrisis

De Europese Commissie riep lidstaten deze week op om minder brandstof te verbruiken wegens de oorlog rond Iran, maar die urgentie hoor je in Den Haag nog niet. De Tweede Kamer neigt eerder naar compensatie voor de stijgende energieprijzen.

brandstoffen én hun bijproducten, zoals helium en kunstmest, dreigen nu schaarser te worden door de afgesloten Straat van Hormuz. Europese landen halen bijvoorbeeld 40 procent van bepaalde bewerkte olieproducten, zoals diesel en kerosine, uit de Golfregio.

„Zeer ernstige situatie”

„2022 was voornamelijk een gascrisis, nu hebben we meerdere problemen”, zei Jørgensen dinsdag daarover. Er zijn nu geen fysieke tekorten, zei hij, maar met name bij diesel- en vliegtuigbrandstoffen beginnen de problemen al merkbaar te worden. „We hebben te maken met een zeer ernstige situatie”, waarschuwde de Eurocommissaris. Ter illustratie: Europese landen zijn in de afgelopen dertig dagen al 14 miljard euro extra kwijt aan hun fossiele brandstofimport door de aanval op Iran. De hogere energieprijzen sijpelen uiteindelijk door in

de afgelopen dertig dagen al 14 miljard euro extra kwijt aan hun fossiele brandstofimport door de aanval op Iran. De hogere energieprijzen sijpelen uiteindelijk door in de hele economie. Bedrijven hebben te maken met hogere productie- en transportkosten, en bere-

kenen dat op termijn door. En door hogere inflatie zullen werknemers hogere lonen eisen, wat de inflatie weer kan aanjagen. In het gesprek in de Tweede Kamer zeiden ambtenaren dat vooral energie-intensieve bedrijfstakken, zoals zware industrie, de bouw- en transportsector, de prijsstijgingen snel merken.

Nu de contouren van een uitdijende crisis zichtbaar worden, is de afwachtende houding van het kabi-

net steeds opvallender. Eind april wil het kabinet een aanpak voor „korte, middellange en lange termijn” presenteren. Naast maatregelen om stijging van brandstofkosten te dempen, moet in die aanpak ook meer duidelijk worden over energiebesparing, verduurza-

ming en hoe Nederland in de toekomst minder kwetsbaar wordt.

„De Europese Commissie vraagt lidstaten om scenario's uit te werken en het kabinet is daarmee bezig”, zei minister Stientje van Veldhoven (Klimaat en Groene Groei, D66) dinsdag na afloop van een digitaal overleg tussen energieministers. Het klonk actief, maar daarmee schoof het kabinet de nadrukkelijke oproep van de Commissie, om het energieverbruik terug te dringen, nog voor zich uit.

Concrete maatregelen

Zo vroeg Jørgensen lidstaten om concrete maatregelen te overwegen zoals het verlagen van de maximumsnelheid op snelwegen, het stimuleren van thuiswerken en autodelen, het vermijden van vlieg-reizen en het aanjagen van het gebruik van het ov. „Hoe meer we kunnen doen om diesel en kerosine te besparen, hoe beter”, zei de Eurocommissaris. Ofwel: het verlagen van brandstofaccijnzen maskeert alleen de schaarste op de

markt, lidstaten moeten vooral energiebesparing aanmoedigen. Maar de politiek in Den Haag loopt daar nog niet warm voor. In de Tweede Kamer bleek deze week dat moties die tot zuiniger energiegebruik oproepen met name steun kregen van een deel van de (wat kleinere) linkse partijen.

Zo stemden alleen PvdD, Groen-Links-PvdA, Volt en de Christen-Unie voor een motie die het kabinet oproep met energiebesparende maatregelen te komen. Ook voor het onderzoeken van een autoloze zondag was bij lange na geen meerderheid te vinden.

In plaats daarvan neigt de politiek naar wat anders: het compenseren van de gestegen energiekosten. Zo riep een ruime Kamermeerderheid dinsdag op tot het onderzoeken of de accijnzen niet lager kunnen, als inderdaad blijkt dat het Rijk nu via de btw profiteert van de hogere brandstofprijzen. De coalitie stemde verdeeld: VVD was voor, D66 en CDA tegen.

Ook stemde de Tweede Kamer voor het plan om uit te zoeken of een maximumprijs aan de pomp kan werken en of middeninkomens óók gebruik kunnen maken van het energienoodfonds. Het kabinet had al in het coalitieakkoord opgenomen om dit noodfonds opnieuw in het leven te roepen, dat bedoeld is om mensen met een laag inkomen te helpen met het betalen van energiekosten.

In afwachting van politieke maatregelen reageren burgers al wél op de energiecrisis. Eris een run op de verkoop van tweedehands elektrische auto's, meldde BOVAG, vertegenwoordiger van de Nederlandse autobranche, woensdag. De verkoop steeg met bijna 50 procent ten opzichte van februari vorig jaar. Eerder bleek al dat de populariteit van warmtepompen en thuisbatterijen sinds het uitbreken van de oorlog in Iran fors is toegenomen.

Advertentie

nrcveilingen

Zend nu in voor de veiling Kunst, Juwelen en Zilver!

NRC Veilingen organiseert inmiddels viermaal per jaar succesvolle veilingen met goedbezochte kijkdagen in Amsterdam en een groot (inter)nationaal bereik. De veilingen zorgen regelmatig voor verrassende resultaten.

Voor de veiling van 15 en 16 juni zijn al verschillende interessante werken ingebracht. Wil je ook meedoen aan die veiling en ben je benieuwd naar de waarde van kunst, juwelen of zilver? Inzenden is heel simpel. Stuur ons via www.nrcveilingen.nl een foto met een korte beschrijving en onze experts doen je een gratis en vrijblijvend veilingvoorstel.

- **Aangeboden door lezers**
- **Beoordeeld door experts**
- **Live & online geveild**

AI ingebracht voor de komende veiling: David Hockney, *John St. Clair swimming*, kleurenfoto, 63/80, 20,3 x 26,3 cm. > Schatting €6.000-8.000.

Recent verkocht

Johan Dijkstra, *Landschap met korenschoven*, olieverf op doek, 50,5 x 80,5 cm. > Resultaat € 25.924

Resultaten zijn inclusief veilingkosten

Henk Helmantel, *Stilleven met citroenen*, 1993, olieverf op board, 65 x 85 cm. > Resultaat € 30.389

AI ingebracht voor de komende veiling: Isaac Israëls, *Telefonistes*, ca. 1924, olieverf op doek, 60 x 50 cm. > Schatting €120.000-160.000.

Stuur nu in via nrcveilingen.nl

Ontdek de beste aanbiedingen voor het voorjaar

BATAVIA Super snoeiset

Van 179,-
139,-

- > Alles-in-één set voor elke snoeiklus
- > Compacte Nexxsaw zaagt hout tot 11 cm dik met één hand
- > Brushless takkenschaar knipt moeiteloos door takken tot 28 mm

BATAVIA Grasmaaier op accu

Van 269,-
179,-

- > 40% hogere efficiëntie met de gepatenteerde maai-assistent
- > Mulchfunctie hak het gras in fijne stukjes en dient als natuurlijke meststof
- > MaaiPAD van 32 cm zorgt voor soepel en gemakkelijk manoeuvreren

BATAVIA Heggenschaar en bladblazer

Van 229,-
139,-

- > Complete set bladblazer en heggenschaar incl. accu 4h en snellader
- > Perfecte bladblazer om bladeren, gemaaid gras en vuil op te ruimen
- > Heggenschaar met hoge knipsnelheid en snoerloos bewegen

BATAVIA Fixxbrush onkruidborstel set

Van 169,-
119,-

- > Werelds meest effectieve onkruidborstel
- > Ideaal voor het verwijderen van onkruid en mos uit voegen
- > Onkruid verwijderen zonder rugpijn, pijnlijke knieën, blaren en vermoeidheid

RECHTZAAK

‘Goed zo’, hoorde serieschutter Rotterdam van de stem in zijn hoofd

In twee weken tijd schoot Sendric S. drie voorbijgangers neer op straat. Hij koos zijn slachtoffers willekeurig, zegt hij.

Stephan Pronk

ROTTERDAM

Zodra de voorbijganger op de Reyerdijk in Rotterdam-IJsselmonde is gepasseerd, draait Sendric S. (25) zich om. Enkele minuten eerder is hij met een vuurwapen op zak vanaf het huis van zijn vader de straat op gegaan. Hij wacht een paar seconden, richt op het hoofd van de man en haalt de trekker over. Het slachtoffer, 63 jaar, wordt in de nek getroffen en valt neer. Hij overlijdt ter plekke.

„Goed zo, het is gelukt”, hoort S. van de stem in zijn hoofd, zegt hij woensdag in de rechtbank. „En nu de volgende.”

De volgende twee moorden pleegt hij in de weken rond de jaarwisseling. Op 28 december 2024 wordt op een fietspad langs de A16 een man (58) met een schotwond aangetroffen. Het dna op de kogel-hulzen komt overeen met de eerdere moord. Als op 2 januari wéér een man (81) op straat wordt neergeschoten, gaan bij de politie alle alarmbellen af.

Een zeldzaam grote klopjacht volgt. De politie roept inwoners op niet alleen de straat op te gaan en donkere plekken te vermijden. Een ongekende maatregel die de politie ook na het tweede incident al in overweging nam, maar daar toen mee wachtte om onrust te voorkomen.

En hoewel op elke straathoek in de wijk politie aanwezig is, haalt S. diezelfde dag nog gewoon zijn boodschappen bij een supermarkt. Daar wordt hij gecontroleerd door agenten omdat hij verdeeld aan het - later onnauwkeurig gebleken - signalement. Maar de naam van S. had de politie toen nog niet - en dus gaat hij vrijuit.

Die avond, na een anonieme tip bij het Team Criminele Inlichtingen, valt een arrestatieteam van de Dienst Speciale Interventies de woning waar S. verblijft binnen.

Wapen bij de KFC

Op zitting, waar S. zich moest verantwoorden voor drievoudige moord, verklaart de schutter te zijn geïnstrueerd door stemmen in zijn hoofd. Die hoort hij naar eigen zeggen al sinds de basisschool. Meestal zijn de opdrachten van onschuldige aard. Maar dan geeft de stem hem de instructie een wapen te kopen.

Bij een restaurant van fastfoodketen KFC wordt hij de dag voordat hij zijn eerste slachtoffer maakt, opgewacht door een Amsterdammer - later blijkt deze man ook de tipgever te zijn. Die overhandigt hem een wapen. Op vragen van de rechter over wat daarna volgde, geeft S. ogenschijnlijk onbewogen antwoord. Hij vindt het lastig om te spreken, zegt zijn advocaat, en zegt dan ook niet meer dan strikt noodzakelijk.

Waarom, vroeg de voorzitter van de rechtbank zich af, nam S. op 21

december een vuurwapen mee naar buiten?

„Ik hoorde stemmen.”

Wat zeiden de stemmen?

„Dat ik het moest gaan doen voor geld.”

Wat gaan doen?

„Schieten.”

Waarop?

„Een persoon.”

Wat zeiden die stemmen precies?

„Dat weet ik niet meer. Het is lang geleden.”

Na de derde moord zou S. een geldbedrag krijgen. Van wie of hóe, dat vertelde de stem er niet bij. Maar het geld kwam er niet. Van de stem heeft hij sinds zijn aanhouding ook niks meer gehoord. „U bent oppelicht”, constateert de rechter. S. weet het zelf ook: de stem was niet echt. Maar, zegt hij, op dat moment léék dat wel zo.

Cannabis

Vanaf een overvolle publieke tribune - vanwege de grote belangstelling was de zaak bij wijze van uitzondering ook te volgen via een livestream - hoorden nabestaanden de feiten aan. Maar de gehoopte antwoorden kregen ze nauwelijks. S. koos zijn slachtoffers willekeurig, zegt hij, al waren ze bij voorkeur man en op leeftijd.

De vrouw van het derde slachtoffer, met wie ze 65 jaar samen was, zegt dat ze nog steeds voor zich ziet hoe plotseling agenten voor de

deur stonden, om haar vervolgens mee te nemen naar het ziekenhuis. Daar vertelden de artsen dat haar man was neergeschoten. De kogel zat vast in zijn achterhoofd en kon niet worden verwijderd.

„Het spijt me mevrouw”, zegt S., „de nabestaande op haar ver-

zoek in de ogen aankijkt. De verdachte werd onderzocht in het Pieter Baan Centrum, de gedragskundige observatiekliniek van justitie.

Na gesprekken met S. en familie concludeerden de psycholoog en psychiater dat er sprake is van schizofrenie. De stoornis was er vol-

gens de deskundigen altijd al, maar kwam enkele jaren geleden tot uiting. Hij begon terug te praten tegen de stemmen en kreeg soms ruzie met ze. Tot drie keer toe stopte hij met een mbo-opleiding en belandde hij in de schulden. Hij ging cannabis gebruiken, tot soms drie joints per dag, wat psychoses kan aanwakkeren.

De politie bracht S. na zijn aanhouding ook in verband met een onopgeloste steekpartij van voor de zomer van 2024. In het centrum van Rotterdam was een dakloze man met ernstige steekwonden op straat aangetroffen.

Even daardoor, is de lezing van S., had het slachtoffer geprobeerd zijn shag af te pakken. Waarop de stemmen in zijn hoofd zeiden: „Laat niet over je heen lopen.” De man verkeerde in levensgevaar, maar heeft het incident overleefd.

De deskundigen adviseerden de rechtbank de gepleegde delicten hem in „ten minste sterk verminderde” mate toe te rekenen. Volledige ontoerekeningsvatbaarheid „kan niet worden onderbouwd”, maar ook niet worden uitgesloten. Risico op herhaling achten de deskundigen, op zowel korte als lange termijn, hoog.

De rechtszaak wordt op Goede Vrijdag vervolgd. Dan komt het Openbaar Ministerie met een strafreis en houdt de advocaat van S. zijn pleidooi.

Politie actief in de Rotterdamse wijk IJsselmonde waar een man werd neergeschoten. FOTO JEFFREY GROENEWEG / ANP

Plaatsen delict

Mensen bekijken de lancering van een Lange Mars-12 raket vanaf de commerciële ruimtevaartbasis op het eiland Hainan in januari 2026. FOTO LUO YUNFEI/CHINA NEWS SERVICE/VCG VIA GETTY IMAGES

REPORTAGE CHINESE RUIMTEVAART

China's ruimtevaart-ambities zijn een toeristische trekpleister op Hainan

Misschien weet China deze eeuw wel eerder dan de Verenigde Staten mensen op de maan te zetten. Toeristen bij een lanceerbasis in Hainan zijn trots. „Sinds 2025 hebben we elke maand wel een paar lanceringen.”

Tabitha Speelman

WENCHANG

In het bezoekerscentrum van de ruimtevaartbasis van Wenchang staat het er al: het permanente onderzoeksstation dat China in de komende tien jaar aan de achterkant van de maan hoopt te bouwen. „Hier wonen de onderzoekers, hier is een plek voor ontspanning, en hier komt een soort moestuin” vertelt gids Wang Qiuyue aan een groep Chinese bezoekers. Ze wijst naar de grijze blokken van het model, die in een donker maanlandschap staan. „En voor 2045 wordt er ook toerisme gerealiseerd.”

Een paar kilometer van het bezoekerscentrum ligt de lanceerbasis van Wenchang, gelegen aan de kust van de Zuid-Chinese Zee op het eiland Hainan. Vanaf de weg zie je in de verte het lanceergebouw, en de grijze masten omheen. De torens doen denken aan elektriciteitsmasten en dienen als bliksemafleiders. Dichtbij kun je niet komen. De brede weg naar de basis is met hekken en betonblokken afgesloten en wordt bewaakt.

Wenchang speelt een belangrijke rol in de ruimtevaartambities van China. Een paar dagen voor het bezoek van NRC werd hier een test gedaan met het veiligheidssysteem van China's nieuwste booster, een herbruikbare hulpraket die onder een raket wordt geplaatst voor extra stuwkracht.

De test richtte zich op een ontsnapingsprocedure van het ruimteschip Mengzhou - Chinees voor „droom-schip”. Dat moet zich kunnen losmaken van de raket zodat de astronauten zichzelf in veiligheid kunnen brengen als er iets misgaat bij de lancering. De test verliep succesvol: zowel de hulpraket als het ruimteschip landden zoals gepland op een locatie in zee, een „significante doorbraak” in China's plannen om voor 2030 een bemenste missie naar de maan te sturen, stelde de China Manned Space Agency in een verklaring.

Gids Wang zag hoe snel het aantal lanceringen het afgelopen jaar steeg. „Sinds 2025 hebben we elke maand wel een paar lanceringen. Daarvoor was het misschien vijf keer per jaar.”

In China groeien zowel de overheidsambities voor de ruimtevaart, als de commerciële ruimtevaart, die ook vanuit Wenchang lanceert, hard. Internationaal nam de aandacht voor de Chinese ruimtevaart toe sinds 2019 toen China als eerste op de achterkant van de maan landde met ruimtesonde Chang'e 4. De Verenigde Staten zien China steeds meer als een rivaal in de ruimte, ook in de ambitie om voor het eerst in vijftig jaar weer mensen op de maan te zetten.

Fascinerende technologie

Gids Wang zegt dat het haar en de bezoekers vooral gaat om de fascinerende technologie. „Maar als ons land over een paar jaar ook naar de maan kan is dat wel bijzonder. Tot nu toe deed alleen Amerika dat.”

Naast de basis in Wenchang telt China nog drie lanceercentra voor raketten. Maar Wenchang is uniek. Het ligt dichtbij de evenaar, waardoor raketten beter gebruik kunnen maken van de draaisnelheid van de aarde en minder brandstof nodig hebben. Dit maakt Wenchang het Chinese equivalent van de ook zuidelijk gelegen lanceerbasis van NASA in Florida. Door de locatie aan de kust kunnen grote raketonderdelen over water worden aangevoerd, in plaats van per trein, en raketvluchten boven zee verkleinen de kans op ongelukken bij neerkomend afval.

Aan de kust zijn ook veel plekken waarop toeristen lanceringen kunnen bekijken. Op sociale media vind je routekaarten naar de beste locaties, en lokale bewoners bieden tegen betaling een stoel op hun dakterras aan. Wenchang, hiervoor vooral bekend als de plaats van herkomst van het kipgerecht dat beroemd zou worden als 'Hainan chicken', presenteert zich nu als „aerospace city”.

De VS zien China steeds meer als rivaal in de ruimte, ook bij het weer mensen op de maan zetten

Onderwijzer Yao Ruyi (28) is vanwege de ruimtevaartbasis naar Hainan gekomen tijdens haar nieuwjaarsvakantie. Hoewel het niets met haar beroep te maken heeft, volgt ze het nieuws rond China's ruimtevaart als fan. Ze baalt dat ze de lancering eerder die week heeft gemist, omdat ze toen nog geen vrij had. „Van de technologie begrijp ik niet zoveel, maar ik vind het inspirerend. Het willen ontdekken, en het niet bang zijn om te falen.”

Ze heeft zich aangemeld voor een betaalde tour op de commerciële ruimtevaartbasis die middag. NRC deed dat ook, maar bleek na aanmelding als buitenlander niet in aanmerking te komen. „Ook de commerciële basis is een geheime locatie. Sorry!”, meldt een naamloze functionaris van het bedrijf dat de excursies online verkoopt.

Deze commerciële basis opende eind 2024 en is geïnspireerd door het succes van ruimtevaartbedrijf SpaceX in de Verenigde Staten. De afgelopen twee jaar werken ook in China overheid en private spelers meer samen in de ruimtevaart, onder andere aan Guowang, een Chinese versie van satellietennetwerk Starlink.

Op schema voor bemenste missie

Volgens de Chinese autoriteiten ligt het land „op schema” voor een bemenste missie naar de maan voor 2030. Over de Amerikaanse plannen om die al in 2027 te lanceren, bestaan juist twijfels. De lancering van de Amerikaanse Artemis II-missie, waarbij vier astronauten één rondje om de maan vliegen, werd in februari vanwege een technisch probleem uitgesteld. De nieuwe planning van de NASA is om deze missie donderdagochtend vroeg (Nederlandse tijd) te lanceren.

Tijdens een vragensessie in het Amerikaanse Congres afgelopen december zeiden experts dat het niet on-

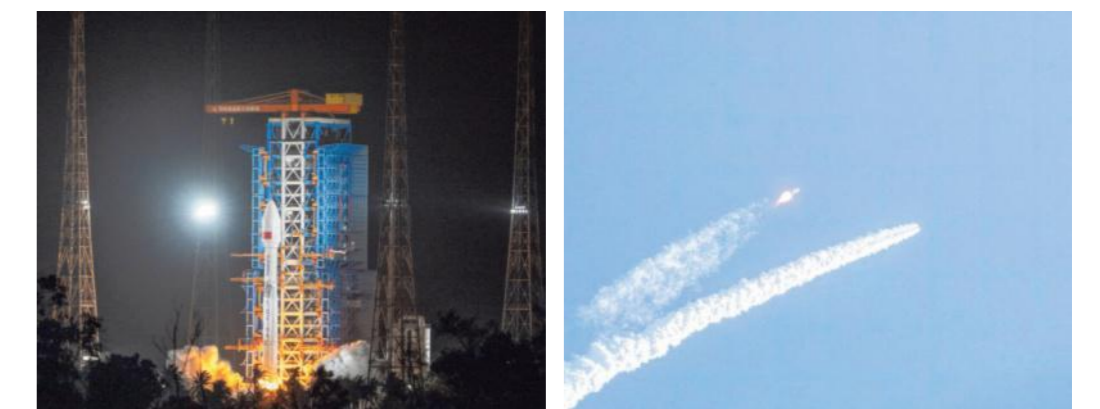
waarschijnlijk is dat China er eerder in zal slagen om voor het eerst sinds de Apollo-missies mensen op de maan te zetten. Volgens Mike Griffin, voormalig hoofd van NASA, zijn de Amerikaanse plannen te ingewikkeld, terwijl China dichtbij het draaiboek van de jaren zestig en zeventig blijft. „Naar de maan is heel moeilijk,” zei hij. „Alles wijst erop dat China de juiste dingen doet, en dat het die goed doet.”

De in december aangetreden NASA-directeur Jared Isaacman heeft naar hun advies geluisterd. De Verenigde Staten gaan de plannen voor de maanlanding versimpelen, en blijven dichtbij het beproefde programma uit de jaren zestig.

Daarnaast liet NASA de plannen voor een ruimtestation in de baan van de maan varen, en mikt het net als China op een permanente basis op de maan zelf.

In de aankondiging verwees Isaacman indirect naar China. Hij had het over „een echte geopolitieke rivaal die Amerika's leiderschap in de ruimte uitdaagt” en benadrukte dat de VS het „eerste” permanente ruimtestation willen bouwen. Als deze aangepaste agenda, die een stuk meer op die van China lijkt, volgens planning wordt uitgevoerd, landt Amerika nog binnen Trumps huidige ambtstermijn op de maan, vóór China.

Dat de VS de Chinese ruimtevaart steeds meer als een bedreiging zien, blijkt ook uit het feit dat ze de samenwerking met China op het gebied van ruimtevaart aan banden hebben gelegd. Ook de European Space Agency (ESA), die nauw betrokken is bij de Amerikaanse maanmissie, is minder met China gaan samenwerken. Plannen om Europese astronauten, die daarvoor Chinees aan het leren waren, in 2022 op bezoek te sturen bij het Chinese ruimtevaartstation Tiangong kregen „geen politiek groen licht,” zei di-

recteur Josef Aschbacher destijds op persvragen.

Het gebrek aan samenwerking tussen de VS en China is opvallend. NASA heeft de samenwerking in de ruimte met Rusland, een van de partijen met wie het al decennia het International Space Station runt, sinds de Koude Oorlog nooit verbroken, ook niet nadat Rusland Oekraïne is binnengevallen.

Meer internationale samenwerking

China zegt meer internationale samenwerking te willen, en heeft een deel van de 1,9 kilo maangruis die het in 2024 aan de achterkant van de maan ophaalde aan buitenlandse wetenschappers beschikbaar gesteld. Het land heeft een partnerschap met Rusland gesloten voor het geplande onderzoeksstation op de maan, al blijven de details vaag.

De banden met de Europese ruimtevaart worden weer voorzichtig aange-

(boven) Toeschouwers fotografieren lancering vanaf de ruimtevaartbasis Wenchang; (onder, links) een Lange Mars-8A draagraket wordt gelanceerd in Wenchang; (onder, rechts) het Mengzhou ruimteschip (r.) breekt los van de draagraket. FOTO'S LUO YUNFEI/CHINA NEWS SERVICE/VCG VIA GETTY IMAGES; VCG VIA GETTY IMAGES; CNS/AFP

haald. In januari ontmoetten de leiders van ESA en de Chinese ruimtevaartdienst elkaar voor het eerst in tien jaar. Bij het bezoekerscentrum staan lange rijen voor een levensechte kopie van de 'Lange Mars 5', een eerdere versie van China's huidige model.

Eenmaal naar binnen geklommen, verbazen bezoekers zich vooral over hoe krap de slaapplekken voor de astronauten zijn. Die konden tijdens een missie blijkbaar alleen op hun zij liggen. Verkoper Pan staat met een kraampje met kokosnoten en snacks voor de raket. Hij komt uit een dorp in de buurt. Inmiddels kijkt hij niet meer op van een raketlancering, maar hij herinnert zich nog maar al te goed hoe het voelde toen er tien jaar geleden in 2016 voor het eerst een raket vanuit Wenchang de lucht inging. „Het hele dorp stond op het strand te juichen. Dat gevoel, dat geluid, dat was onvergetelijk.”

Advertentie

SRC
Laat je al ruim
40 jaar méér zien

**Kijk je ogen uit
in kleurrijk Italië**

Groepsreizen vol cultuur

Bekijk alle
voorjaarsreizen op de
vertrekcalender

SRC-reizen.nl

Trustpilot 4.6

ANVR
IATA
SCG FT

Advertentie

**ZO SIMPEL
IS HET NIET**

**WIE PROFITEERT VAN
MASSATOERISME?**

De toerismesector is groter dan je denkt. En blijft maar groeien. Kan dat wel uit? Is massatoerisme goed voor de economie? Of zijn de lasten groter dan de baten?

STELLINGA & SCHINKEL
OVER
ECONOMIE

Luister elke donderdag een nieuwe aflevering bij NRC en in alle podcast-apps

nrc/zosimpelishetniet
Fotografie Folkert Koelewijn

nrc

INTERVIEW **TARAS KATSJKA** VICEPREMIER OEKRAÏNE

Is Oekraïne volgend jaar al lid van de EU? Deze vicepremier denkt dat het kan

Oekraïne wil zo snel mogelijk weten wanneer het land officieel kan toetreden tot de Europese Unie. Vicepremier Katsjka gelooft dat zijn land volgend jaar de sprong al zal kunnen maken. „En wij willen geen schijnvertoning, onze toetreding mag niet symbolisch zijn.”

Rob Schoof
BREDA

Dat Taras Katsjka de hele nacht in een vliegtuig heeft gezeten is hem niet aan te zien; zijn bevoegdheid over de Europese toekomst van Oekraïne werkt aanstekelijk op zijn toehoorders in Hotel Nassau. De Oekraïense vicepremier, binnen de regering van president Volodymyr Zelensky verantwoordelijk voor Europese Integratie, is in Breda neergestreken voor de tweede Lviv-conferentie, waarmee Nederland de Oekraïense EU-toetreding een steuntje in de rug geeft.

Oekraïne kan alle steun gebruiken; alleen al door de oorlog met Rusland is de reis richting de EU zwaar en complex. Na toetreding zal Oekraïne de lidstaat zijn met de grootste oppervlakte, met van oudsher een enorme reputatie

in de landbouw en een potentiële grootmacht op het gebied van de defensie-industrie.

Katsjka (46) komt over als een optimist die liever denkt in kansen dan in obstakels. Hij wijst erop dat Oekraïne al een heel eind op streek is. „In Oekraïne zeggen we wel eens: elke kip die bij ons wordt geboren heeft EU-dna. Dat is geen grap. Elk ei importeren wij uit de EU. Europa moet echt autonoom zijn en samenwerken. Het is geen geheim dat het succes van de Oekraïense landbouw gebaseerd is op EU-technologieën, op Nederlandse technologie en Nederlandse producten.”

Wat betekent EU-voor de Oekraïense bevolking?

„Dat de Europese Unie op de kaft van je paspoort staat is slechts een formele kwestie. Voor Oekraïners gaat het om de essentie van de Europese cultuur, waar wij onderdeel van zijn. Om de waarden die verankerd zijn in het Verdrag van de Europese Unie, zoals vrijheid van meningsuiting, vrijheid van vergadering, het recht om te demonstreren. Toen president Janoekovitsj, die volledig was gekocht door de Russen, in 2013 weigerde de Associatie-overeenkomst met de Europese Unie te ondertekenen, waren de eerste protesten in Oekraïne kleinschalig. Totdat de politie 's nachts studenten in elkaar ging slaan. De volgende ochtend ging een miljoen mensen de straat op omdat dit een duidelijke schending was van onze vrijheden, verankerd in de grondwet. De waarden waar wij tien, twintig jaar geleden voor opkwamen waren dezelfde als die we nu verdedigen tegen de Russen.”

Twaalf jaar geleden begon Rusland zijn oorlog tegen Oekraïne. Welke invloed heeft de oorlog op het Europa-gevoel van de Oekraïners?

„Europa is veel meer dan technische voorschriften of regels. Dat zijn niet de dingen waar mensen voor sterven. De verheven idealen die tot uiting kwamen bij de oprichting van de Europese Unie zijn aanwezig in de Oekraïense samenleving. Dat is geen politieke kwestie. In moderne Europese samenlevingen bestaat het idee dat mensen misschien niet bereid zijn hun land te verdedigen met wapens. Na de massale Russische invasie was de reactie van

Taras Katsjka, vicepremier van Oekraïne, deze week in Breda. FOTO KATRIJN VAN GIEL

de Oekraïense samenleving niet politiek, maar volledig vrijwillig. Er was geen bevel van de president of de commandant der strijdkrachten om het land te verdedigen. Het was de wil om onze samenleving te verdedigen, ons grondgebied, onze waarden. Die wil is er nog steeds, en vier jaar later nog even sterk. Daarom gaan wij door met het aanvragen van onze EU-toetreding en willen we zo snel mogelijk lid worden.”

U hecht er zwaar aan om in 2027 een definitieve toetredingsdatum voor de EU te krijgen. Toetreding is ook onderdeel van het Amerikaanse plan voor beëindiging van de oorlog, als een van de veiligheids garanties voor Oekraïne.

„We willen dat de EU-lidstaten een politieke toezegging doen dat Oekraïne op een bepaalde datum toetreedt. We moeten een heel duidelijk beeld schetsen voor de Oekraïense samenleving, voor Rusland, voor de wereld. Dat is ook in het belang van de Europese Unie.”

Maar er bestaat in verschillende EU-landen scepsis over de vraag of Oekraïne al zo snel aan alle voorwaarden kan voldoen.

„Wij willen geen *shortcuts*, geen schijnvertoning, onze toetreding mag niet symbolisch zijn. Wij willen alleen toetreden als we aan de regels voldoen. Ik denk dat het extreem ambitieus is om in 2027 een datum te hebben voor de ondertekening van het toetredingsverdrag. Maar het is mogelijk. Wij denken zelfs dat we volgend jaar het Toetredingsverdrag al kunnen ondertekenen. Misschien ben ik wel te optimistisch. Ik weet hoe complex dit proces is. Maar er is geen andere optie.”

Behalve de EU-onderhandelingen speelt de oorlog een grote rol.

„De Europese Commissie schreef eind vorig jaar al dat we in 2028 mogelijk de onderhandelingen kunnen afronden. Wij denken dat het sneller kan. Dan hebben we nog de geopolitieke situatie. Oekraïne doet er alles aan om naar vrede te zoeken en een einde te maken aan deze oorlog. We nemen deel aan alle onderhandelingen die ons worden geboden. Op veel gebieden voldoen wij al aan de eisen. Neem voedselveiligheid: wij hanteren precies dezelfde landbouwregels als de EU - want we hebben ze overgenomen.”

Kijkend naar de Europese veiligheids-situatie heeft Oekraïne de Europese bondgenoten nogal wat te bieden.

„Veiligheid zal de komende tien jaar, of zelfs de volgende generatie, politiek domineren in Europa. Rusland zal nog vele jaren een bedreiging vormen. Daarom hebben wij, Europa, een capabel en ervaren leger nodig. Of het nu de NAVO-troepen zijn, die goed getraind zijn, of de Oekraïense krijgsmacht, die daadwerkelijke ervaring heeft op het slagveld, of een combinatie van beide. Wij hebben de afgelopen jaren veel militaire steun gekregen van onze bondgenoten en we delen de ervaring die wij opdoen met moderne oorlogvoering, zoals de inzet van drones.”

Europa leert pas nu te antwoorden op een serieuze veiligheidsdreiging.

„In Europa hebben we na de Koude Oorlog een of twee decennia vrede gehad. Mijn vader was officier in Oost-Duitsland, midden jaren tachtig. Mijn ouders leefden met de dagelijkse politieke hysterie van de Sovjet-Unie - dat er morgen een nucleaire oorlog zou uitbreken, dat alles verwoest zou worden. Nu bevinden we ons in dezelfde situatie, alleen hebben we een zeer in-

tense, totale oorlog in Europa. Aan de frontlijn willen de Russen niet controleren, ze willen vernietigen. Het leven uitwissen. Elke stad wordt volledig met de grond gelijk gemaakt. Dit is in wezen de grootste bedreiging voor heel Europa. Daarom denk ik dat de ernst van deze kwestie absoluut verder gaat dan ruilhandel, een klassieke uitwisseling van wat Europa en Oekraïne elkaar kunnen bieden. Dit is waarom Europa zich zou moeten verenigen, voorbij de Europese Unie. Daarom zou Europa Oekraïne moeten uitnodigen. Daarom wil IJsland lid worden. Zelfs Noorwegen praat er weer over.”

In Europa wordt vaak gewezen naar de corruptie in Oekraïne, als een van de obstakels. Hoe ontwikkelt de corruptiebestrijding zich?

„Het functioneren van de rechtsstaat is de kern van het uitbreidingsproces van de EU. Daarom concentreren wij ons op het oplossen van bestaande problemen. Maar we vergeten soms dat Oekraïne zich al in de laatste fase van de hervorming bevindt. Ons rechtssysteem is hervormd. Wat betreft de strijd tegen corruptie: er zijn vorig jaar meer dan zeventienhonderd zaken geopend door het Nationaal Bureau voor Anti-corruptie, er zijn meer dan tweehonderd aanklachten van het speciale openbaar ministerie voor anticorruptie naar de rechtbank gestuurd, er zijn 130 mensen veroordeeld voor corruptie. Natuurlijk zijn er nog tientallen kleine aanpassingen nodig, maar over het algemeen werkt dit systeem. Het gaat om de afronding van de hervormingen.”

Bent u bezorgd over Hongarije, dat zich ronduit vijandig opstelt tegenover Oekraïne? Hongarije is tegen de EU-toetreding en blokkeert de cruciale EU-lening van 90 miljard euro vanwege de kwestie rond de Droejba-pijpleiding in Oekraïne, waar geen Russische olie doorheen stroomt. Deze kwesties maken de Hongaarse verkiezingen van 12 april uiterst belangrijk voor Oekraïne.

„Tijdens een verkiezingscampagne is het moeilijk om rationeel, subtiel en genuanceerd te onderhandelen. Daarom verwachten we dat na de verkiezingen, ongeacht wie er wint, een rationele dialoog mogelijk zal zijn. Voordat de campagne begon waren we ons er al van bewust dat de Hongaarse regering erg sceptisch stond tegenover Oekraïne. We hebben gesprekken gevoerd met minister van Buitenlandse Zaken Szijjártó en minister van Europese Zaken Bóka, en we vonden altijd een rationele benadering. We gaven aan dat we geen probleem hebben met de Hongaarse gemeenschap in Oekraïne, en de Hongaarse gemeenschap heeft geen probleem met Oekraïne. Dus het geeft ons het vertrouwen dat we met de Hongaarse regering kunnen onderhandelen, wie de verkiezingen ook wint.”

Wat gebeurt er als die Europese lening uitblijft?

„Zonder de Europese lening is het voor ons bijna onmogelijk om het vol houden. We hebben het geld nodig voor de oorlog en voor onze macro-economische stabiliteit. We moeten ervoor zorgen dat onze frontlijn, onze verdediging, niet in elkaar stort, maar ook onze maatschappij mag niet instorten. Heel veel hangt af van deze lening, voor de komende twee jaar. De Droejba-pijpleiding was de reden waarom Hongarije de situatie zo snel heeft geëscaleerd. Wij proberen die nu te de-escaleren. Onze technici proberen de pijpleiding te herstellen. Ik deel het vertrouwen van de voorzitter van de Europese Commissie dat die lening er zal komen.”

De verheven idealen van de oprichting van de EU zijn aanwezig in de Oekraïense samenleving. Dat is geen politieke kwestie

nrc webwinkel

Adviesprijs
fabrikant 206,-

139,-

AENO SC 2 krachtige steelstofzuiger

- Één apparaat voor zowel vloer- als meubelreiniging.
- Vier zuigstanden & automatische stofdetectie
- Ergonomisch en inklapbaar, nooit meer bukken voor lage meubels

Ontdek de AENO SC2 – een nieuwe manier van draadloos stofzuigen. Met 530 watt vermogen en 28 kPa zuigkracht, plus een gebruiksduur tot wel 60 minuten, verander je schoonmaken in een moeiteloze ervaring. Het inklapbare ontwerp, de extra grote stofcontainer van 800 ml en een handig LED-display maken deze alleskunner perfect voor elk huishouden.

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/steelstofzuiger

Vacature niet nodig, ambitie wel

Ambitie wacht niet op vacatures. En groei begint zelden met zoeken.

Bij YER helpen we professionals vooruit. Met perspectief, inhoud en kansen.

Je volgende stap hoeft nog geen naam te hebben. Ambitie is genoeg.

Ontdek wat er mogelijk is op yer.nl

Paus Leo XIV begroet zondag de menigte na de Palmzondagsmis op het Sint-Pietersplein in het Vaticaan. FOTO TIZIANA FABI / AFP

VATICAN

Paus Leo heeft weinig met Trump, maar communiceert tactisch

De eerste Amerikaanse paus maakt subtiel duidelijk dat hij een andere koers voorstaat dan de regering in zijn geboorteland.

Ine Roos

ROME

Op 5 maart ontving Donald Trump een groep christelijke leiders voor een gebedsdienst in het Oval Office. Terwijl ze al biddend hun handen op zijn schouders legden, vroegen ze om Gods genade en bescherming voor de Amerikaanse president en het leger. Minister van Defensie Pete Hegseth, een streng gereformeerde christen, bad vorige week tijdens een christelijke dienst in het Pentagon voor „overweldigend geweld tegen diegenen die geen genade verdienen”.

Politici die God aanroepen ter rechtvaardiging van een oorlog hoeven echter niet op de goedkeuring te rekenen van paus Leo XIV, bleek zondag tijdens de eucharistieviering van Palmzondag op het Sint-Pietersplein in Rome. Door een bijbels vers te citeren, maakte de in de VS geboren en getogen paus duidelijk dat Gods naam aanroepen om geweld te rechtvaardigen, nergens op slaat. „God aanhoort niet de gebeden van wie oorlog voert: ‘Ik luister niet naar jullie gebeden, zelfs niet als jullie deze vermenigvuldigen. Jullie handen druipen van het bloed.’” Dinsdag sprak de paus zijn hoop uit dat de oorlog tussen de VS, Israël en Iran

voor Pasen wordt beëindigd. „Ik hoop dat president Trump op zoek is naar een uitweg”, zei de paus tegen journalisten bij het pauselijke buitenverblijf Castel Gandolfo nabij Rome. „Hopelijk zoekt hij naar een manier om de hoeveelheid geweld en bombardementen te verminderen, wat een belangrijke bijdrage zou leveren aan het wegemen van de haat die wordt gecreëerd en die voortdurend toeneemt in het Midden-Oosten en elders.”

Hevig verzet

Leo XIV is bijna een jaar paus en het mag inmiddels duidelijk zijn dat deze Amerikaanse paus weinig op heeft met de regering van Donald Trump. Leo, die ongeveer twintig jaar missionaris was in Peru en ook de Peruviaanse nationaliteit heeft, zet de lijn voort van zijn voorganger Franciscus, die pleitte voor empathie met vluchtelingen en migranten, wat haaks staat op Trumps repressieve migratiebeleid.

Dat Franciscus op sociaal vlak progressief was, leverde hem hevig verzet op van de conservatieve tak binnen de Amerikaanse katholieke Kerk, met de kardinalen Raymond Burke en Timothy Dolan als zijn bekendste opposanten. Wegens Burkes felle kritiek op zijn koers zette Franciscus hem uiteindelijk op een

zijspoor. En toen Dolan in december met pensioen ging, verving paus Leo XIV hem als hoofd van de Katholieke Kerk in New York door Ronald Hicks, net als hijzelf een voormalig missionaris in Latijns-Amerika met een groot hart voor de latinogemeenschap.

In zijn preken sprak Leo al geregeld klare taal, zegt theoloog en pauskenner Emmanuel Van Lierde, maar in vergelijking met de soms stormachtige communicatiestijl van Franciscus is de nieuwe paus

God aanhoort niet de gebeden van wie oorlog voert

Leo XIV paus

tactischer en meer afgemeten. „Anders dan Franciscus zal hij niet elke keer alle problemen benoemen, of verwijzen naar het leed in Oekraïne, vanuit de veronderstelling dat een te vaak herhaalde boodschap aan kracht verliest”, zegt Van Lierde. Deze nieuwe paus spreekt met daden. Zo kiest hij bij bisschoppelijke benoemingen in de VS resoluut voor geestelijken die solidariteit met migranten en

vluchtelingen bepleiten - of zelf migranten zijn. In juni vorig jaar had Leo in de Amerikaanse Kerk al vier nieuwe bisschoppen benoemd, onder wie drie migranten.

Begin maart benoemde Leo aartsbisschop Gabriele Caccia als pauselijke nuntius (of ambassadeur) in de VS. De Italiaan was eerder permanente vertegenwoordiger bij de VN in New York, door paus Franciscus benoemd. „Caccia is een man van dialoog en multilateraal overleg, ook bepaald niet iemand op de lijn van Trump”, zegt Van Lierde.

Met Caccia's aanstelling en de bisschoppelijke benoemingen in de VS grijpt paus Leo zijn kans om de toon te zetten in de Kerk in zijn geboorteland - in het spoor van Franciscus. In de VS zijn evangelische christenen in de politiek veel invloedrijker dan katholieken. Toch lijken prominente Amerikanen die zichzelf christen noemen de goedkeuring na te streven van de Rooms-Katholieke Kerk en het Vaticaan, zeker met een Amerikaan als paus. „Ze kennen de paus behalve een religieus ook een wereldwijd moreel gezag toe, en beseffen dat zijn stem een flink stuk verder reikt dan de eigen Kerk”, zegt theoloog Van Lierde. Sinds het pontificaat van Franciscus, die jarenlang pleitte voor een sterk sociaal geen-

gagerde kerk, zijn zeker in Italië katholieken nog sterker in die richting geëvolueerd. Het maakt oerconservatieve christenen als de machtige tech-investeerder Peter Thiel, die onlangs in Rome in een lezingenreeks waarschuwde voor de Antichrist, bepaald niet populair bij pragmatische katholieken in Europa.

Als Leo's impliciete boodschap voor president Trump nog niet helemaal duidelijk was, dan maakte de paus zijn afwijzing van diens beleid glashelder door de viering van Onafhankelijkheidsdag in de VS over te slaan. Dit jaar is de Amerikaanse nationale feestdag extra speciaal, want het land viert zijn 250-jarig bestaan. In mei vorig jaar overhandigde vicepresident JD Vance, die zich in 2019 bekeerde tot het katholieke geloof, persoonlijk een uitnodiging van Trump aan de paus om de VS te bezoeken. „At some point” (ooit), hoor je Leo antwoorden, terwijl hij de brief ostentatief opzij legt.

Op 4 juli hoeft Trump de paus alvast niet te verwachten. Leo reist dan naar Lampedusa, het piepkleine eiland voor de Siciliaanse kust waar veel bootvluchtelingen arriveren, dat ook wijlen Franciscus in 2013 koos als zijn eerste reisbestemming buiten het Vaticaan.

DE GEHAKTBAL VAN DE TOEKOMST

Veldbonenboer Henk Janknegt in Zeewolde. Op de akker achter hem zijn in maart de 'zomerteelt'-veldbonen gezaaid. Rechts: gedroogde veldbonen

Over deze serie

Nederlanders zouden minder dierlijk en meer plantaardig moeten eten. Dat is beter voor het klimaat en de gezondheid. En voor de portemonnee, nu vlees flink duurder wordt. Maar het mes in de gehaktbal? Dat ligt gevoelig. NRC laat de gehaktbal van de toekomst ontwerpen, als symbool van de eiwittransitie, en loopt daarbij aan tegen vragen, dilemma's en slimme oplossingen.

1 De productontwikkelaar denkt na over de gehaktbal van de toekomst

2 Supermarkten duwen de klant zachtjes naar minder vlees met hybride producten

3 Rundergehaakt van dubbeldoelkoeien past in een duurzamer landbouwsysteem

4 Waarom de veldboon een zonnige toekomst in Nederland verdient

5 Voedsel winnen uit reststromen: oesterzwamvoetjes en suikerbietvezel

6 Kijk vaker onder water: zeewier eten om minder land te gebruiken

7 Draaien, bakken, proeven: hoe overtuigend is de gehaktbal van de toekomst?

Veldbonen doen alles goed, toch staan ze niet op het menu

Peulvruchten als bonen, erwten en linzen verloren hun plek op de akker en het bord.

Nederlandse 'eiwitboeren' proberen de teelt nieuw leven in te blazen. De veldboon is gezond, gunstig voor het klimaat en een goed ingrediënt. Van ijs tot gehakt - de veldboon voelt zich overal thuis.

Door **Karel Berkhout** en **Martine Kamsma** Fotografie John van Hamond

Het grote erf is wat je verwacht van een akkerbouwbedrijf: een woonhuis, grote schuren, een trekker en doorkijkjes naar uitgestrekte akkers. Het enige opvallende is een bord met een gestileerde tekening van een boer en een boerin die een dansje doen met reusachtige bonen. Het is een soort ster van Bethlehem midden in de Flevopolder, die vertelt: hier zijn peulvruchten ter wereld gekomen.

„Dat is ons beeldmerk”, zegt bonenteler Henk Janknegt over het plaatje. „Dat kennen we eigenlijk niet in de landbouw, maar we willen een herkenbaar gezicht hebben.” We, dat zijn de Eiwitboeren van Nederland, een organisatie die de teelt, verwerking en verkoop van peulvruchten in Nederland probeert op te sturen. Janknegt is hun voorman.

We bezoeken hem in Zeewolde voor de gehaktbal van de toekomst, die NRC heeft laten ontwikkelen. De ze bal - met weinig vlees en veel planten - moet een beeld geven van de pogingen om in Nederland meer plantaardig eiwit te verbouwen en eten. Veldbonen moeten de bal een eiwit-boost en textuur geven.

Janknegt teelt veldbonen en split-

erwten, naast onder meer aardappelen en uien. De meeste Nederlanders kennen de veldboon niet. We gaan ze nu ook niet zien, want ze zijn al geoogst en opgehaald. „De veldboon is een soort kleine tuinboon”, zegt Janknegt. Waar de tuinboon jong en frisgroen wordt geogst, komt de veldboon gedroogd en in een bruine peul van het land. Ze belandt daarna niet in supermarktkistjes, bliken of glazen potten, maar wordt verwerkt in bijvoorbeeld vegaburgers.

Grote besparing op kunstmest

Veldbonen leggen zelf, zonder mest, stikstof vast in de bodem. Andere vlinderbloemigen, zoals erwten, doen dat ook, maar de overige gewassen niet: daar moet (kunst)mest bij om ze goed te laten groeien. „Na de oogst heb ik in mijn bodem nog 80 kilo stikstof per hectare”, zegt Janknegt met de nuchtere passie van de vakman. Gewassen die hij daarna op hetzelfde stuk land zet, zoals ui, aardappel of suikerbiet, hebben daardoor minder kunstmest nodig: „Een enorme duurzaamheidsslag.”

De teelt van peulvruchten als veldbonen zorgt ook voor veel minder uitstoot dan de productie van vlees en zuivel. De royaal aanwezige eiwitstoffen uit peulvruchten belanden

meestal vrijwel rechtstreeks in menselijke voeding, en er is nauwelijks mest voor nodig. De productie van een kilo vlees vereist een veelvoud aan veevoer en daarmee veel kunstmest en land. Bovendien zit met name in koeienscheten en -boeren veel methaan, een krachtig broeikasgas.

Bij de verduurzaming van de Nederlandse landbouw staan peulvruchten nadrukkelijk op het menu, ook omdat een plantaardiger eetpatroon gezonder is dan een dieet met veel vlees. Door van bonen ook nog eens echt Hollandse waar te maken, zoals wordt geprobeerd met de Nationale Eiwitstrategie, hoeven ze minder ver op transport; dat drukt de uitstoot ook nog iets.

Nederlandse boeren die peulvruchten telen krijgen een extra duurzaamheidsbonus. Inmiddels zijn enkele tientallen boeren net als Janknegt met de slag gegaan met de teelt van peulvruchten, met vertrouwde namen (bruine bonen) en minder vertrouwde (lupine). De afgelopen tien jaar is het areaal peulvruchten dan ook gegroeid, al blijft het piepklein op het totaal aan landbouwgrond.

De bonenteelt op Nederlandse bodem moeten Janknegt en zijn collega's eigenlijk helemaal opnieuw opbouwen. Peulvruchten komen nu

vooral uit landen waar de landbouwgrond veel goedkoper is dan in Nederland: de spliterwten in de bliken oer-Hollandse erwtensoep komen bijvoorbeeld bijna allemaal uit Canada. Nederlandse bonen zijn vooral iets van vroeger.

Romeinse Rijk en Karel de Grote

Eeuwenlang waren bonen de betrouwbare bondgenoot van de Europese bevolking. Ze schraagden het Romeinse Rijk, waar ze hun naam leenden aan patriciërs als Cicero (kikkererwt), en ze behoedden de onderdanen van Karel de Grote en diens nazaten voor hongersnood. Peulvruchten voedden ook de bevolking in Nederland, toen die in de negentiende eeuw spectaculair groeide.

In de loop van twintigste eeuw verloren peulvruchten hun plek op de akker en het bord. Aardappels, suikerbieten en uien boden een stabielere oogst, die ook makkelijker met machines binnengehaald kon worden. De uitvinding van kunstmest maakte vlinderbloemigen overbodig om de bodem vruchtbaar te houden. En importgranen bleken goedkoper veevoer dan veldbonen.

De doodklap voor peulvruchten kwam in de wederopbouwjaren na de Tweede Wereldoorlog. Europea-

nen werden snel rijker en gingen veel meer vlees eten - en nauwelijks nog bonen. De veestapel werd in duizelingwekkend tempo uitgebreid met bonen verwerken in hun maaltijden. Applaus! Meer dan twintig telers hebben groene erwten geleverd aan supermarkt Jumbo. Applaus!

Nieuwe keten

Bij de reanimatie van de peulvruchtenteelt staan eiwitboeren als Janknegt voor grote uitdagingen. De kennis over bonen is goeddeels verloren gegaan, terwijl die hard nodig is. „Veldbonen zijn robuust en kunnen groeien op uiteenlopende bodemtypes”, legt Janknegt uit. „Maar de teelt heeft een iets hoger risico, doordat de opbrengsten per hectare meer fluctueren dan die van bijvoorbeeld tarwe.”

Anders dan voor aardappelen of suikerbieten bestaat er geen industrie rond veldbonen. Voor bonen moet een heel nieuwe keten worden gebouwd, van het eerste zaad van de veredelaar tot het bord van de consument. Dat valt niet mee: bonenboeren zijn een kleine partij tussen grote landbouwcoöperaties, voedingsproducenten en supermarkten.

De verhoudingen zie je terug in de (Europese) landbouwsubsidies, die voor dierlijk voedsel veel hoger zijn dan voor plantaardig voedsel. Dat komt voor een groot deel doordat subsidies veelal per hectare worden verstrekt. Voor vee(voer) wordt veel meer grond gebruikt dan voor gewassen die door mensen worden gegeten.

Mede daarom hebben de eiwitboeren hun krachten gebundeld in een zogeheten productorganisatie. „Daarin maken we afspraken met elkaar en met afnemers over duurzaamheid en kwaliteitsnormen”, zegt Janknegt.

De grootste barrière voor telers is de prijs. Die bepaalt de inkoop, en die kiest in de praktijk vaak voor goedkopere bonen uit Oost-Europa. Janknegt kreeg voor zijn laatste oogst een lagere prijs geboden dan de keer ervoor - zo laag dat hij zijn bonen liever verkocht aan een veevoederbedrijf.

Als Nederland echt „voor onze eigen voedselproductie kiest”, zegt Janknegt, moeten de prijzen voor de bonentelers omhoog. „De tijd van zo goedkoop mogelijk produceren moet voorbij zijn.”

Meeliften op hype van poké bowl

Breken inderdaad andere tijden aan in een land waar de helft van de bevolking zelden of nooit peulvruchten eet? Met die vraag lopen we een paar dagen na ons bezoek aan Janknegt rond bij de Grote Bonen Show in het Zeeuwse Nieuwedorp. In 2022 werd de zogeheten Bean Deal gesloten, om veel meer peulvruchten op het bord van de Nederlander te krijgen.

Nu vieren betrokkenen - van telers tot retailer en van bankier tot bestuurer - de successen die worden gepresenteerd op een podium. Twee grote cateringbedrijven gaan meer bonen verwerken in hun maaltijden. Applaus! Meer dan twintig telers hebben groene erwten geleverd aan supermarkt Jumbo. Applaus!

„En de edamame-boontjes lopen als een tierelier”, zegt Jeroen Willemen op het podium, dankzij de hype van de poké bowl. Hij is de opgewekte en onvermoeibare kartrekker van organisaties en bedrijven die de Nederlander meer plantaardig eiwit willen laten eten - onder de vlag van Green Protein Alliance. In de grafiek over de verkoop van peulvruchten in de afgelopen jaren ziet hij vooruitgang.

Het gaat om een lichte stijging en om kleine volumes. Daarnaast zijn er echte tegenvallers. De verkoop van plantaardige zuivel is wisselend. De omzet van vleesvervangers, waarin vaak bonen zijn verwerkt, loopt zelfs terug. De gedachtewisselingen gaan dan ook veel over manieren om de consumptie van peulvruchten aan te jagen.

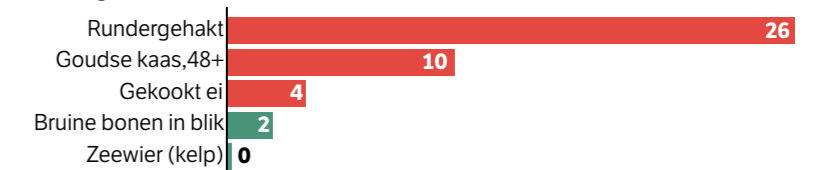
Met nieuwe producten. Of door bonen te verlossen van hun imago van goedkoop en 'geitenwollensokken' door er een premium product van te maken. Of door aan te haken bij de jongste trend van fibermaxxing, het verslinden van gezonde voedingsvezels.

Tegelijk moeten supermarkten meer samenwerken met bonentelers, zegt Janknegt, die ook het podium krijgt: „En erop vertrouwen dat wij op tijd producten van een goede kwaliteit kunnen leveren.” Onder luid bijval herhaalt Janknegt zijn boodschap dat de telers een betere prijs moeten krijgen voor hun bonen.

De bonen die bij Janknegt en zijn collega's van het land komen, gaan naar de Brabantse boerencoöperatie

Waarom bonen goed zijn voor milieu en gezondheid

Uitstoot voor gehakt 13 keer zo hoog als voor bruine bonen
Hoeveelheid broeikasgas die nodig is voor de productie en distributie van 1 kilo voeding, berekend in kilo CO₂

Bruine bonen en tuinbonen bevatten veel meer vezels dan rundergehaakt
Voedingsstoffen in gram per 100 gram van het eetbare deel van voedingsmiddel

	Eiwit	Vet	Vezels
Tuinbonen (blik/glas)	5,8	0,6	5,3
Bruine bonen (blik/glas)	6,5	0,7	7,9
Rundergehaakt (rauw)	18,9	16,5	0,3
Kwark (halfvol)	7,5	3,2	0
Havervlokken	12,8	6,2	11,1
Chiazaad gedroogd	16,5	30,7	34,4

NRC 020426 / Bron: RIVM, NEVO-online / *Tuinbonen zijn nauw verwand aan veldbonen

Cosun, de grootste suikerbietenverwerker van Nederland. De laatste jaren investeert Cosun ook in plantaardig eiwit, omdat de coöperatie daarvan op de lange termijn veel groei verwacht. Sinds 2022 verwerkt dochteronderneming Cosun Protein daarom eiwit uit veldbonen voor onder meer (plantaardige) yoghurt, sauzen, sportvoeding, melk, ijs en smeerkaas.

Het is dit veldboneneiwit dat in de gehaktbal gaat die voedseltechnolog Dennis Favier voor NRC ontwikkelde. Daarom bezoeken we het innovatiecentrum van Cosun in Dinteloord, een gebouw dat met zijn witte panelen en glazen wanden ook voor een biotechfabriek kan doorgaan.

De vraag naar het veldboneneiwit is fors toegenomen, vooral bij Europese levensmiddelenproducenten, vertelt Marcel van der Vaart, hoofd innovatie van Cosun. „In het begin waren we al blij als we een keer tweehonderd kilo verkochten. Een jaar of wat later zaten we ineens op tonnen en het groeit gestaag door.”

Hier in Noord-Brabant hebben Van der Vaart en zijn mensen hun productiemethode ontwikkeld. Als de schilletjes zijn verwijderd, worden de veldbonen met water vermengd tot een dikke pap. Dat mengsel wordt gedroogd, waarbij het eiwit wordt gescheiden van zetmeel en vezels. „Dat scheiden doen we op een milde manier”, zegt Van der Vaart, zodat de bindende, elastische eigenschappen bewaard blijven.

Berkhout trekt liever een wat ruimere cirkel voor de lokale en regionale voedselproductie: „Iedereen vindt het logisch dat Italiaanse olijfolie produceert en Nederland suiker. En misschien is het daarom ook geen gek idee om peulvruchten niet in Nederland te telen, maar in landen waar ze niet met aardappel, ui en suikerbiet hoeven te concurreren.”

Alleen tijdens een uitzonderlijke crisis, waarin Nederland op zichzelf zou zijn aangewezen, zouden hier veel meer peulvruchten geteeld moeten worden. Peulvruchten zijn met koolzaad het enige gewas, zo heeft Berkhout weleens uitgerekend met collega's, waar Nederland een tekort aan heeft als het land zelfvoorzienend moet zijn.

Na het gesteggel over de inkoop-prijs heeft Janknegt lang gearzeld of hij opnieuw veldbonen zou inzaaien. Dat heeft hij uiteindelijk toch gedaan, vertelt hij een paar maanden na ons bezoek over de telefoon. „Ik heb een faire verkoopprijs kunnen afspreken.”

Toch groeien de bonenstaken nog niet tot in de hemel. Cosun Protein is een beginnend bedrijf, waar nog veel wordt geïnvesteerd in onderzoek en groei. Bij de verkoop van het veldboneneiwit ziet Cosun hoe belangrijk de prijs is voor afnemers. „Klanten willen er wel een premie voor betalen, omdat ons product waarde toe-

voegt”, zegt Van der Vaart, „maar de prijs mag niet uit de pas lopen met alternatieve producten als soja en dierlijk eiwit.”

Cosun let dus scherp op de kosten, zegt Van der Vaart: „De inkoop-prijs van de bonen is, naast de productie-kosten, een belangrijk onderdeel van onze kostprijs. Die ligt oostwaarts echt stukken lager.” Dat komt doordat in Polen en de Baltische Staten de landbouwgrond en de teelt veel goedkoper zijn dan in Nederland.

Voor een nieuwe eiwitfabriek kijkt Cosun daarom onder meer naar Li-touwen, waar de overheid subsidie verstrekt als de fabriek daar ook echt wordt gebouwd. In dat geval zullen ook de Nederlandse bonen daar worden verwerkt. Van der Vaart: „Uiteindelijk zijn we een internationaal bedrijf, dat opereert op de wereldmarkt.”

„Lokaal” lijkt soms bijna een doel op zich, als het gaat over een duurzamer voedselsysteem. Maar het hoeft niet erg te zijn dat de bonen buiten Nederland worden geteeld en verwerkt, vindt landbouweconoom Petra Berkhout, onderzoeker aan de Wageningen Universiteit.

Berkhout trekt liever een wat ruimere cirkel voor de lokale en regionale voedselproductie: „Iedereen vindt het logisch dat Italiaanse olijfolie produceert en Nederland suiker. En misschien is het daarom ook geen gek idee om peulvruchten niet in Nederland te telen, maar in landen waar ze niet met aardappel, ui en suikerbiet hoeven te concurreren.”

Alleen tijdens een uitzonderlijke crisis, waarin Nederland op zichzelf zou zijn aangewezen, zouden hier veel meer peulvruchten geteeld moeten worden. Peulvruchten zijn met koolzaad het enige gewas, zo heeft Berkhout weleens uitgerekend met collega's, waar Nederland een tekort aan heeft als het land zelfvoorzienend moet zijn.

Na het gesteggel over de inkoop-prijs heeft Janknegt lang gearzeld of hij opnieuw veldbonen zou inzaaien. Dat heeft hij uiteindelijk toch gedaan, vertelt hij een paar maanden na ons bezoek over de telefoon. „Ik heb een faire verkoopprijs kunnen afspreken.”

Voor dit verhaal is gebruik gemaakt van het boek 'De wereldgeschiedenis in twaalf bonen' (2023) van Joël Broekaert

Albanië – van Hoxha tot hoop

Een reis door een land in transitie, waar geschiedenis en toekomst elkaar raken

10-daagse reis: 3-12 oktober 2026 / reissom € 2.895,- p.p.

EUROPA-REIS

Marc Duursma, NRC-buitenlandredacteur, spreker tijdens deze reis

” Van Europa’s meest gesloten land tot serieuze EU-kandidaat: de transformatie van Albanië is fascinerend en kan het beste ter plaatse worden ervaren.

Het door de moderne geschiedenis lang ‘verworpen’ en inmiddels ontwaakte Albanië is zonder twijfel een van de meest intrigerende landen in het Middellandse Zeegebied. Eeuwenlang vormde het een kruispunt van zee- en landroutes, waar Grieken, Romeinen, Byzantijnen en Ottomanen hun sporen nalieten. Na deze rijke, maar vaak vergeten geschiedenis volgden bewogen decennia van een onafhankelijk Albanië, afgesloten achter de Albanese Alpen, waar Enver Hoxha een stalinistische schijnstaat creëerde. Op weinig plekken is de Europese geschiedenis zo frappant gemengd als in Albanië. Die gelaagde geschiedenis is nog altijd voelbaar, in steden, landschappen en verhalen.

drs. Elton Caushi, reisleader en historicus en een van de pioniers van duurzaam toerisme in Albanië

Reisprogramma, tussen oudheid en transitie:

- ✓ Volg de eeuwenoude Via Egnatia, waar Romeinse legers, handelaren en denkers reisden tussen Rome en Byzantium.
- ✓ Ga in gesprek met lokale historici en een Albanese journalist, die de geschiedenis van communisme, nationale identiteit en hedendaagse persvrijheid persoonlijk duiden.
- ✓ Bezoek indringende plekken als de voormalige gevangenis ‘Site of Witness and Memory’ en de immense bunker Bunk’Art.
- ✓ Ontdek Berat, UNESCO-werelderfgoed met 2400 jaar geschiedenis, waar Ottomaanse huizen, Byzantijnse kerken en een nog altijd bewoonde citadel het landschap vormen.

Bezoek **hier** de NRC Reizen website voor vertrekdata en prijzen en doe vrijblijvend uw boekingsaanvraag.
Of neem vrijblijvend contact met ons op via **020 751 79 65** of **nrc@voyageculture.nl**

NRC Reizen is een samenwerking van Mediahuis NRC B.V. met reispartner Culture by Experience Travel, aangesloten bij ANVR, SGR en het Calamiteitenfonds. De redactie van NRC is niet betrokken bij de inhoud of samenstelling van de reizen. De reizen worden begeleid door deskundigen, van wie een deel verbonden is aan NRC.

Bekijk hier het volledige reisprogramma

BELASTINGSTELSEL

Nieuwe fiscale regels voor start-ups

Een nieuwe definitie van start-ups moet negatieve consequenties van de vermogensbelasting voor deze bedrijven verhelpen.

Egbert Kalse en Eline Nugteren

AMSTERDAM

Het kabinet komt, na aanhoudende kritiek vanuit de start-upwereld, met een belastingvoordeel voor beginnende ondernemingen. Daarvoor past het de definitie aan van start-ups en scale-ups, bedrijven die net uit de start-upfase komen.

De fiscus zal straks uitgaan van de innovativiteit van zo'n bedrijf en de schaalbaarheid ervan. Ook is een oplossing gevonden voor investeerders en voor werknemers van start-ups die met aandelen worden beloofd.

Dat zei minister Heleen Herbert (Economische Zaken en Klimaat, CDA) woensdagochtend op Vliegwielen, een netwerkbijeenkomst voor start-ups in Pakhuis de Zwijger in Amsterdam. Ze loopt daarmee vooruit op de officiële publicatie van het wetsvoorstel. In eerdere voorstellen zou om te bepalen of een bedrijf een start-up of scale-up is nog gekeken worden naar de omzet ervan en het aantal jaren van bestaan. Die eisen vervallen.

De Tweede Kamer nam onlangs,

na jaren debat, de Wet werkelijk rendement box 3 aan, die vanaf 2028 de belasting van vermogens regelt. Die beëindigt de huidige box 3-wetgeving, die uitgaat van fictieve rendementen. De nieuwe wet belast werkelijke rendementen, ook nog niet gerealiseerde - 'papier' - winst. Weliswaar geldt daarbij een uitzondering voor het belasting van investeringen in start-ups, maar desector acht die onvoldoende.

De sector heeft zich daarom stevig verzet tegen de nieuwe vermogenswet. Zelfs de Amerikaanse techondernemer Elon Musk mengde zich via sociale media in dat debat. Het kabinet had in het coalitieakkoord aangekondigd dat „baanbrekende ondernemingen weer groot [moeten] kunnen worden in Nederland“. De coalitie wil „investeringen losmaken“ en het „vestigingsklimaat versterken“.

Olifant opeten

Herbert, woensdag: „Vanuit de community is echt gezegd: joh, maar dit werkt gewoon zo echt niet.“ Ze noemde specifiek de problemen in box 3, volgens haar de „olifant in de kamer, en die moeten we opeten“. Volgens de sector belemmeren de nieuwe regels zowel aantrekken van investeerders voor nieuwe techbedrijven als de honoreren van de werknemers ervan, en zou daardoor innovatie van de Nederlandse economie schaden.

Onder de huidige wet moeten in-

Het kabinet verruimt de belastingvoordelen voor startende innovatieve bedrijven na kritiek uit de sector. FOTO GETTY IMAGES

Ruim een maand geleden kondigde minister Elco Heinen (Financiën, VVD) aan dat de nieuwe vermogenswet, die al door de Tweede Kamer was aangenomen, aangepast moet worden. Hij stelde dat het ministerie daarvoor „terug naar de tekentafel“ moest. Verantwoordelijk staatssecretaris Elco Eerenberg (Fiscaliteit, D66) werd verrast door Heinens opmerkingen.

Volgens een Haagse bron gaat de Rijksdienst Voor Ondernemend Nederland (RVO, een dienst van Economische Zaken), toetsen in hoeverre bedrijven voldoen aan de nieuwe definitie van innovatie en schaalbaarheid. Desgevraagd kon Herbert niet uitleggen hoe de nieuwe definitie van innovatie er precies uit komt te zien. „Nu ben ik eigenlijk overvraagd“, aldus de minister tegen NRC. Het kabinet wil de komende maand in gesprek met de sector om tot de precieze criteria van de nieuwe definitie te komen.

Naast een aanpassing van de definitie van innovatieve bedrijven past het kabinet dus ook de fiscale behandeling ervan deels aan. Start-ups betalen hun werknemers vaak niet alleen met loon, maar ook met aandelen. Om hun tegemoet te komen, verlaagt het kabinet de belasting op deze specifieke vorm van vermogen. In plaats van het hoge tarief (49,5 procent) in de inkomstbelasting betalen ze straks effectief maximaal 32,17 procent belasting.

investeerders en werknemers in deze bedrijven vermogensbelasting betalen over de aandelen in een start-up of scale-up die ze in ruil voor hun bijdrage hebben gekregen. Als een start-up op papier fors in waarde is gestegen, wat regelmatig voorkomt, moet ook veel belasting over die aandelen worden betaald.

Dat bezit is niet altijd makkelijk te gelden te maken, aldus ondernemers. Zo kan het gebeuren dat eigenaren van die aandelen geld moeten lenen om de belasting te betalen. „Het is alsof je iemand die het casino nog in moet lopen, alvast belast voor het winnen van de jackpot“, zei iemand op het evenement.

BEN TIGGELAAR
MOOI WERK

7 stressfactoren waar vrouwen wel en mannen niet mee te maken hebben

ILLUSTRATIE NRC

Ben Tiggelaar schrijft wekelijks over leiderschap, werk en management.

In 2025 was het verzuim door stressklachten bij vrouwen twee keer zo hoog als bij mannen“, las ik in deze krant. Het cijfer komt uit een onderzoek van de arbo-diensten HumanCapitalCare en ArboNed. Zij zien het verzuim door stress in Nederland elk jaar toenemen. Inmiddels veroorzaken stressproblemen 26 procent van alle ziekte-dagen. En vooral vrouwen betalen de prijs. Hoe komt dat?

Zeven stressfactoren

In internationale en Nederlandse publicaties over sekse- en genderverschillen keren zeven stressfactoren voor vrouwen telkens terug. De rode draad: meer belasting, minder beloning en minder speelruimte.

1 Vrouwen doen vaker 'uitputtend werk'
Vrouwen zijn sterk oververtegenwoordigd in banen met hoge taakeisen en weinig regelruimte. Arbeidpsychologen noemen dit uitputtende banen. Voorbeelden zijn basisonderwijs en verpleging. Deze sectoren zijn bovendien emotioneel veeleisend. Je moet bijvoorbeeld voortdurend kalm en empathisch blijven. Het verzuim in het basisonderwijs en de verpleging ligt ruim boven het gemiddelde. Dat geldt voor vrouwelijke én mannelijke medewerkers.

Dit raakt echter vooral vrouwen. Zij vormen in beide sectoren meer dan 80 procent van het werknemersbestand.

2 Vrouwen krijgen structureel minder betaald

Financiële zorgen leiden tot spanning en stress. En met name vrouwen hebben hiermee te maken. Zij krijgen namelijk beduidend minder betaald dan mannen. Dat komt deels doordat zorg, cultuur en voorzieningen vrouwen vaker in de richting van deeltijdwerk sturen. Ook verdienen vrouwen minder per gewerkte uur dan mannen: een verschil van gemiddeld 10,5 procent.

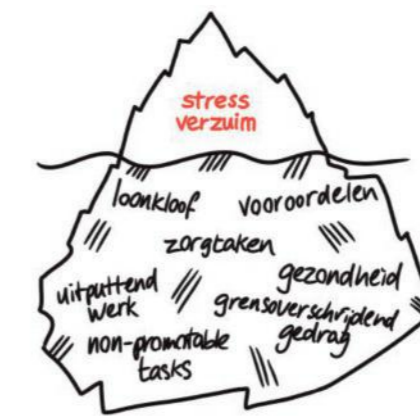
Als je corrigeert voor werkervaring, functie, leeftijd en andere persoonskenmerken, verdienen vrouwen in het bedrijfsleven nog altijd 6,9 procent minder dan mannen. Bij de overheid is dat 1,8 procent.

3 Vrouwen ervaren meer gezondheidsklachten

In 2023 lag het gemiddelde ziekteverzuim bij

vrouwen op 5,7 procent. Bij mannen was dat 3,9 procent. Bij vrouwen en verzuim wordt (te) vaak meteen gedacht aan menstruatie, zwangerschap en overgang. Er zijn meer uitdagingen. Nederlandse vrouwen ervaren gemiddeld meer lichamelijke en psychische klachten dan mannen. Een belangrijke oorzaak is dat ziekte en gezondheid van vrouwen lange tijd minder goed zijn onderzocht. Dat kan ertoe leiden dat klachten later worden herkend en minder serieus worden genomen.

Stressfactoren leiden tot verzuim

4 Zorg blijft ongelijk verdeeld

Als het gaat om het huishouden, de zorg voor de kinderen en mantelzorg doen vrouwen substantieel meer dan mannen. Dat geldt ook in gezinnen waar de partners evenveel uren betaald werk buiten de deur doen. De meeste mannen zeggen wel dat zij een gelijke verdeling van het huishouden belangrijk vinden, maar handelen daar niet naar.

Zelfs wanneer het uitvoerende werk thuis redelijk gelijk verdeeld is, belanden planning en organisatie, en daarmee de mentale belasting, nog steeds vooral bij vrouwen. Volgens onderzoekers leidt dit tot beduidend meer stress en burn-out.

5 Vrouwen krijgen taken die hun loopbaan niet helpen

Niet alleen thuis, maar ook op het werk krijgen vrouwen vaak taken toegeschoven die mannen laten liggen. Vrouwen worden vaker gevraagd voor klussen die niet leiden tot goede beoordelingen of promotiekansen, maar wel nodig zijn. Zogenoemde non-promotable tasks. Voorbeelden zijn het schrijven van rapporten, zitting nemen in commissies en inwerken van nieuwe collega's. Weigeren is voor vrouwen sociaal riskanter. Dit is

onder meer onderzocht binnen bedrijven en universiteiten.

6 Vrouwen hebben vaker te maken met grensoverschrijdend gedrag

Met name in de zorg en de horeca krijgen medewerkers te maken met grensoverschrijdend gedrag van patiënten, klanten en collega's. Denk aan seksuele intimidatie, vernedering en agressie. In 2023 had 13 procent van de werkende mannen hiermee te maken. En 21 procent van de werkende vrouwen.

7 Hardnekkige vooroordelen werken vrouwen tegen

Onderzoek laat zien: vrouwen worden stelselmatig als minder competent beoordeeld dan mannen met een vergelijkbare achtergrond. Ook moeten vrouwen zichzelf meer bewijzen in de werkomgeving om dezelfde kansen te krijgen. Wanneer vrouwen moeder worden, nemen de vooroordelen verder toe en de kansen verder af. Deze en andere vormen van stereotypering en uitsluiting leiden structureel tot meer stress.

Praktisch

Ik maak regelmatig mee dat werkgevers de verantwoordelijkheid voor verzuim door stress afschuiven op de medewerkers. Ze beweren dan bijvoorbeeld dat alle verzuim boven de 2 procent niet komt door 'echte' ziekte, maar tussen de oren zit of het gevolg is van factoren buiten het werk.

Dat is te simpel. Chronische stress zit letterlijk tussen de oren, maar maakt je wel degelijk ziek. Bovendien wordt veel stress - met name voor vrouwen - veroorzaakt door de werkomgeving. En wie als werkgever geen rekening houdt met factoren buiten het werk, zoals kinderen, huishouden en mantelzorg, miskent de dagelijkse realiteit van medewerkers.

Drie tips:

- Onderzoek je blinde vlekken.** Mannen - ik ook - onderschatten wat vrouwen meemaken op het werk én hoe hun eigen carrière werd en wordt gesponsord door de onbetaalde arbeid van hun partner.
- Kijk kritisch naar je organisatie.** Veel praktijken en regels bevoordelen medewerkers die thuis geen zorgtaken op zich nemen.
- Houd je aan de wet.** Medewerkers willen geen cursus veerkracht. Ze willen dat het werk zo wordt georganiseerd dat vrouwen en mannen, op de werkvloer en thuis, minder stress ervaren. Dat is geen gunst of luxe, dat staat gewoon in de Arbowet.

Advertentie

nrc webwinkel

Adviesprijs
fabrikant 1.499,-
1.099,-

SPINWOOD

2-in-1 tuinbank

Met gratis beschermhoes

- › Van bank naar picknicktafel in een handomdraai
- › Gemaakt van tropisch hardhout en dubbel gecoat staal
- › Kan het gehele jaar buiten blijven

Met één eenvoudige handeling transformeer je de Spinwood tuinbank moeiteloos tot een praktische picknicktafel. Dit slimme design zorgt overdag voor een ruime zitplek en 's avonds voor voldoende tafelruimte om gezellig samen te eten. De tuinbank is vervaardigd uit gecoat staal en diverse hardhout soorten, zorgvuldig geselecteerd voor het Nederlandse klimaat.

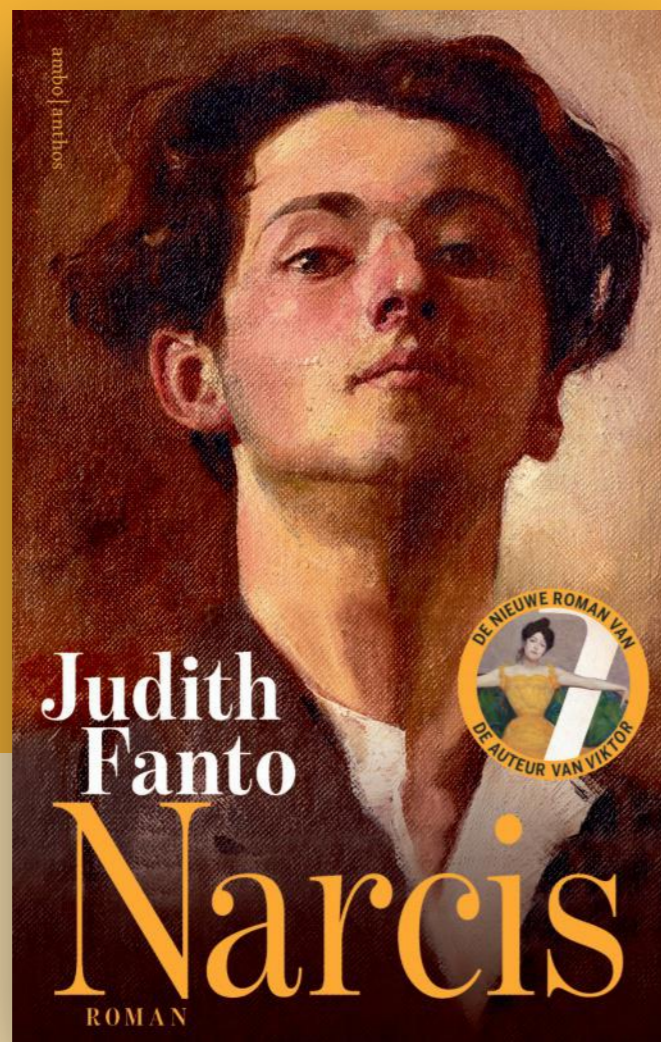
Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/spinwood

VOOR JOU ALS ABONNEE

ambo | anthos uitgevers

DOWNLOAD TOT EN MET 30 APRIL DIT **E-BOOK**

In samenwerking met VBK Uitgevers geven we abonnees de mogelijkheid om elke maand een e-book te downloaden, als aanvulling op het NRC-abonnement. Heb jij het e-book van deze maand al gedownload?

Hoe werkt het?

- Elke maand staat er een nieuw, kwalitatief hoogwaardig e-book voor je klaar op nrc.nl/ebook. Je kunt het downloaden tot en met het einde van de maand.
- Het e-book is een hele maand te downloaden.
- In de nieuwe maand verschijnt er een nieuw e-book. Op dat moment kan je het oude e-book niet meer downloaden.
- Heb je het e-book eenmaal gedownload? Dan kan je het lezen op een moment dat het jou uitkomt. Op je e-reader, laptop, telefoon of tablet.

Lees alle informatie op nrc.nl/ebook of scan de QR-code

nrc

De Nederlandse viermansbob onder leiding van piloot Dave Wesselink aan de start bij de Winterspelen in Milaan-Cortina. Het team werd dertiende. FOTO ANP/EPA

TOPSPORT

Bobsleeën en curling zijn voor NOC-NSF ineens kansrijke topsporten

De bobsleeërs en curlers zijn de winnaars van de vierjaarlijkse verdeling van financiële steun door sportkoepel NOC-NSF.

Sam de Jongh en Davey Baak

PAPENDAL

Twee voor Nederland kleine wintersporten, bobsleeën en curling, kregen woensdag goed nieuws van NOC-NSF. De bobsleesport ontvangt voor het eerst in lange tijd een financiële bijdrage van de sportkoepel. Ook verhoogt NOC-NSF de komende Olympische periode zijn investering in het curling. Dat bleek bij de bekendmaking van de verdeling van het topsportbudget door NOC-NSF.

Het gros van de beschikbare middelen gaat, weinig verrassend, naar de twee meest succesvolle Nederlandse wintersporten: het langebaanschaatsen en het shorttrack. Deze twee sporten zorgden op de succesvolle Winterspelen in februari voor alle twintig medailles voor TeamNL. Schaatsbond KNSB mag de komende jaren aan beide sporten 1,1 miljoen euro per jaar uitgeven.

Elke vier jaar, kort na de Spelen, worden de budgetten voor de olympische wintersporten opnieuw verdeeld. Hierbij kijkt NOC-NSF niet zo zeer naar de prestaties van de afgelopen Winterspelen, als wel naar de verwachtingen voor de sporters en teams bij de volgende Spelen, in 2030 in de Franse Alpen. Voor de komende periode heeft de sportkoepel in totaal een kleine 3,5 miljoen euro per jaar beschikbaar, te verdelen over zeven sporten en vier sportbonden.

De afgelopen jaren ging er geen

geld vanuit NOC-NSF naar de bobsleesport. Door de goede prestaties van de Nederlandse bobsleeërs de afgelopen jaren komt hier nu verandering in. De komende Olympische cyclus zal er jaarlijks 174.000 euro naar de mannen gaan.

Volgens André Cats, directeur topsport van NOC-NSF, is aansluiting bij de top voor het Nederlandse bobsleeteam een reële mogelijkheid. Bij de Olympische Winterspelen in Milaan-Cortina werd de tweemansbob onder leiding van piloot Dave Wesselink nog tiende. De viermansbob eindigde op plaats dertien.

Aansluiting bij de internationale top van het bobsleeën is reëel

André Cats directeur topsport

Volgens Cats is de 26-jarige Wesselink voor de kansen van het Nederlandse bobsleeën de belangrijkste pion. „We hebben gezegd dat we graag mee willen helpen in de ambitie van het bobsleeën, maar dat de stuurman hierin cruciaal is. Er mogen namelijk geen stuurfouten gemaakt worden.” Het doorgaan van Wesselink met de sport is daarom een voorwaarde voor de toekenning van het geldbedrag.

Voor een aantal sporten, waaronder het bobsleeën, geldt immers dat de financiering vanuit de sportkoepel aan één bepaalde sporter hangt. Dit betekent dat als deze sporter stopt, het geld niet wordt toegerekend. Dat geldt bijvoorbeeld ook voor skeleton. Mocht regerend wereldkampioen Kimberley Bos in de komende jaren de sport verlaten,

dan beëindigt NOC-NSF ook de financiering van het skeleton.

„Nu of nooit” voor curling

Andere sporten, zoals schaatsen en shorttrack, zijn niet afhankelijk van individuele prestaties. Dat geldt eveneens voor curling. Hoewel de Nederlandse curlers zich niet wisten te kwalificeren voor de Winterspelen in Milaan-Cortina, kent het NOC-NSF de komende vier jaar - ten opzichte van de vorige periode - meer geld toe aan de bond. De Nederlandse curlingbond ontvangt vanaf dit jaar een kleine drieënhalve ton per jaar, een derde meer dan de afgelopen jaren.

Volgens directeur Cats is het „een beetje nu of nooit” voor de Nederlandse curlers. NOC-NSF heeft een duidelijke voorwaarde verbonden aan de toegenomen middelen voor het curling. Om aan te haken bij de mondiale curlingtop, moet er „een adequate, topsportwaardige trainingsvoorziening in Nederland komen”, zegt Cats.

Shari Leibbrandt-Demmon, coach van het mannen- en vrouwenteam, zegt blij met de toezegging van meer geld door NOC-NSF: „We hebben hier de afgelopen jaren hard voor gewerkt”. Hoe de extra middelen precies zullen worden besteed voor de curlingsport is haar nog niet duidelijk.

Een aantal sportbonden krijgt in de komende olympische periode minder of geen geld van NOC-NSF. Hoewel het kunstrijderspaar Danilova en Tsiba in Milaan het eerste Nederlandse kunstschaatsduo ooit was dat zich voor Olympische Winterspelen had weten te kwalificeren, kent de sportkoepel hun opnieuw geen geld toe. NOC-NSF acht het paar niet kansrijk genoeg om mee te draaien met de wereldtop.

Op 26 maart 2026 overleed onze altijd betrokken clubvriend

Hein Struben

Wij zullen zijn vrolijke aanwezigheid bij onze clubbijeenkomsten blijvend missen.

DSC club 1-1961

Het Provinciaal Bestuur van Noord-Holland heeft met verdriet kennisgenomen van het overlijden van

Hein Struben

Van 2011 tot 2019 was Hein Struben, namens D66, lid van Provinciale Staten van Noord-Holland. Daarvoor was hij vanaf 2003 betrokken als duo commissielid. Als Statenlid was Hein Struben in de periode 2011-2015 voorzitter van de commissie Mobiliteit & Wonen en vervulde hij van 2015 tot 2019 het voorzitterschap van de commissie Mobiliteit & Financiën. Zowel als Statenlid als duo-commissielid zette hij zich met grote toewijding in voor de belangen van onze provincie. Hein stond bekend om zijn zorgvuldige voorbereiding en zijn betrokken manier van werken.

Het Provinciaal Bestuur van Noord-Holland wenst zijn echtgenote, kinderen en kleinkinderen veel sterkte toe met dit grote verlies.

A.Th.H. van Dijk
Commissaris van de Koning

R.J.C. van der Laan
Statengriffier

M.J.H. van Kuijk
Provinciesecretaris

Financieel bericht

Koninklijke Luchtvaart Maatschappij N.V.

Wij kondigen hierbij aan dat de jaarlijkse Algemene Vergadering van Aandeelhouders (de „Vergadering”) van Koninklijke Luchtvaart Maatschappij N.V. (de „Vennootschap”) zal worden georganiseerd op donderdag 23 april 2026 om 14.00 uur op het KLM Hoofdkantoor, Amsterdamseweg 55, 1182 GP te Amstelveen.

Aandeelhouders kunnen de Vergadering i) fysiek op het KLM Hoofdkantoor, of ii) digitaal via een webcast op aanvraag bijwonen.

stukken

De oproeping en agenda, alsmede het jaarverslag 2025 en de jaarrekening 2025 liggen voor de aandeelhouders en andere vergadergerechtigden tot na afloop van de Vergadering op 23 april 2026 ter inzage ten kantore van de Vennootschap, Amsterdamseweg 55, 1182 GP Amstelveen. Deze stukken zijn aldaar kosteloos verkrijgbaar, evenals via ABN AMRO Bank N.V. („ABN AMRO”), e-mail ava@nl.abnamro.com.

Aanmelding van houders van girale aandelen

Girale aandeelhouders die de Vergadering op 23 april 2026 fysiek of via webcast willen bijwonen dienen zich uiterlijk op donderdag 16 april om 17:30 uur of i) via de intermediair in wier administratie zij voor de aandelen zijn geregistreerd of ii) rechtstreeks bij ABN AMRO aan te melden.

Amstelveen, 2 april 2026

Namens de Raad van Commissarissen,
W. Draijer, voorzitter

JEUGDCRIMINALITEIT

Criminelen benaderen jongeren, en vice versa. 'Wie heeft job voor bollen slikken?'

Twintig procent van de jongeren ziet via social media weleens een oproep langskomen voor drugs- of geweldsdelicten, zo blijkt uit nieuw onderzoek.

Nina Stefanovska

AMSTERDAM

Serieuze, fitte mannen, betrouwbare chauffeurs, harde werkers. Dat is wat criminele 'recruiters' zoeken in nieuwe dealers, koeriers, uithalers van drugs uit zeecontainers, schutters van woningen of bomplaaters. „Opzoek naar [...] voor haven job voor vanavond [...] uitbetaling 20K [...] alleen serieuze werkers!”, schrijft een ronselaar in een openbare Telegramgroep voor handel en fraude. Er zijn ook mensen die zichzelf aanbieden. „Wie heeft een job voor bollen slikken?”, schrijft een aanbieder.

Sociale media zijn een goudmijn van adolescenten die illegaal geld willen verdienen. Zo'n 6 procent van de jongeren tussen de 16 en 27 jaar geeft aan via sociale media voor „klusjes” te zijn benaderd. Dat zijn relatief vaker mannen (70 procent) jonger dan 21 jaar. Dat blijkt uit woensdag gepubliceerd onderzoek van de Vrije Universiteit Amsterdam, Erasmus Universiteit Rotterdam en het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechts-handhaving. Het onderzoek toont de rol van sociale media in de betrokkenheid van jongeren bij dit soort criminaliteit.

De steekproef besloeg ruim duizend jongeren. Een op de vijf zegt via sociale media weleens een oproep te hebben gezien voor drugs- of geweldsdelicten. De onderzoekers spraken jongeren die betrokken zijn (geweest) of risico lopen om betrokken te raken bij criminaliteit. De wetenschappers analyseerden berichten in openbare Telegramgroepen

Uithalers in de Rotterdamse haven tijdens een demonstratie van de douane. FOTO: ROBIN UTRECHT/ANP

die als doorgeliefde fungeren voor besloten groepen. Met verhuulende taal en code - emoticons van sneeuwvlokken (cocaïne), diamanten (*crystal meth*) of messen - leiden vage berichten naar gedetailleerde opdrachten in besloten groepen.

Jongeren zijn gewild onder criminele recruiters. „Ze lijken de gevolgen minder goed te overzien, makkelijker beïnvloedbaar en gevoeliger voor de verleiding van snel geld verdienen”, zegt Sjoukje van Deuren, universitair docent criminologie aan de VU, en betrokken bij het onderzoek.

De betrokkenheid van jongeren bij zware en georganiseerde crimi-

naliteit staat „nadrukkelijk” op de politieke en beleidsmatige agenda, merkt criminoloog Van Deuren. In media is veel aandacht voor jongeren die online - ook via gameplatforms en streamingdiensten - worden gerekruteerd. Snapchat lijkt met 40 procent het grootste online wervingskanaal te zijn. Daar, maar ook op TikTok worden jongeren vooral gevraagd voor „lichtere klussen”, zoals (lichtere) geweldsdelicten en drugsgerelateerde klussen.

'Vrienden Zoeken' op Snapchat

De oproepen zijn in eerste instantie vaak vaag. „Het plaatsen van vuur-

werkbommen of explosieven of het uithalen van drugs worden gepresenteerd als vrij makkelijke klussen. Tegelijkertijd zijn het klussen met een enorm hoge pakkans”, zegt Van Deuren. Ze ziet dat oproepen vaak gepaard gaan met tijdsdruk. „Het moet vanavond of morgen gebeuren.”

Ronselaars spelen in op het gevoel van vluchtigheid en anonimiteit op Snapchat. Foto's, filmpjes en tekstberichten verdwijnen na een bepaalde tijd. Een voormalige rekruteerder die Van Deuren sprak, zei er iedere dag op te kijken. „Snapchat heeft de functie 'Vrienden Zoeken': een lijst mensen die op basis

van openbare locatiegegevens of contactenlijsten worden aanbevolen.” Met één klik kun je mensen een vriendschapsverzoek sturen. „Iedere dag kreeg hij nieuwe potentiële 'werknemers' voorgesteld.”

Voor dit soort delicten lijkt veel gewerkt te worden met tussenpersonen, die worden betaald om jongeren te rekruteren. „We spraken een jongen die begonnen was als uitvoerder. Vervolgens is hij zelf personen gaan benaderen. Volgens hem kon hij zo geld verdienen zonder zelf hoogrisicoklussen uit te voeren.” Opdrachtgevers bepalen of ze tevreden zijn met de uitvoering. Soms worden jongeren deels of niet uitbetaald. „Het anonieme karakter van de opdrachtgevers of tussenpersonen maakt het voor de jongeren lastig om op iemand af te stappen en hun geld op te eisen.”

Op eigen initiatief

Jongeren nemen soms ook zelf het initiatief om criminelen te benaderen voor 'werk'. Meestal gebeurt dit op Telegram, waar telefoonnummers en echte namen kunnen worden afgeschermd. „Ervaren speed klopper en GHB maker zoekt met spoed werk. [...] Spoed!”, schrijft iemand in een openbare Telegramgroep voor Amsterdamse handel. In andere uitnodigingen stellen de aanbieders de opdrachtgevers gerust met „heb geen strafblad meer” of „één van de zes keer opgepakt”.

Op Telegram worden soms ook „zwaardere klussen” geplaatst, zoals het beschieten of afpersen van mensen. Hoe het netwerk achter deze online recruiters eruitziet is nog niet bekend. „Op basis van eerdere onderzoeken naar georganiseerde criminaliteit, zijn het meest fluïde netwerken.” De jongeren die voor het onderzoek zijn gesproken, zeggen zichzelf niet altijd als onderdeel van een georganiseerde criminaliteitsgroep te zien. „Dat komt vooral doordat ze allerlei klusjes voor verschillende personen uitvoeren.”

BRIEVEN

FOTO: ANDREAS TERLAAK

Sef moet juist op Bevrijdingsdag optreden

Bevrijdingsdag komt eraan. Een dag waarop we vrijheid vieren. Met festivals, muziek en toespraken. Een dag die vaak wordt gepresenteerd als iets lichts. Iets gezamenlijks. Iets waar niemand zich ongemakkelijk bij hoeft te voelen. Maar vrijheid komt zelden zonder ongemak. Deze week ontstond er ophof over de Nationale Bevrijdingsdag (*Rapper Sef afgevallen als ambassadeur van de Vrijheid. 'Dit staat haaks op waar 5 mei voor is', 27/3*). Yousef Gnaoui, Sef, vertelde dat hij was gepolst als ambassadeur voor Bevrijdingsdag, maar dat die uitnodiging later werd ingetrokken. Reden volgens hem: zijn uitgesproken standpunten over internationale conflicten, waaronder Gaza. Deze keuze van het Comité roept fundamentele vragen op: wat vieren we eigenlijk op 5 mei? Vieren we vrijheid als abstract idee: iets waar iedereen zich moeiteloos in kan vinden? Want wie wil er nou geen vrijheid?

Of vieren we vrijheid als iets wat voortdurend wordt bevochten, bevrraagd en gebruikt, in binnen- en buitenland? En wat voor stemmen

geef je een podium op een dag die nationaal en voor iedereen moet zijn? Vrijheid is niet alleen het recht om te vieren. Het is ook de ruimte om te spreken, te reageren, het oneens te zijn. Om te luisteren naar iets wat je misschien niet meteen begrijpt, of waar je zelfs ongemak bij voelt. Een echte dialoog ontstaat zelden tussen mensen die het al met elkaar eens zijn. Die ontstaat juist wanneer er verschil is. Wanneer er spanning is. Wanneer er iets op het spel staat.

Daarom moeten artiesten als Sef juist optreden. Want een podium geven betekent niet dat je het eens bent met alles wat iemand zegt. Het betekent dat je ruimte laat voor geluiden die niet perfect in lijn liggen met elkaar. En dat is ongemakkelijk. Maar misschien ook noodzakelijk. Want zonder verschil is er geen dialoog. En zonder dialoog wordt vrijheid al snel iets dat we alleen nog herhalen, en vieren, in plaats van gebruiken.

Jip Söntken Amsterdam

ISRAËL

Blind voor verleden

Het juridische en morele failliet van Israël is nabij. Nieuwste ongerechtigheid is de invoering van de doodstraf (*Uitbreiding doodstraf in Israël geheld als 'versterking van apartheidssysteem', 31/3*) voor 'nationalistische moorden'. Voor dit vergrijp kunnen Israëlërs niet veroordeeld worden en dus treft deze wet Palestijnen en de Arabische minderheid in Israël waardoor discriminatie formeel wordt gelegitimeerd. Veroordeelden kunnen niet in hoger beroep gaan en moeten binnen 90 dagen opgehangen worden. Een volstrekt onaanvaardbare rechtsgang, zeker bij een veroordeling met zo'n kapitaalverval. Ook blijkt Israël blind te zijn voor een enorme les uit zijn verleden: de legerofficier Meir Tobianski werd in 1948 geëxecuteerd voor wat later bleek een valse beschuldiging vanwege spionage. Israël is een heel eng land geworden waar ultranationalisten zoals minister Ben-Gvir (in 2007 veroordeeld voor het aanzetten tot racisme) de juridische en morele koers bepalen. Premier Netanyahu zegt ja en amen, want hij wil slechts één ding: premier blijven. Peter van Dalen Houten

VERSLAAFDENZORG

Verhoog accijns

In het redactioneel commentaar veroordeelt NRC terecht de bezuinigen op de verslaafdenzorg (*Met de bezuinigingen op de verslaafdenzorg schiet de politiek zich in eigen voet, 31/3*). In de eerste alinea verwijst het artikel naar de jaren zeventig en tachtig waar „om de paar dagen iemand doodging aan een overdosis”. Door de bezuinigingen kan de overlast en het dodental uit die voorbije tijd weer terugkeren, zo stelt het commentaar. Er is mijns inziens een slimme oplossing, van het type 'het mes snijdt aan twee kanten'. Per jaar sterven in Nederland zo'n 19.000 mensen als gevolg van roken. Dat zijn er iets meer dan 54 per dag. Makkelijkke

maatregel: verhoog de accijns op tabak enorm, zodanig dat minstens de opbrengst van die verhoogde accijns de bezuiniging op verslaafdenzorg dekt. Gevolg: minder rokers en uiteindelijk minder doden als gevolg daarvan, en zo kan de verslaafdenzorg blijven gehandhaafd. Jan Anton Brouwer Portugal

NO KINGS

Moed niet verliezen

Terwijl miljoenen Amerikanen in 'No Kings'-marsen protesteren tegen president Trump en zijn beleid (*Ook in het dieprode Texas klinkt tijdens 'No Kings'-protest verzet tegen Trump, 29/3*), zwijgt Europa, ook Nederland, in alle talen. De redenen zijn algemeen bekend: onze afhankelijkheid van Amerika en de angst de goede verhouding met Amerika op het spel te zetten. Maar er zijn grenzen. Onze overheid en wij burgers dienen het moreel kompas - onze menselijke waarden - en het internationale recht over te eind te houden. En wij mogen de moed niet verliezen om te zeggen wat gezegd moet worden. Zelfs over zo iets schijnbaar onschuldigs als de komende logeerprijs van onze koning en koningin op het Witte Huis. Tom Segaar Amersfoort

“We mogen de moed niet verliezen om ons uit te spreken”

OPROEP

Vraag om inzendingen Marc Chavannes-prijs

Vaarwel Amerika, welkom Europa. Hoe kan Europa floreren in de nieuwe wereldorde?

De vraag staat centraal in de derde editie van de Marc Chavannes-prijs. De Correspondent organiseert deze wedstrijd samen met NRC en Radio 1-programma *Spraakmakers* (KRO-NCRV). De prijs is een eerbetoen aan oud-collega en politiek journalist Marc Chavannes, die op 10 januari 2024 overleed.

Schrijvers die niet ouder zijn dan 35 jaar kunnen tot uiterlijk 1 mei 2026 een betoog van 1.500 woorden inzenden dat een verrassend en journalistiek onderbouwd antwoord geeft op bovenstaande vraag. Omdat het een grote vraag is, zoeken we ook naar concrete voorbeelden en menselijke verhalen. Inzenden gaat via marcchavannesprijs.nl, daar staan ook het reglement en de criteria.

Met deze schrijfwedstrijd willen we, zoals Marc Chavannes dat zo goed kon, jonge journalisten en schrijvers stimuleren om na te denken over hoe de politiek werkt én hoe de politiek zou kunnen werken. Net als Marc zoe-

Vaarwel Amerika, welkom Europa. Hoe kan Europa floreren in de nieuwe wereldorde?

ken. Net als Marc zoe- ken we naar originele verhalen die je anders doen kijken, naar zowel politiek als samenleving. Geen snelle meningen, maar weloverwogen beschouwingen. De inzendingen voor de prijs worden begin juni anoniem beoordeeld door de jury, die bestaat uit Maaik Goslinga (adjunct-hoofdredacteur De Correspondent), Wouter van Noord (chef Opinie NRC), Ömer Tuzkapan (cultuurverslaggever NRC en winnaar Marc Chavannesprijs 2025), Ellen Hollemans (eindredacteur KRO-NCRV *Spraakmakers*) en Herman Tjeenk Willink (politiek geweten en vriend van Marc Chavannes). De jury maakt half juni een shortlist bekend. Op 26 juni wordt vervolgens de winnaar aangekondigd. Diegene wint 5.000 euro, wordt geïnterviewd bij *Spraakmakers* en het betoog wordt gepubliceerd op *De Correspondent* en in NRC.

Wil je je verhaal inzenden voor de Marc Chavannesprijs? Dit zijn de criteria:

Je schrijft niet regelmatig of op vaste basis voor *De Correspondent* of NRC. Je bent tijdens de inzendingperiode 35 jaar of jonger. Je bent de enige auteur van het betoog. Je hebt het artikel geheel zelf geschreven, zonder redactie- en schrijfhulp van AI. Je betoog telt maximaal 1.500 woorden en is nog niet elders gepubliceerd. Je betoog is feitelijk juist en onderbouwd met gezaghebbende, onafhankelijke bronnen. Je betoog is helder en overtuigend. Het geeft antwoord op de vraag: Vaarwel Amerika, welkom Europa. Hoe kan Europa floreren in de nieuwe wereldorde? Je levert het vóór vrijdag 1 mei 2026, 17.00 uur in via marcchavannesprijs.nl. Daar vind je ook het reglement.

Advertentie

WAAROM PRATEN APEN NIET?

Wij mensen delen 98 procent van ons dna met chimpansees en bonobo's, maar er is ook een belangrijk verschil: onze taal. Waarom praten apen niet? Of kunnen ze dat wel?

Luister de podcast NRC Onbehaarde Apen

NRC Onbehaarde Apen - Elke week
NRC Audio-app

nrc.nl/onbehaardeapen
Ook via Spotify en Apple Podcasts

nrc

FOTO SHAHAR AZRAN ANP / POLARIS IMAGES

Netanyahu zal niet rusten voor Groot-Israël een feit is

De meeste oorlogen waarin Israël is verwickeld, hebben dezelfde bedoeling, stelt *Jan van der Putten*: bezetting en annexatie. Het einddoel is de vorming van een 'Groot-Israël'.

Waarom kan Israël oorlogen wel beginnen, maar ze zelden beëindigen? En waarom voert het steeds meer oorlogen tegelijk? De gebruikelijke uitleg is incompleet. Zeker, premier Benjamin Netanyahu heeft een *forever war* politiek hard nodig. Voor een gewapend conflict dat geen einde kent, kan uiteraard ook geen exit-strategie bestaan. En zo'n oorlog verzekert de premier van de steun van zijn extreemrechtse coalitiegenoten. Zonder hen zou hij de macht en wellicht ook zijn vrijheid verliezen. Die verklaringen zijn zeker juist. Maar er is meer.

Het gaat Netanyahu niet alleen om het behouden van steun en macht. Hij wil met zijn oorlogen veel meer bereiken: de annexatie van steeds meer gebieden die grenzen aan het huidige Israël. De bestaande staat moet worden uitgebreid met de Westelijke Jordaanoever, Gaza, het zuiden van Libanon en het zuiden van Syrië.

Dit moet het begin worden van de verwezenlijking van de droom van kolonisten, racisten en suprematisten, die weliswaar niet de steun van de meerderheid van de bevolking hebben, maar wel in alle regeringspartijen zitten: de vorming van 'Groot-Israël'. Netanyahu heeft expliciet gezegd dat hij voorstander is van dat idee.

Het gedroomde land zou zich veel verder moeten uitstrekken dan van de rivier tot de zee. Idealer zou het moeten reiken van de ene rivier tot de andere: van de Nijl tot de Eufraat. Netanyahu profileert zich al lang als

Mr. Security, de man op wie de Israëliërs kunnen rekenen wanneer het gaat om hun opperste goed: veiligheid. Maar uitgerekend bij de hevigste en grootste aanval, die van 7 oktober 2023, liet Mr. Security het afweten. Naïef had hij Hamas vertoeteld, met de bedoeling de beweging aan zich te binden, de Palestijnen verder uiteen te drijven en de Palestijnse Autoriteit als vredespartner in diskrediet te brengen. Zijn faliekant verkeerde inschatting van de bedoelingen van Hamas maakte de verschrikkingen van 7 oktober mogelijk.

Vinnige campagne

Netanyahu weigert verantwoording af te leggen voor die grove misser. Flaters dat hij nooit toegeven, en hij is bang voor een gerechtelijke veroordeling. Een onafhankelijke rechterlijke macht vindt hij al jaren een blok aan het been. De rechters, zo redeneert hij, zijn niet gekozen door het volk en dienen daarom ondergeschikt te zijn aan het gekozen parlement - dat door hem wordt gedomineerd.

De vinnige regeringscampagne tegen justitie duurt nog altijd voort. Het eerste doel is de nietigverklaring van Netanyahu's drie slepende corruptiezaken. Trump heeft president Herzog al twee keer bevolen de premier gratie te verlenen, en dat terwijl hij nog niet eens veroordeeld is. Herzog heeft tot nu toe nog niet naar Trump geluisterd.

In het verwoeste Gaza lijkt nauwelijks nog iemand geïnteresseerd. Van Trumps 'vredesplan', dat voornamelijk een vastgoedproject is van de magnaten Steve Witkoff en Jared Kushner, is nog altijd niets terechtgekomen. En de „totale overwinning” op Hamas die Netanyahu constant beloofd heeft, is eveneens uitgebleven. Het Israëliësche

In Gaza werd een staakt-het-vuren van kracht waarin het vuren niet gestaakt werd

Jan van der Putten is schrijver en journalist. Hij was correspondent in Israël, waar hij sinds enkele weken weer verblijft.

leger heeft de oostelijke helft van de Gazastrook bezet, maar in het resterende deel is Hamas weer aan de macht. Van ontwapening is geen sprake, van wederopbouw evenmin, een internationale vredesmacht bestaat hooguit op papier, en nog steeds is in Gaza aan alles gebrek. En het doden van mannen, vrouwen en kinderen gaat vrijwel dagelijks door.

De leiders van de meest rabiate kolonistenpartijen in de regeringscoalitie hebben in het verleden herhaaldelijk bedreigd de regering te verlaten, en haar daardoor ten val te brengen, als er ook maar enige concessie aan Hamas zou worden gedaan. In het Amerikaanse Gaza-plan zit een vage bepaling over Palestijns bestuur in de verre toekomst, maar dat was de Israëliësche extremisten al te veel.

Waarom zijn ze dan toch in de regering gebleven? Naar alle waarschijnlijkheid omdat ze hun steun duur hebben verkocht: tegen de verzekering dat gebieden in buurlanden zullen worden geannexeerd.

Het is niet toevallig dat in de bezette gebieden op de Westelijke Jordaanoever de agressie van Joodse kolonisten en het Israëliësche leger tegen de Palestijnen sinds het begin van de Gaza-oorlog sterk is toegenomen. Bezittingen van Palestijnen worden systematisch vernietigd, ruim duizend mensen zijn vermoord, dertigduizend zijn er gevlucht voor de straffeloze terreur. De schrik moet erin blijven, zodat steeds meer Palestijnen wegvluchten. Deze etnische zuivering dient om het Palestijnse restant van de Westelijke Jordaanoever te annexeren - of, zoals dat in Israël heet, de soevereiniteit te vestigen over de bijbelse streken Judea en Samaria.

Onbepaalde tijd

De inlijvingstrend tekent zich ook buiten de Palestijnse gebieden af. Neem Syrië, dat sinds de val van dictator Bashar al-Assad, eind 2024, vrijwel onophoudelijk te lijden heeft van Israëliëse invasietroepen en van bombardementen en beschietingen op militaire doelen te land en ter zee. Het reeds door Israël geannexeerde deel van de Golan-hoogte is uitgebreid met voorheen door Syrië gecontroleerde gebieden in dit plateau. Deze gebiedsexpansie in de zuidwestelijke hoek van Syrië werd door Israël aanvankelijk slechts 'tijdelijk' genoemd. Eerder dit jaar preciseerde minister van Defensie Yisrael Katz dat 'tijdelijk': het betreft nu een periode voor 'onbepaalde tijd'.

Wapenstilstanden hebben in een *forever war* nauwelijks betekenis. Kijk naar Gaza, waar vijf maanden geleden een staakt-het-vuren van kracht werd waarin het vuren niet gestaakt werd. Ook in Libanon kwam er van de in november 2024 gesloten wapenstilstand tussen Israël en Hezbollah niets terecht. De Israëliësche troepen gedroegen zich met hun lucht- en landmacht als heer en meester van Zuid-Libanon. De oorlog werd volop hervat toen Hezbollah de aanval op Iran vergold met raketten tegen Israël. Sindsdien waren in Libanon weer dood en verderf rond. Netanyahu verzekerde afgelopen zondag dat hij een nog groter deel van Zuid-Libanon gaat annexeren dan eerst de bedoeling was. De kolonisten staan al te trappelen.

In Iran zal Netanyahu zich tevreden stellen met het aanrichten van chaos, waarna Groot-Israël de leidende mogendheid wordt van het Midden-Oosten.

COLUMN HUBERT SMEETS

Een krankzinnig avontuur

Vier dagen nadat Chileense generaals in 1973 met een staatsgreep de linkse volksfrontregering van Salvador Allende hadden vernietigd, maakte de PvdA een einde aan het idee om progressief Nederland in één partij te verenigen. Op het eerste partijcongres na de entree van premier Joop den Uyl eerder in mei staken de sociaaldemocraten op 15 september 1973 een mes in de rug van dat „krankzinnige avontuur”, zoals D66-oprichter Hans van Mierlo een Progressieve Volkspartij (PVP) tweeënhalve jaar eerder had genoemd.

Daarmee schond de PvdA de belofte van voorzitter André van der Louw die in een vertrouwelijk overleg, notabene op de dag van de bedijging van de progressiefste regering aller tijden, had toegezegd dat de partij in een „federatief samenwerkingsverband” zou meegaan. Met 43 zetels in de Tweede Kamer en Den Uyl in het Catshuis had de PvdA ineens geen boodschap meer aan de dertien zetels die PPR (7) en D66 (6) konden inbrengen.

Ruim drie jaar deed de PvdA vervolgens heel progressief. Zelfs in de ministerraad maakte Den Uyl onderscheid tussen zijn „progressieve” meerderheid aan tafel en de „christendemocraten” aan gene zijde. Maar dat was van korte duur. Na 1977 leed de PvdA overwinningssnederlaag op overwinningssnederlaag - uitgezonderd 1994 en 1998 - om in 2017-2021 te verschrompelen tot 9 zetels, amper meer dan de zetels van D66 en PPR die ze in 1973 hoogmoedig had vermaad.

Van Mierlo's idee om met een „progressieve concentratie” het versnipperde verzuilde bestel op te schudden, was in 1972 opgepakt door oud-eurocommissaris en PvdA'er Sicco Mansholt. Na het alarmerende rapport Grenzen aan de Groei van de Club van Rome concludeerde Mansholt dat milieubehoud en klassenstrijd hand in hand moesten gaan. De klassieke materialistische benadering van de ongelijkheid - „biefstuksocialisme”, zoals PvdA-econoom Hans van der Doel het noemde bood geen soelaas meer. Met de dreigende uitputting van het ecosysteem doemde er een nieuw soort hervorderingsvraagstuk op.

In het overlegorgaan van de drie

progressieve partijen zei Van Mierlo het zo tegen Van Louw toen de laatste zich beriep op zijn socialistische geloofsbrief: „Met het socialisme heeft D66 geen moer te maken. Maar dat wil niet zeggen dat wij niets te maken hebben met mensen die voor zo'n doctrine voelen. Chargerend: voordat je de arbeider een auto afpakt, moet je de man met vier auto's er drie afnemen”.

Er is een analogie tussen de gesneefde PVP toen en PRO Nederland een halve eeuw later. De beginselen van de fusiepartij mogen niet bijster creatief zijn en meer aandacht schenken aan rechten dan aan plichten, ook PRO wil een „volkspartij” zijn. Werkenden zijn in het programma niet ondergeschikt gemaakt aan

Er sluimert veel angst om als radicaal-links te worden afgeserveerd

bakfietsouders. Zelfs voor het begrip „klasse” deinst de nieuwe partij niet terug. De suggestie dat ze breekt met de sociaaldemocratische traditie van de PvdA - volgens voormalig lijsttrekker Ad Melkert, die de partij in kantonjaar 2002 tevergeefs leidde, zo de term arbeid in het niets zijn verdwenen - is dan ook nostalgisch, demagogie, dan wel beide.

Of deze beginselen in de praktijk van de machtsvorming stand zullen houden, is uiteraard de vraag. Op de achtergrond sluimert namelijk veel angst om als radicaal-links te worden afgeserveerd; als niet-ministeriabel.

Of de naam PRO de lading afdoende dekt, is een tweede vraag. Waarom niet gewoon de PVP revitaliseren, zoals Melkert zich afvroeg? De reden dat die naam is gesneuveld, is vermoedelijk prozaïsch. PVP allitert te veel met PVV en kan in de stembus averechts uitpakken. Bovendien is de domeinnaam pvp.nl al bezet: door de patiëntenvertrouwenpersoon in de psychiatrie.

Historicus en journalist **Hubert Smeets** schrijft een column over binnenlandse en buitenlandse politiek.

Commentaar

UNIVERSITEITEN

Universiteiten moeten bindend studieadvies zo snel mogelijk afschaffen

De invoering van het bindend studieadvies (bsa) voor eerstejaarsstudenten is een maatregel die zijn doel voorbij is geschoten. Sinds 2014 moeten studenten bij vrijwel alle universitaire studierichtingen aan het einde van hun eerste jaar een bepaald aantal studiepunten hebben gehaald. Hoeveel precies verschilt per studie. Halen ze dat niet, dan moeten ze van de opleiding af. Dat heeft er niet voor gezorgd dat meer studenten een studie voltooiën, noch dat studenten sneller door hun studie gaan. Integendeel zelfs: de kans dat een student uiteindelijk afstudeert is er iets door afgenomen, terwijl de studieduur vrijwel gelijk is gebleven. Voor universiteiten is er dus alle reden om de invoering van dit middel te herzien, zoals meerdere hogescholen al hebben gedaan.

Dat het negatieve effect van het bsa nu onomstotelijk vastligt is te danken aan grondig onderzoek van een nieuwsgierige promovendus die zich verbaasde over het ongefundeerde debat dat al jaren tussen voor- en tegenstanders van deze maatregel wordt gevoerd. Er was wel onderzoek gedaan, maar dat richtte zich óf op een beperkte groep studenten óf op de korte termijn. Niemand was nog op het vermetele idee gekomen om de hèle studieloopbaan te volgen van alle 712.000 studenten die in de periode dat het bsa werd ingevoerd begonnen aan een universitaire studie.

Het bindend studieadvies heeft een averechts effect op de prestaties van studenten. En op universiteiten is de werkdruk er niet door afgenomen

Door deze hele periode (1994 tot 2014) in ogenschouw te nemen, kon de onderzoeker een vergelijking maken tussen de loopbanen van studenten bij studies waar het advies aan het einde van hun eerste jaar nog een vrijblijvend karakter had en studies waar dit inmiddels bindend was geworden.

Om een lang verhaal kort te maken: bij de studies met een bsa stopten meer studenten in het eerste jaar, en daar zaten helaas ook studenten bij die kansrijk waren om hun diploma te behalen. Dat blijkt uit de gedaalde percentages geslaagden bij deze studies.

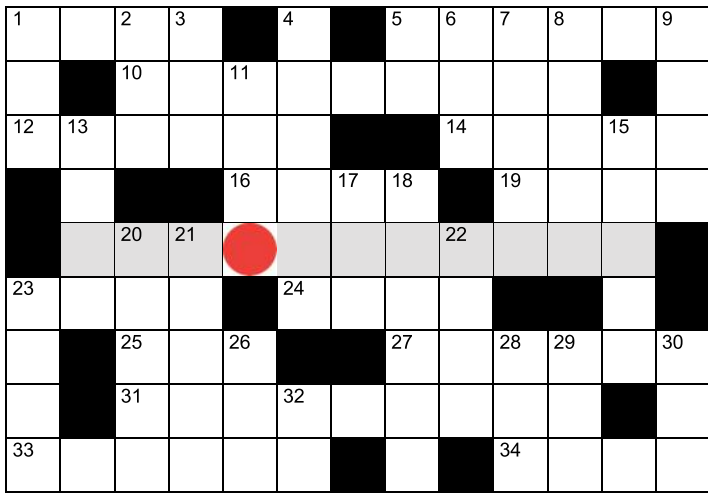
Voor tegenstanders van het bsa, zoals de Landelijke Studentenvakbond (Lsvb) en het Interstedelijk Studentenoverleg (ISO), is dit extra munitie. Zij betogen al jaren dat de opgelopen prestatiedruk in het hoger onderwijs het mentaal welzijn van studenten aantast. Nu blijkt ook nog eens dat het bsa een averechts effect heeft op de prestaties van studenten.

Daar komt bij dat voor universiteiten de werkdruk door het bsa niet is afgenomen, eerder toegenomen. Zij krijgen te maken met extra administratie en begeleiding rondom het bsa en met studenten die onnodig switchen van studie of hun negatieve studieadvies aanvechten.

Drie jaar geleden lag er een plan, van toenmalig minister van Onderwijs Robbert Dijkgraaf (D66), om het bsa te versoepelen. Dat ging niet door: universiteiten kwamen ertegen in het geweer en het kabinet-Schoof zette er definitief een streep door.

En ministeriële ingreep in de manier waarop universiteiten studenten adviseren, is ook eigenlijk niet nodig. Hoger onderwijsinstellingen zijn weliswaar verplicht studenten aan het einde van hun eerste jaar advies te geven over voortzetting van de studie, maar zij mogen zelf bepalen of dat bindend is en hoeveel punten nodig zijn. Nul punten eisen en inzetten op betere begeleiding, zoals sommige hogescholen al doen, is ook een optie. Laten de universiteiten het onderzoek ter harte nemen en het bsa zo snel mogelijk afschaffen.

IN HET MIDDEN

Meer puzzels van Studio Steenhuis op steenhuispuzzels.nl

Vul in en ontdek wie of wat er midden in het nieuws staat

Horizontaal: 1. Hierbij verdeelt men de seksuele aandacht **5.** Kangoeroepret-park **10.** 'Chef Nick Brill hoeft cel niet in na __ stagiair' **12.** Woekerende stijl uit de 18e eeuw **14.** Ontstekingsziekte **16.** Past voor keer of komst **19.** Oud wagentje **23.** Veevoer **24.** Op die band kun je inzetten **25.** Sla maar over **27.** Zou men in verwachting veel eten **31.** 'Israël voert __ in, in praktijk voor Palestijnen' **33.** Gaat niet naar het WK **34.** Week

Verticaal: 1. Schildvleugelig dier **2.** ' __: transvrouwen niet welkom op OS 2028' **3.** Ab __ **4.** Vlotte opdracht **5.** Past voor smaken of dopen **6.** Zij zwom heen en weer **7.** Zij kon gisteren 25 jaar getrouwd zijn **8.** Tussen kop en artikel **9.** Gaat wél naar het WK **11.** Milieutechnisch **13.** Voornaam heerser in het oosten **15.** De jongere bijvaken **17.** Voornaam heerser in het oosten **18.** Real __ **20.** Japanse autobouwer **21.** Zit je na een uitgebreid paasontbijt **22.** Amaretto __ **23.** Kraakbeervis **26.** Drie keer is succes **28.** __ erop! **29.** Lichtgevende schotel **30.** Krullenkrabber **32.** __ r __ helft

Oplossing puzzel 1 april. Horizontaal: 1. MAMA 5. HEGSETH 11. TRUMP 13. CREOLE 14. VADSIG 16. GADVER 18. TEUT 20. AIN'T 25. STIR 27. ANNA 29. SOE-DAN 32. TOTALE 35. CHAKRA 37. XEROX 38. CHEMICI 39. RAKE **Verticaal:** 1. MTV 2. ARAK 3. MUD 4. AMSTERDAM 5. HC 6. ERG 7. GEA 8. SODAWATER 9. ELVIS 10. TEEN 12. PIEP 15. GUN 17. RTL 19. TIA 21. OSS 22. NIEHE 23. ENT 24. UNOX 26. TOCH 28. KLOK 30. AKI 31. NRC 33. ARA 34. EXE 36. AI

In het midden: NEPNIEUWS

© Studio Steenhuis steenhuispuzzels.nl

DREUMESTERREUR

Onze kleindochter (1) is bij ons op bezoek geweest en heeft de hele woonkamer verbouwd. Ook de afstandsbediening van de tv is niet aan de terreur van deze dreumes ontkomen. Terwijl mijn vrouw bij een vriendin op bezoek is, probeer ik de tv weer aan de praat te krijgen. Maar wat ik ook allemaal in het werk stel, het lukt me met geen mogelijkheid de tv aan te zetten. Als mijn vrouw weer thuiskomt en mij met de afstandsbediening ziet worstelen merkt ze glimlachend op: „Ik had haar de afstandsbediening van de oude tv gegeven om mee te spelen.” **Hayé Rimmelink**

Lezers zijn de auteurs van deze rubriek. Een Ikje is een persoonlijke ervaring of anekdote in maximaal 120 woorden. Insturen via ik@nrc.nl

FOKKE & SUKKE
MOGEN NIET VERDER AAN HUN BALZAAL

JE MAG VAN DIE LINKSE RECHTERS...

NIET EENS MEER DANSEN IN DIT LAND!?!?

RGvT

COLUMN
MARCEL

Corriere della Sera

Italië plaatst zich voor de derde keer op rij niet voor het Wereld Kampioenschap voetbal, deze zomer in de Verenigde Staten, Canada en Mexico. Het verlies tegen voetbaldwerg Bosnië en Herzegovina lijkt groot nieuws, maar dat is het natuurlijk niet, het leidt slechts af van de werkelijkheid. Ondertussen is Italië verbijsterd over de eigen onkunde. Ik genoot van de pathetische taal waarmee de Italianen hun nederlaag verwerken. De *Corriere della Sera* schreef: 'Vanuit het grijze Bosnië lijkt alles ver weg: zowel het verleden als de toekomst.'

Het was een zin die me onderuit trok en die ik op heel veel momenten had kunnen plakken, maar ik kwam er gewoon niet op. Ik voelde het na het overlijden van mijn moeder, toen ze lag opgebaard in Velp. Ze leek in niets meer op de verwarde vrouw van een paar dagen eerder, ze leek wel van plastic. Ik heb destijds van alles geschreven, maar niet: 'Vanuit het grijze Velp lijkt alles ver weg, zowel het verleden als de toekomst.'

De *Corriere della Sera* drukte ons middels een verslag van een voetbalwedstrijd met de neus op de feiten. Doet het ertoe dat er eerder een mens op de maan was, of dat we die planeet straks gaan gebruiken voor allerhande industrie waarvoor we de aarde niet willen vervuilen? Nee.

Er is nu een raket met mensen onderweg, laten we hopen dat die aankomt.

Ook de politiek kan leren van het bloemrijke Italiaanse taalgebruik na afloop van de wedstrijd Bosnië en Herzegovina - Italië. Op het moment van schrijven las ik dat Trump op het punt staat om de Verenigde Staten terug te trekken uit de NAVO. Hij voelt een gebrek aan steun van de Europese bondgenoten en Canada in zijn oorlog tegen Iran.

Laat Italië het voortouw nemen in een gepaste reactie. Daar weten ze allang dat eeuwige dankbaarheid en eeuwige liefde niet bestaan. Wat

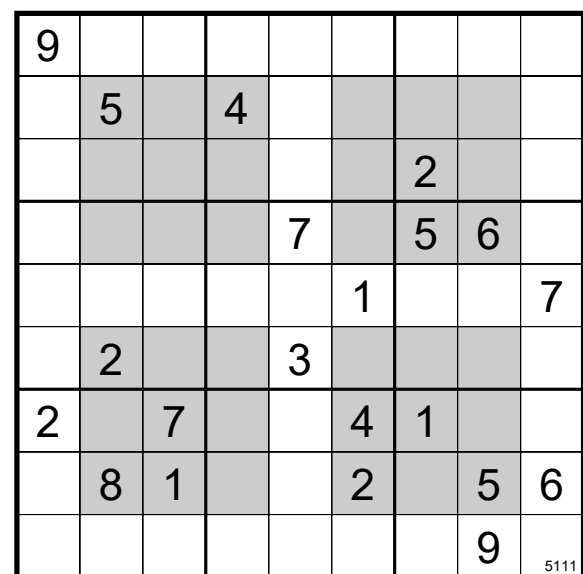
In Italië weten ze allang dat eeuwige dankbaarheid en eeuwige liefde niet bestaan

er gisteren gebeurd is doet er net zo weinig toe als de prachtige toekomstperspectieven die ons worden geschetst. Er is maar een moment en dat moment is nu. Op dit moment hebben we helemaal niets aan onze vriendschap met de Verenigde Staten. We hebben alleen Mark Rutte, de elastische intermediair tussen ons en het grote ongewisse.

In dit grijze voorjaar lijkt alles ver weg, zowel het verleden als de toekomst.

Marcel van Roosmalen schrijft elke maandag en donderdag een column.

SUDOKU

Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op pzzl.com

nrc > puzzels

Crux: kleine kruiswoordpuzzel voor grote denkers

Speel alle puzzels op nrc.nl/puzzels

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken. © Peter Ritmeester PZZL.com Rechts: de oplossing van gisteren.

1	9	3	8	7	5	4	6	2
6	8	4	1	9	2	5	7	3
5	7	2	3	4	6	9	1	8
2	5	9	6	1	3	8	4	7
3	1	7	4	5	8	2	9	6
8	4	6	7	2	9	3	5	1
7	2	1	5	3	4	6	8	9
4	3	8	9	6	7	1	2	5
9	6	5	2	8	1	7	3	4

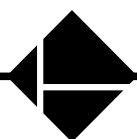

Seks,
bloed
en
nonnen

DE 'SCHANDAALOPERA' VAN
FLORENTINA HOLZINGER

PAGINA C7

Cultuur
CULTUREEL SUPPLEMENT

IN HET NIEUWS

ZAP

Markuszower bij Evg. BEELD KRO-NCRV

Messen in ruggen zijn de spannendste tv

Robert van Hemert was helemaal van slag. Dat wist je als kijker omdat de zanger hoorbaar snikte onder zijn donkere monnikskap. En ook omdat die beelden vergezeld gingen van een voice-over waarin Van Hemert zei: „Ik ben helemaal van slag.” Die boodschap kwam over.

De reden dat Van Hemert helemaal van slag was, was dat hij op het punt stond een moord te plegen. Niet dat dit nou zijn eerste moord was: samen met dj, acteur en mede-slechterik Géza Weisz had hij in *De Verraders* (Videoland) al meer deelnemers om zeep geholpen – dat is nou eenmaal het doel van het spel. Maar dit keer was het anders. Dit keer was het broedermoord.

Voor hun neus stond rapper Ems van hiphopgroep Broederliefde ze ongelovig aan te kijken. Ze hadden zich net aan hem onthuld als Verraders – met een grote V – en te kennen gegeven dat hij uit het spel lag. Hij had de twee mannen blindelings vertrouwd, beschouwde ze als kameraden, en nu bleken ze vooral fantastische bedriegers te zijn. Een tijdje zei Ems niks. Toen doorbrak hij de stilte met een welgemeend: „Hé?”

Van Hemert begon nog harder te huilen. „I know, broer. Ik heb heel lang tegen je moeten liegen”, zei Van Hemert, „Ik ben kapót-gegaan, en ik kán het niet meer. Want alles wat ik tegen je gezegd heb, bro... was echt.” „Parra”, mompelde Ems. „Lijp.” En toch, ondanks de plottwists en sabotage, waren dit te woorden waarmee hij vertrok: „Ik weet dat de Verraders van me houden.”

De Verraders hielden van Ems en tv houdt van Verraad, kun je inmiddels concluderen. Een mes in een rug levert toch het meest spraakmakende drama op. Misschien verklaart dat de populariteit van formats die draaien om bedrog. En misschien verklaart het ook waarom op maandag en dinsdag achtereenvolgens de Verraden Mona Keijzer (ex-BBB) en de Verrader Gidi Markuszower (ex-PVV) uitgebreid werden geïnterviewd in NPO-talkshows: Keijzer bij *Pauw & De Wit* (BNN-VARA), Markuszower bij *Eva* (KRO-NCRV).

Pauws interview met Keijzer was vrijwel geheel gegaan over haar breuk met de BBB, de psyche van Caroline van der Plas en onderonsjes met Markuszower. Best leuke gespreksonderwerpen voor Keijzer, die aan diezelfde tafel ook wel eens vragen heeft moeten beantwoorden over tweets waarin ze beweerde dat de NOS een propagandakanaal van Hamas is. Nu ging ze door „een rouwproces”; ze had zo’n behoefte aan „een professionele, fatsoenlijke, rechtse partij”. Uiteindelijk was het niet interviewer Pauw, maar een andere tafelgast (Arend Jan Boekestijn) die vroeg: „Waarom gaat u dan met Markuszower praten – de man met de meest abjecte opvattingen?”

Die man was de volgende avond dus te gast bij *Eva* om te praten „over zijn toekomst”. Maar eerst wilde Jinek weten wat haar gast het meest miste aan Geert Wilders, sinds hij zich van hem had afgesplitst. Markuszower vond het wel jammer dat het persoonlijke contact nu minder was. „Wat is dat dan precies?”, vroeg Jinek. „Een grapje? Iets liefs?” „Hij kan ook heel lief zijn.” Het ging een kleine tien minuten over mensen missen en vrienden naaien, daarna keken ze samen naar fragmenten waarin Markuszower collega-politici voor tribunaal wilde dagen wegens het migratiebeleid, dat „een grote misdaad tegen het Nederlandse volk” was.

„Discussiëren over migratie en hoe dat aangepakt moet worden is natuurlijk helemaal legitiem”, vond Jinek, „maar dat u uw collega’s in een democratisch gekozen parlement zegt dat ze terecht moeten worden door tribunaal...” „Nou – ik zei: ‘eigenlijk’”, corrigeerde Markuszower. Maar goed, zijn toon wilde hij nu best aanpassen, eventueel in samenwerking met Keijzer. Zij leek hem een prima gezicht voor zijn nieuwe partij. Ik kon al voor me zien wat voor tv dat zou opleveren: Keijzer en Markuszower, samen langs alle talkshows, alsof het de normaalste zaak van de wereld is. De kijker voelt zich ook wel eens Verraden.

Amber Wizinzer

Voor een ‘Matthäus’ van dit niveau hebben we Fransen nodig

KLASSIEK

De ‘Matthäus-Passion’ door Pygmalion onthutst niet zo als de eerdere ‘Johannes’. Toch zou geen enkel Nederlands ensemble dit niveau van verwondering kunnen halen.

Rahul Gandolhage

AMSTERDAM

Het begint voorspelbaar te worden, hè? Weer vijf ballen voor Pygmalion, het Franse barokensemble van dirigent Raphaël Pichon dat elke vereiste om in 2026 een spannend barokconcert te laten klinken afvinkt. Jong en gretig? Check. Weergaloes muzikaal topniveau? Check. Niet bang om risico’s te nemen en een beetje tegen heilige huisjes te trappen? Check.

Dat ze Bachs *Matthäus-Passion* kunnen opnemen, wisten we al van de cd. Maar een live Matthäus, daar moesten we nog even op wachten. We kregen vorig jaar eerst de *Johannes-Passion*, met bonusnummers. Daarvoor onder andere een Brahmsconcert en een *Elias* van Mendelssohn. Allemaal mooi, maar in Nederland bereik je de top natuurlijk pas echt met een live Matthäus. Die klonk dinsdagavond dan eindelijk in het Concertgebouw in Amsterdam.

Hoe? Niet zo geweldig verrassend als de Johannes vorig jaar.

Dat zit ‘m misschien in Pichons inmiddels herkenbare theatrale aanpak. En dan bedoel ik niet het op zich leuke trucje dat een van de twee koren in het openingskoor door het gangpad aan komt lopen. Ik bedoel dat hij enorme muzikale accenten legt. Hij denkt meer verticaal (puls-puls-puls) dan hori-

zontaal (lijnen, richting), wat goed is voor de verstaanbaarheid, maar net wat minder voor het blijven hangen in een trance. Koorpartijen maken op de vierkante centimeter enorme emotionele verhaallijnen door: „Herr, bin ich’s?” (als Jezus tegen z’n apostelen zegt dat een van hen ‘m gaat verraden, en de apostelen zich allemaal afvragen: ‘ben ik het?’) gaat in een paar maten van klein bang, naar blinde paniek, naar ongelooft.

Daar vaart de Johannes, die wat meer op actie en wat minder op gevoel focust, goed bij. Pygmalion wist vorig jaar in de Johannes de binnenwerelden van de personages in het verhaal te schilderen. Maar diezelfde aanpak bij de Matthäus is een beetje alsof je de kleuren op de *Nachtwacht* toch nog even wat kracht bijzet met was-krijt.

Verbluffend transparant

Ook de solisten, die vlijtig allerlei posities op het podium innemen, moeten met woordaccenten spelen. Alt Lucile Richardot spant de kroon in ‘Buß und Reu’ („Boete en berouw”), waarin „Buß” bijna wordt weggemoffeld ten faveure van een wild uitgeroepen „Reu!”. Sopraan Julie Roset heeft een engelachtige stem, maar bereikt niet de hele zaal. Bas Christian Immler mist laagte en is als Hogepriester en Pilatus net niet autoritair genoeg.

Maar dan nog: zulke kritiek, een kniesoor. Een uitvoering als deze blijft met de ensembles die we nu in Nederland hebben ondenkbaar.

Hoe je het ook wendt of keert, in Nederland is de Matthäus behalve een heilig stuk ook een verplichte melkkoe. Door jaren en jaren herhalen door deels dezelfde mensen, is het stuk vastgeroest en sleetse geworden. Maar voor de musici van Pygmalion is deze muziek duide-

lijk nog een ontdekkingsreis. Voor hen neemt deze muziek nog in heiligheid toe. Dat is een lust om naar te luisteren.

Pichon hoeft maar met zijn hand te draaien om een draaikolk te veroorzaken in het koor, dat al zo verbluffend transparant en duidelijk gelaagd klinkt. Over de orkestmusici ook niets dan goeds. Bas Stéphane Degout zet een machtige, ietwat bozige Christus neer. De prestatie van tenor Julian Prégardien als evangelist, de verteller, verdient een apart stuk. Zijn persoon is zó echt, dat alles om hem heen een poppenkast lijkt bij zijn vertellingen. Pichon heeft goed gezien dat zijn rol sterker wordt als Prégardien een beetje mag rondlopen. Soms houdt hij zijn vingertoppen tegen elkaar aan, alsof hij aan een TEDtalk bezig is. ‘En dan wil ik nu even handen zien in de zaal: wie heeft er allemaal weleens iemand verloochend?’ ‘Ik, ik meneer Prégardien!’ (Bij wijze van dan, hè.)

Dan komt alles samen als Jezus na zijn wanhopige uitroepen („Mijn god, waarom hebt u mij verlaten?!”) sterft. Ineens legt Pichon de muziek, de puls, de zaal, de tijd, de wereld stil. Om dit moment gaat het hem, blijkt als het koor uit de stilte opdoemt, plotseling zonder puls, intens menselijk: „Als ik eenmaal moet sterven, blijf dan bij mij. Als ik de dood moet lijden, ben dan mij nabij.”

Recensie Klassiek

J.S. Bach – Matthäus-Passion door ensemble Pygmalion o.l.v. Raphaël Pichon. Met o.a. Julian Prégardien, Stéphane Degout, Julie Roset, en kinderen uit het Nationaal Kinderkoor en Nationaal Jongenskoor. Gehoord: 31/3, Concertgebouw Amsterdam. Geen herhaling in Nederland. ●●●●●

Bachs *Matthäus-Passion* door Pygmalion o.l.v. Raphaël Pichon dinsdagavond in het Concertgebouw. FOTO EDUARDUS LEE

Pekka Halonen, *Winterlandschap: Kinahmi*, 1923. FOTO FINNISH NATIONAL GALLERY COLLECTION, ATENEUM ART, MUSEUM, HELSINKI, ALFRED KORDELIN FOUNDATION DEPOSITION

In Halonens landschappen smelt de sneeuw in 100 kleuren

SCHILDERKUNST In Parijs kwamen drommen bezoekers op de been voor de doeken vol ijs en sneeuw van Pekka Halonen. Die werken zijn nu te zien in Rijksmuseum Twenthe in Enschede.

Gijsbert van der Wal

ENSCHEDA

In januari konden we hier eindelijk weer eens zien wat substantiële sneeuwval weegbrengt. Donkere vormen in de natuur kregen plotseling een hage wit randje, en twee dagen later was dat randje al twee of drie keer zo dik als de tak waarop het lag. Na nog weer een paar dagen waren aan tak en randje van alle kanten zo veel sneeuwvlokken vastgekleefd dat het leek alsof het struikgewas helemaal uit sneeuw bestond.

Dat laatste stadium was een specialiteit van de Finse schilder Pekka Halonen (1865-1933). Op een overzichtstentoonstelling van zijn werk in Rijksmuseum Twenthe is de hele laatste zaal gewijd aan de sneeuwlandschappen die hij schilderde in de omgeving van zijn huis, een zelfgebouwde atelierwoning aan het Tuusulameer ten noorden van Helsinki. Ook de ski’s, de grote rugzak van berkenbast en de schilderskist waarmee Halonen er op uittrok zijn tentoongesteld. „Ik heb ruim dertig jaar op dezelfde plek gewoond, pal aan het bos”, zei hij een jaar voor zijn dood. „Ik had dikwijls het gevoel

dat ik het Louvre of de grootste kunstschaten ter wereld voor mijn deur had. Ik hoef het bos maar in te gaan om de mooiste mogelijke schilderijen te zien – en ik heb niets anders nodig.”

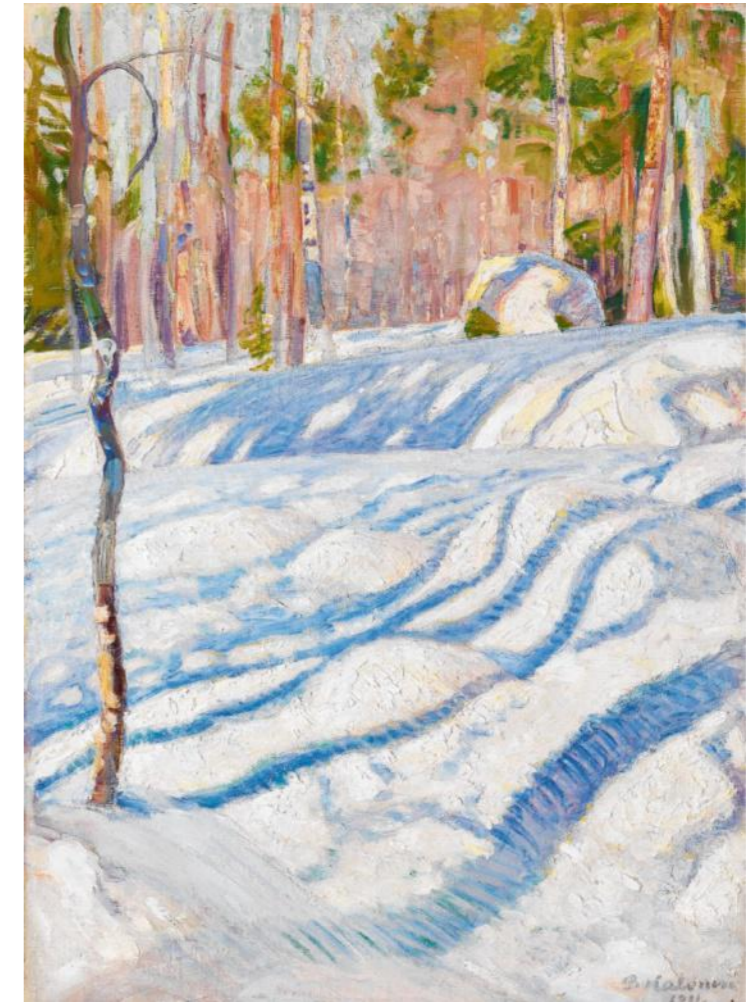
In die mooiste mogelijke schilderijen werd het helderste wit dus vaker wel dan niet bepaald door sneeuw. Dikke pakken sneeuw. Sneeuw die alle vormen rond en zacht maakt, groter en globaler. Aan hoe sneeuw de dingen inpakt kan wijlen Christo nog een puntje zuigen. Struiken worden moderne sculpturen, bomen worden reusachtige sneeuwmannen. Vorstbestendige bladeren worden bloemkolen, die in de lucht lijken te hangen als in een *freeze frame* uit een sneeuwballengevecht.

Paarsblauwe schaduwen

En als de zon doorbreekt begint sneeuw, zo koud als ze is, er toch warm uit te zien. Want de zon geeft niet alleen licht, maar ook kleur. Ineens blijkt de sneeuw behalve wit en grijs ook blauw, roze, geel en paars te zijn – alle hemelkleuren die wit maar reflecteren kan. Op de laatste tentoonstellingswand zijn de zonbeschenen sneeuwheiligen een wit dekbed met een gekreukelde print van

Pekka Halonen, *Pioniers in Karelië*, 1900. FOTO FINNISH NATIONAL GALLERY COLLECTION, ATENEUM ART MUSEUM, HELSINKI, ANTELL COLLECTIONS.

Pekka Halonen, *Zonnig winterlandschap*, 1911. FOTO FINNISH NATIONAL GALLERY COLLECTION, ATENEUM ART MUSEUM, HELSINKI

paarsblauwe boomschaduwen.

De sneeuwzaal is de apotheose van een prettig gepresenteerde retrospectief van Halonens werk, dat afgelopen winter al te zien was in het Petit Palais in Parijs. Daar was de tentoonstelling binnen de kortste keren uitverkocht en bracht president Macron op de laatste dag nog een bezoek. Nu hangen grotere deels dezelfde schilderijen – 84 werken in totaal, voornamelijk bruiklenen uit Finse museale en particuliere collecties – gewoon in Enschede. Een buitenkansje om kennis te maken met de schilder, maar ook met het land. Pekka Halonen, schrijft Anna-Maria von Bonsdorff van het Ateneum Museum in Helsinki in de catalogus, „streefde

ernaar kunst te creëren die een waardig beeld gaf van de Finse mensen en natuur, en die hun eigenheid naar voren zou brengen”. Behalve heuvels en bossen – al dan niet besneeuwd – worden ons jagers en houthakkers voorgeschoteld, jongetjes in de sauna, een man die in de lentezon de onderkant van zijn roeiboort staat te teren, een dochter van de schilder die op het punt staat om te skinnydippen in het meer. De tentoonstelling roept herinneringen op aan het grote retrospectief van Halonens tijdgenoot en vriend Akseli Gallen-Kallela, twintig jaar geleden in het Groninger Museum. Maar waar Gallen-Kallela behalve het Finse landschap ook vaak ver-

Recensie Expositie

Pekka Halonen – Een ode aan Finland. T/m 16/8 in Rijksmuseum Twenthe, Enschede. Info: rijksmuseumtwenthe.nl ●●●●○

halen uit het nationale heldenepos de Kalevala verbeeldde, had Halonen over het algemeen genoeg aan de zichtbare werkelijkheid. Bij hem dus gelukkig geen tovenaars, bladgoud en extatische blikken.

Heldere kleurvlakken

Hij werkte naar de natuur, bij voorkeur in de buitenlucht, zelfs als de temperaturen tot ver beneden het vriespunt waren gezakt. Wel werd die natuur door hem stevig gestileerd. In zijn studiejaar in Parijs had hij de Nabis-schilders leren kennen en Paul Gauguin (bij wie hij zelfs een jaartje in de leer was), en via hen de Japanse prenkunst. In Italië had hij fresco’s uit de vroege renaissance bewonderd. Al die verschillende voorbeelden inspireerden hem om, terug in Finland, zijn motieven vereenvoudigd weer te geven met organische lijnen en heldere kleurvlakken in afgewogen combinaties van perspectief en plathed, illusie en decoratie.

Toch zal zijn stijl niet alleen door dode en levende collega’s zijn ingegeven, maar ook door de geschilderde motieven zelf. Want kijk hoe sneeuw overal de scherpe kantjes van af haalt, hoe landkaartachtig die witte laag op donkere rotsen ligt, hoe vloeiend het smeltende ijs op water en waterkant. Dat is de abstractie die zelfs de figuratiefste schilder gewoon in de natuur kan aantreffen. De sierlijkheid die zich aandient.

Sneeuw en ijs deden Halonen voor hoe je vormen vereenvoudigt. De schilderijen van dooi en brekend ijs hangen in Enschede links op een wand met geschilderd water, waarin het naar rechts toe steeds zomersmer wordt. In het midden heeft het smeltwater de stroming van een beek flink versneld en in de laatste schilderijen weerkaatst het water het wolkenloze blauw van de hemel en zelfs de eerste herfstkleuren. Loop je tegen de leesrichting in, dan eindig je in de vrieskou en is de slotzaal vol sneeuwlandschappen een logisch vervolg. Wie deze zomer om verkoeling verlegen zit, kan dus naar het oosten van het land voor een museale ijsalon.

JOYCE ROODNAT

Die traan is aanstellerij. En hij is perfect

Hij is cellist en hij is een dierbare vriend en hij is een Schot en ineens heeft hij het over de *wolf note*. Wat zeg je? Ik ken zijn talent voor het opdissen van curieuze ware verhalen en zet me schrap voor iets met wolven. Maar nee, de *wolf note* is een kwaal van zijn cello, die maakt dat één bepaalde noot onbeheersbaar wiebelig klinkt. Vooral cello's hebben er last van. „Die van jou toch ook?” zegt hij tegen zijn vrouw. Ja, de hare ook. De *trick of squeezing with the knees* zou de *wolf note* kunnen verminderen, citeer ik Wikipedia. Dat lapmiddel kennen ze, maar dat vinden ze een slecht idee. Zoiets is niet goed voor het instrument. Trouwens, het heeft een slechte invloed op de vibratie, „dat wisten ze al in de 18de eeuw”.

Voor professionele musici is de *wolf note*, of *wolf tone*, een bekend begrip. Voor mij niet. Op internet beluister ik de wolfsnoot en hoor vele variaties, hij kan spinnen als een oude kat (*pprrrrr*) en zoemen als een zieke mug (*bbzzbb*). Hij is vernoemd naar het huilen van een wolf - zo eentje is er ook bij: een wolf in de verte.

Maar dat woord. Is er geen film die zo heet? Ja, een korte, *Wolf Tone*, over een celliste die verandert in een weerwolf. En de literatuur? Even zoeken. Ik vind de dichtbundel *Wolfstoon* van Bernlef uit 1983 en *Wolfstoen*, een roman van Herman Franke uit 2003. Dat is het zo'n beetje.

Wat zonde van die mooie term.

Ik begrijp dat het fenomeen een ramp is voor musici, maar ze moeten me maar vergeven dat ik het woord claim om er een onhandelbaar element mee te benoemen, een detail in een kunstwerk dat tegelijk weerstand wekt en veroverd. Dat komt, ik heb de *wolf note* nodig, ik zit met de film *La Grazia* van Paolo Sorrentino. *La Grazia* is de mooiste film van deze cineast (en dat zegt wat, want hij maakte ook al *La grande bellezza*). In deze film krijgt elk personage van belang één keer natte ogen, onnadrukkelijk, zonder snik. En dan plengt een bijrol een traan; een astronaut. Bij gebrek aan zwaartekracht dartelt zijn traan naar ons toe, het is een melancholiek zout balletje dat altijd traan zal blijven. Intussen slaat het gezicht van de astronaut om in een grijns. Zijn triestigheid wordt overmand door lichtheid. Nou zeg, dat kan toch niet. Wat stom, dit is recht-zo-die-gaat sentimenteel.

Nu krijg ik zelf een nat oog. Niks bijzonders, mijn tranen zitten los, ik huilde zat bij allerhande opgelegd sentiment. Maar dit is anders. Dit is geen leeg huilen. Ik vind de ruimte-traan belachelijk. En superieur en tragisch en diepzinnig. Die traan is de *wolf note* van *La Grazia*. Hij slaat nergens op, hij is een staaltje aanstellerij. En hij is perfect.

Waarom? Daarom. Omdat het absurde absurd is.

Toni Servillo in 'La Grazia'. FOTO FILMDEPOT

Deelnemers tijdens de workshop 'Mijn strijkinstrument'.

Pimpelpaars, babyroze, felrood, fluororanje, mosgroen, hemelsblauw, bordeauxrood, kanariegeel: een hele kleurenwaaier aan hoodies krioelt zaterdag 28 maart door cultureel trainingscentrum Akoestium in Ede. Meer dan tweehonderd musici uit zes Nederlandse jeugdorkesten hebben zich verzameld in de voormalige kazernes. Aan hun truien herken je wie bij welk orkest hoort en met welke concerttournee ze eerder hebben meegedaan. „Wow, jullie hebben zelfs je eigen instrument erop!” klinkt het over de individuele emblempjes van het Frysk Jeugdorkest. Het Twents Jeugd Symfonie Orkest herken je aan de donkergroene petjes en truien met een indrukwekkend aantal sponsorlogo's op de rug en mouw. En dan zijn er nog het Jeugdsymfonieorkest Bloembollenstreek, Kennemer Jeugd Orkest, Jeugd Symfonieorkest Leiden en Young Talent Orchestra uit Rotterdam.

De orkesten, variërend in bezetting van zo'n twintig tot meer dan zestig musici van circa 12 tot 24 jaar, zijn naar Ede afgereisd voor de tweejaarlijkse Nationale Orkestspelen. Opgericht in 2002 ontwikkelde het zich van een concours met regio-voorrondes naar een festivaldag met orkestpresentaties, workshops en een dirigenten-masterclass, in aanloop naar een finale. De orkesten spelen vandaag nog niet 'voor het echie': de jury geeft alleen tips. De echte wedstrijd volgt in de finale op zondag 14 juni in de Grote Zaal van de Rotterdamse Doelen. Dan doen ook

'Ik vind het allemaal erg interessant en cool en leuk'

JEUGDORKESTEN Veel Jeugdorkesten zitten na een moeilijke coronatijd weer in een wederopbouwfase. In Ede komen zes orkesten samen voor de Nationale Orkestspelen.

Door **Loni Verweij** Fotografie **Dieuwertje Bravenboer**

het Amersfoorts Jeugd Orkest en het Almeers Jeugd Symfonie Orkest mee: die zijn met zoveel dat ze vandaag niet in het auditorium passen en hebben op hun thuis-honk juryfeedback gekregen.

In het auditorium stromen de tribune's ochtends vol met jonge musici. Het spits wordt afgebeten door het Kennemer Jeugd Orkest, geleid door Christiaan Kuyvenhoven. De jury is onder de indruk van hun uitvoering van het *Romantisch intermezzo* van Johan Wagenaar: „Een overtuigend begin” en „alle solo's hartstikke op hun

plek”. Over de *Petite Suite* van Debussy: „Superknip wat de koperblazers doen met die moeilijke trompetsolo's en voortekens, en al die inzetjes.” Bij de wals valt er wat winst te behalen: „Die mag nog meer samen klinken.”

Bestuursvoorzitter Mark Lansbergen (zelf ooit fluitist en slagwerker in het Rotterdams Jeugd Orkest) is vanaf het eerste uur bij de Orkestspelen betrokken. Hoe gaat het met de circa 25 jeugdorkesten in Nederland? „Grosso modo merk je dat wat al zwak was - een stichting met weinig geld,

nou? De een: „Zó leerzaam!” De ander: „Zó lastig!”

Verderop repeteert dirigent Jurjen Hempel met een groep hout- en koperblazers, samengesteld uit verschillende orkesten. Eerst maar eens goed samenkomen: toonladders spelen. Naar boven en weer naar beneden, eerst in vierkwartsmaat, dan een zeven-achtste met steeds verschuivende accenten. Dat is niet voor niets, want qua ritme en timing is het opletten geblazen in de muziek die daarna volgt: *Old Wine in New Bottles* van de Brit Gordon Jacob. Goed tellen, en nooit zomaar op je collega's vertrouwen, tipt Hempel. „Speel eens wat harder, dan kan ik horen of het goed of fout ging”, zegt hij tegen een klarinetist. „Het was fout”, klinkt het terug. „Ja, zeg, dat moet je natuurlijk niet verklappen”, lacht Hempel. „Altijd het voordeel van de twijfel pakken.”

Steengoede blazersmuziek, die Gordon Jacob, zegt Hempel na afloop. „Het zijn allemaal leuke partijen. Niet dat de fluiten heel veel noten hebben en de trompetten alleen maar *pam-pa-pa-pam* spelen.” Hij merkt dat de deelnemers ontzettend snel vooruitgaan. „Ze spelen niet alleen hun eigen partij, maar zijn een onderdeelje in een groter geheel. Dan zeg je: bij dat stukje moet je naar hem luisteren en bij dat andere stukje naar haar. Ik vind het ontzettend gaaf om te merken dat ze daarin binnen dat uur naar elkaar toe groeien.”

Aan het einde van de middag staat er een kluitje strijkers voor de tafel van vioolbouwer Maarten Bolten. Even daarvoor pulde zijn lokaal uit bij zijn verhaal over de do's en don'ts van hoe je je strijkinstrument verzorgt. Voor hem ligt nu een stoffen rol met allerhande gereedschap. „Komt een viool bij de dokter”, grapt een jongen. De musici kijken gebiologeerd toe terwijl Bolten een viool en strijkestok inspecteert en het verschil tussen slijtage en echte schade uitlegt.

„Ik vind het allemaal erg interessant en cool en leuk”, zegt een violiste. Ze wijst Bolten op de kam van haar viool, het stukje hout dat de snaren omhooghoudt en trillingen doorgeeft aan de klankkast. Ze wrijft over de snaren: „Voelt dit niet te plat?” De snaren liggen inderdaad vrij diep in de kerfjes van de kam, zegt Bolten. De oplossing: een klein beetje hout weg-vijlen. „Je snaren blijven precies zo liggen zoals ze lagen. Alleen de remmen gaan er een beetje af. Dan spreekt je viool wat makkelijker aan.” Wel spannend, vindt de eigenaresse van de viool. „Maar als jij belooft dat-ie er beter van wordt, dan zou ik zeggen: fix het maar.” Een paar minuten later is het gepiept. Gelijk even uitproberen: „Wow! Ik had niet verwacht dat zo'n kleine aanpassing zoveel verschil zou maken.” Doktersbezoekje geslaagd, op naar het diner.

Merel Leijnse (18) Speelt dwarsfluit in Jeugd Symfonieorkest Leiden

Als eerstejaarsstudent biomedische wetenschappen is het voor Merel Leijnse waarschijnlijk het laatste jaar bij haar jeugdorkest. Intussen speelt ze ook bij het Utrechts Studenten Koor en Orkest. Maar de band met haar Leidse orkest zal blijven: „Al mijn beste vrienden heb ik daar leren kennen.” Ze heeft vandaag haar dwarsfluit mee, het is niet haar enige instrument. „Als kleuter ben ik begonnen met blokfluit. Een keer hoorde ik voor mijn les iemand heel mooi pianspelen. Toen zei ik tegen mijn moeder: dat wil ik ook. Dus toen speelde ik blokfluit en piano. Later ben ik van blokfluit overstapt naar dwarsfluit. Tegen de tijd dat ik in de brugklas zat, zat ik ook in twee orkesten waar ik mensen viool zag spelen. Nou, dat vond ik eigenlijk ook heel cool. Dus toen heb ik ook viool erbij gedaan.”

Op dwarsfluit speelde ze vandaag mee in Gordon Jacobs *Old Wine in New Bottles* tijdens de blazers-

workshop van Jurjen Hempel. „Dat was heel leuk. Best een ingewikkeld stuk met allemaal gekke verschoven inzetten en zo. Je moest echt wel opletten.” Bij de orkestpresentatie speelde haar orkest een medley van de Disney-film *Frozen*,

het vioolconcert van Mendelssohn en *Danzón* nr. 2 van Marquéz. „Bij *Danzón* maken we er met z'n allen een feestje van. Als alle ritmes en accenten goed in elkaar passen, dan heb je zo'n moment van: 'Ja, hier doe ik het voor.'”

Femke Prinsen (17) Speelt hoorn in het Twents Jeugd Symfonie Orkest

Voor Femke Prinsen is het 100 procent duidelijk: de hoorn is het allerbeste instrument. „De hoorn heeft een heel warme klank, maar klinkt ook hard genoeg. Als hoornist krijg je zowel melodische momenten, als van die 'ram'-stukjes, waar je echt even mag shinen.” Eerst is ze gaan luisteren in het auditorium, zometeen moeten ze zelf spelen. Zijn ze er klaar voor? „Voor nu klaar genoeg. Er zitten wel wat risicoplekjes bij. We spelen onder andere een medley van de filmmuziek van Harry Potter. Veel overgangen dus: de ene keer is het mysterieus, dan moet het weer trots klinken. Bij die overgangen moet je echt de focus houden zodat je gelijk de goede sfeer te pakken krijgt. Hopelijk gaat dat in één keer lukken.”

Volgend jaar gaat Prinsen Recht en Management studeren. Nu komen de eindexamens er bijna aan. Val't dat een beetje te combineren

met het muziek maken? „Jawel. Maar ik doe heel veel. Ik korfbal, daar ben ik ook coach. Ik zat ook bij twee andere orkesten. En dan nog hoornles. Ik ben wel gediscipli-

neerd.” Met hoornles en een van de andere orkesten is ze onlangs gestopt. „Ik had eigenlijk geen enkele avond vrij en ik heb wel wát tijd nodig om te leren.”

Pier de Boer (15) Speelt viool in het Frysk Jeugd Orkest

Violist Pier de Boer speelt nu zeven jaar bij het Frysk Jeugd Orkest, dat de hele provincie Friesland bedient. „Ik woon in een klein dorpje in de *middle of nowhere*. Door het Frysk Jeugd Orkest heb ik allemaal nieuwe mensen en een compleet nieuwe cultuur leren kennen.” Elke vrijdag zit hij heen en terug twintig minuten in de auto naar de repetitie. „Valt nog mee dus. Maar je kunt er niet op de fiets naartoe. Een vriend van mij uit het dorp speelt contrabas in het orkest, dus de rijbuurten kunnen we afwisselen.”

Het hoogtepunt van Piers dag was de orkestpresentatie. „Spelen is natuurlijk het allerleukste. Lekker met elkaar muziek maken is echt wel heel gezellig.” Naast een klassieker (Tsjaikovski's *Zwanenmeer*) en filmmuziek (*How to Train Your Dragon*) prijkt er ook een ob-

scure naam op het Friese programma: Kraus, een Duits-Zweedse componist uit de achttiende eeuw. „Die kent niemand. Maar juist daarom is het heel leuk om te spelen.

Zijn *Eerste symfonie* is fantastisch geschreven. Het hele stuk is een beetje tragisch, met veel emoties die elkaar afwisselen. Dat maakt het interessant.”

PODIUMKUNSTEN

R Residentie Orkest Den Haag

Een prachtig nieuw seizoen!

Koop nu onze concerten en series op residentieorkest.nl

ITA internationaal theater amsterdam 16 → 26 APR

‘De sfeer die Arbo en Nietvelt neerzetten is krachtig, bijna bedwelmend.’ — TROUW ★★★★★

DE WAND
ITA Ensemble
VAN Marlen Haushofer
REGIE Eline Arbo

OFFICIËLE JURYSLECTIE
NEDERLANDS THEATER FESTIVAL

holland dance festival amare

Compagnie Hervé Koubi
Les nuits barbares ou les premiers matins du monde

“Een creatie van poëtische schoonheid.”
— *The New York Times*

De Franse danser en choreograaf van Algerijnse afkomst Hervé Koubi neemt je mee op zijn persoonlijke zoektocht naar herkomst, cultuur en verbinding. Zijn werk is krachtig, levendig en poëtisch! Begin april brengt hij in Amare, Den Haag met zijn Compagnie een wervelwind van energie in *Les nuits barbares ou les premiers matins du monde*. Een voorstelling over ontmoetingen, vervagende grenzen en verhalen die samenkomen.

Jarenlang reisde Koubi tussen Frankrijk en Algerije, langs de kusten van de Middellandse Zee - eeuwenlang een kruispunt van culturen, religies en volkeren. Die regio vormt de inspiratiebron voor deze voorstelling. De zogenoemde 'barbaren' verschijnen hier niet als vreemdelingen, maar als dragers van schoonheid, elegantie en rijke tradities. Koubi doorbreekt clichés en nodigt het publiek uit om anders te kijken naar het begrip 'de ander'. Niet om het verleden te herschrijven, maar om vandaag ruimte te creëren voor empathie en verbondenheid. In een tijd waarin verschillen vaak worden uitvergroot, biedt deze voorstelling een ander perspectief.

De choreograaf bouwt graag bruggen tussen mediterrane culturen en verweeft klassieke en dans, hedendaagse dans, acrobatiek, hiphop en breakdance tot één dynamisch geheel. In weelderige scènes zien we veertien virtuoze Algerijnse en Burkinese dansers springen, draaien, elkaar confronteren en zich mengen op muziek van Mozart, Fauré, Wagner en traditionele Algerijnse en Georgische muziek.

Deze voorstelling wordt gepresenteerd door Amare en Holland Dance Festival en maakt deel uit van het Fonds Internationale Dans (FIND). In dit fonds bundelen Amare, Holland Dance Festival en Nederlands Dans Theater hun krachten om spraakmakende internationale dansproducties naar Den Haag te halen en in Amare te presenteren.

Datum, tijd en locatie: Vr 3 en za 4 april | 19.45 uur
Amare, Den Haag

Ticket & informatie: amare.nl
holland-dance.com

Scène uit 'A Year without Summer'. FOTO NICOLE MARIANNA WTYCZAK & FLORENTINA HOLZINGER

Je mag er ook gewoon om lachen

PROFIEL **FLORENTINA HOLZINGER** | **REGISSEUR** In Antwerpen is vanaf dit weekend de Duitse 'schandaalopera' *Sancta* van Florentina Holzinger te zien, waarbij eerder bezoekers flauwvielen en radicaal-rechtse groeperingen protesteerden.

Merlijn Schoonenboom
ANTWERPEN

Helemaal aan het eind van het gesprek, als de schandalen, de seks, het bloed en de stront besproken zijn, komt er nog één laatste vraag uit de zaal. Haast verrassend is het, en dat is niet alleen omdat de vragensteller een man is, die twijfelend zijn vraag aan de vijf vrouwen op het podium stelt: „De thema's zijn natuurlijk heel diep, maar mogen we dit eigenlijk ook gewoon als esthetisch zien?”

„Gewoon esthetisch”; je zou er helemaal niet meer aan denken, na deze discussieavond met en over de 40-jarige Florentina Holzinger in de opera in Antwerpen, die hier als „een van de meest spraakmakende kunstenaars” van Europa wordt geïntroduceerd. Geboren in Wenen, opgeleid als choreograaf in Amsterdam, succesvol geworden als regisseur in Duitsland, en nu, zoals ze zelf grinnikend vermeldt, door haar eigen land Oostenrijk in eens omarmd en voor de Biënnale van Venetië voor beeldende kunst 2026 uitgekozen.

De aanleiding voor het voorgesprek van Holzinger en drie andere vrouwen uit haar ensemble is haar opera *Sancta*, die vorig jaar als 'schandaalopera' ook buiten de theaterwereld bekend werd. Grote beeldschermen laten zien wat het publiek vanaf dit Paasweekend in Antwerpen te wachten staat: naakte nonnen in gekruisigde houding, een naakte performer die een zwaard inslikt, met bloed besmeurde wanden. De 'schandaal'-reputatie ontstond vorig jaar door een reeks opvoeringen in Stuttgart. Niet alleen vielen een paar

bezoekers flauw, de opera riep ook bedreigingen en protesten door radicaal-rechtse groeperingen op, zowel online als direct voor de schouwburg.

Seksuele bevrijding

Sancta kwam daarmee midden in de politieke polarisatie terecht, wat de bekendheid van zowel opera als regisseur, zoals Holzinger zelf zegt, geen kwaad deed. De opera over de seksuele bevrijding van een non groeide in de Duitse kunstwereld uit tot bejubeld en bekroond politiek statement, een feministische afrekening met de dubbelmoraal van de kerk en rond vrouwelijke seksualiteit in het algemeen - gemaakt door een vrouwelijke regisseur, vrouwelijke dirigent en een *all-female cast* van zangeressen, danseressen, sekswerkers en performers uit de porno-industrie.

Ook bij het voorgesprek in de Vlaamse opera zoekt de moderator van het podiumgesprek allereerst naar de politieke betekenis van *Sancta*. Maar Holzinger, met een baseball-cap diep over haar ogen, lijkt zich juist aan dat soort concrete statements te onttrekken; haastig klinken de antwoorden over „vrouwelijk lichaam in een door mannen gedomineerde cultuur”. Een stuk beslist klinkt dan weer haar antwoord bij die laatste publieksvraag naar de esthetiek: want ja, dat mag natuurlijk ook gewoon, zegt Holzinger. Sterker: je mag er zelfs om lachen.

Misschien kan je het opvallende publiekssucces van deze regisseur, juist bij een jong publiek, inderdaad niet begrijpen zonder de esthetiek en de humor. De shows van Holzinger zijn, alle thematische zwaarte ten spijt, tenslotte

De Oostenrijkse regisseur Florentina Holzinger. FOTO APOLLONIA T. BITZAN

ook een visueel spektakel met bijna carnavaleske elementen, van de helikopter met de zwevende naakten in *Ophelia's Got Talent* (2023), tot de spuitende strontfonteinen in *A Year without Summer* (2025) - waarbij je overigens nooit helemaal zeker weet of hier een bewust spel met kitsch wordt gespeeld of dat het soms keihard over de grens van de camp heen schiet.

Het Duitse weekblad *Der Spiegel* omschreef Holzingers werk onlangs als „intelligent” en „komisch amusement”. Je kan het ook een typische cultuurmix voor de Instagram-generatie noemen, waarin kritische performancekunst uit de jaren 70, persiflages op tv-shows, ballettraditie, religie, porno en andere aspecten van de hedendaagse beeldcultuur met het grootst mogelijke visuele effect door elkaar

worden gehusseld. En telkens als het net iets te melig wordt, of als de oogleden bij de zoveelste kriolende naaktorgie toch beginnen te zakken, zijn er ook nog die schok-effecten - de echte seks, het echte bloed, echte haken door echte huid - die de sensatie voor het publiek, op het beeldscherm aan alles gewend, alleen maar blijkt te vergroten.

Pijn als spirituele ervaring

Op het podium in Antwerpen zit Luz de Luna Duran, de frêle 'body suspension artist' uit Berlijn, oorspronkelijk afkomstig uit Bolivia, die sinds 2021 in de voorstellingen van Holzinger meedoet. In Holzingers meest recente *A Year without Summer*, dat reflecteert op het verlangen naar onsterfelijkheid, wordt ze live in het gezicht gepiercet, daaraan worden haken met touwen bevestigd, en de performer wordt de lucht in getrokken, als 'ultimatieve facelift'. Schokkend? Net als de humor is de pijn een functioneel theater ingrediënt, vertellen de uitvoerders. De Luna spreekt over de spirituele ervaring van pijn, voor Holzinger blijkt pijn een commentaar op het ballet en bloed een verwijzing naar de katholieke kerk, een zangeres begint over de maandelijkse bloedingen van vrouwen. En, zoals Holzinger zegt: waarom mogen wetenschappers wel met echt bloed werken, en kunstenaars niet?

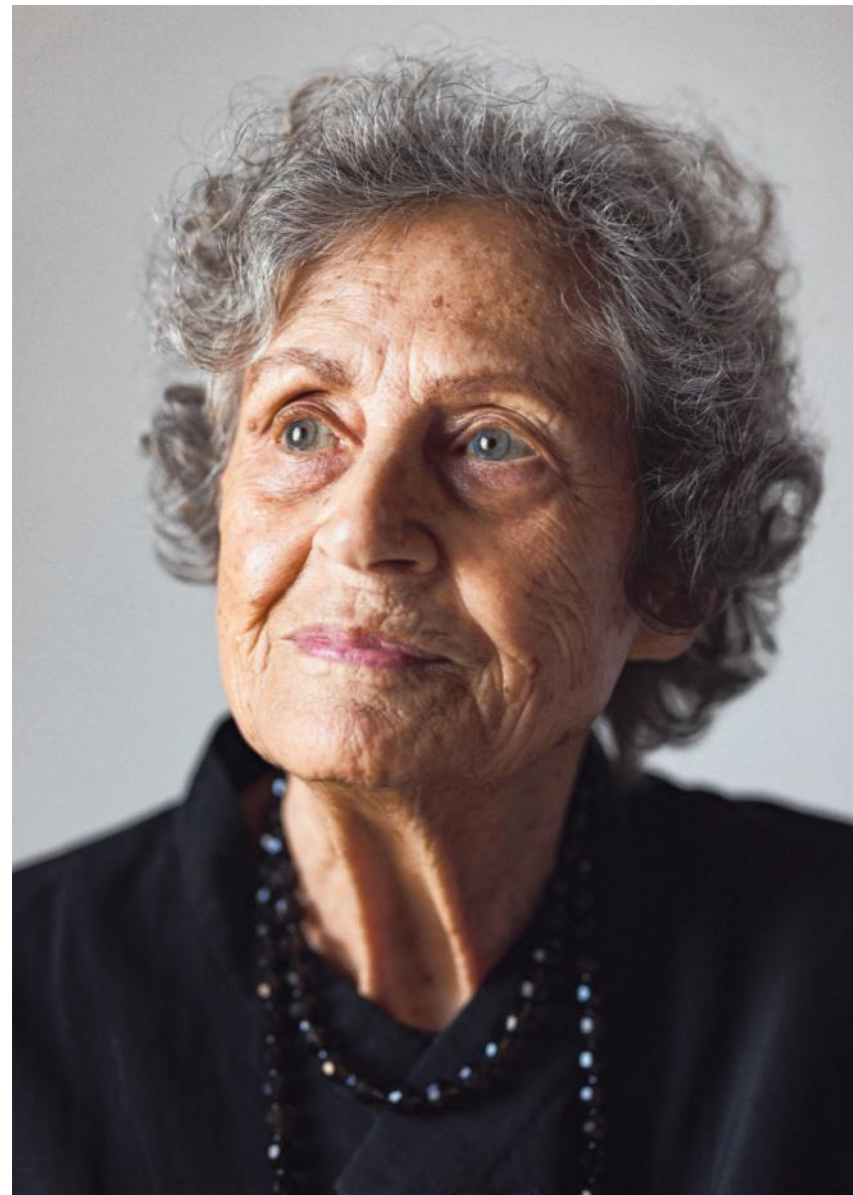
Op zichzelf zijn dit soort motieven als pijn en provocerende seksualiteit in de kunst allerminst nieuw. Misschien komt het door de uitverkiezing op de Biënnale, maar in Holzingers spektakelshows lijken zelfs de verre echo's van een oude Weense kunsttraditie door te klinken. Egon Schiele maakte al beelden over de rauwe kanten van seksualiteit om het burgerdom te choqueren, Wiener Aktionist Hermann Nitsch liet zich kruisigen. En hier, in de barokke vormgeving van de Vlaamse opera in Antwerpen, komt ook de laat-19de-eeuwse Belgische symbolist Félicien Rops in gedachten, met zijn pornografisch-katholieke visioenen. Maar het verschil is ook duidelijk: het naakte vrouwelijke lichaam in het werk van Holzinger refereert aan de rol ervan in de westerse cultuurgeschiedenis, maar levert er ook commentaar op. In *A Year without Summer* ligt niet voor niets de naakte vrouwentorso uit Gustave Courbets *De oorsprong van de wereld* op het toneel, in een enorme opblaasbare variant tot cliché van zichzelf gemaakt. In haar encenseringen geen gladdelustobjecten of dociele modellen: de vrouwelijke performers zijn jong en oud, wit en zwart, sommigen zijn trans of hebben dwerggroei. Ze zitten op crossmotoren, zweven door de lucht aan haken of bevrijden zichzelf uit de gevangenschap van het nonnenkostuum.

De boodschap van Holzinger zit hem niet in concrete politieke frases, maar in dit soort groteske, haast barokke scènes: ze wil de regels ermee uitdagen, conventies uitlachen, letterlijk over de pijngrens gaan. Op het podium in Antwerpen doet ze het nog even voor: ze schudt een denkbeeldige orde heen en weer, en grinnikt erbij. „Dat je überhaupt de wereld en haar regels kan omdraaien”, zegt ze in een interview, „vind ik een leuk spel.”

Sancta van Florentina Holzinger. Opera Ballet Vlaanderen, Antwerpen, 4 t/m 9 april. Info: operaballet.be

Rotraut en Yves Klein bij hun aankomst in New York, 1961. FOTOGRAAF ONBEKEND

Rotraut Klein-Moquay, de weduwe van Yves Klein, in Stedelijk Museum Schiedam. FOTO JAGODA LASOTA

Yves is een deel van mij. Hij is hier [zij legt haar hand op haar hart] en overal. We hebben telepathisch contact, hij is mijn grote inspiratie. We hadden dezelfde visioenen, we zijn met elkaar verbonden door onze fascinatie voor de ruimte, de Melkgweg en de sterren. Wij waren soulmates.*

Ik spreek Rotraut Klein-Moquay, de weduwe van de Franse kunstenaar Yves Klein (1928-1962), in het Stedelijk Museum Schiedam. Ze is aanwezig bij de opening van een tentoonstelling waarin het werk van Yves Klein te zien is, samen met dat van zijn naaste familie: moeder Marie Raymond, vader Frits Klein en echtgenote Rotraut. Yves Klein, wereldberoemd geworden met zijn monochrome schilderijen in diepblauw, roze en goud, werd gedreven door een diep verlangen naar leegte en oneindigheid. Hij wordt gezien als een van de belangrijkste voorlopers van de conceptuele kunst en was een pionier van de performancekunst.

Rotraut Klein-Moquay (Rerik, Duitsland, 1938) is een kleine, energieke vrouw van 87 jaar. Zij woont in Phoenix, Arizona, waar zij naast schilderijen en monumentale kleurrijke sculpturen maakt van half-abstracte dansende mens- en dierfiguren. Ze is regelmatig in Europa, voor tentoonstellingen van haar eigen werk en als beheerder van de nalatenschap van Klein, ondergebracht in de Yves Klein Archives in Parijs. Hoe wil ze genoemd worden, vraag ik haar: Rotraut Uecker (haar meisjesnaam), Rotraut Klein, Rotraut Klein-Moquay (haar tweede man)? Ze wuift het lachend weg. „Het is allemaal goed! Rotraut is het makkelijkst.“

Yves Klein en Rotraut Uecker ontmoetten elkaar in 1957 in zijn geboorteplaats Nice, in het huis van de met Klein bevriende kunstenaar Arman, waar zij werkte als au pair. Ze trouwden in 1962. Op een foto in de tentoonstelling in Schiedam, waar behalve kunstwerken ook veel documentatiemateriaal wordt getoond, zien we haar als bruid in een witte sprookjesjurk met sluijer en een blauw kroontje op het hoofd. Klein draagt het ceremoniële Rozenkruiser-uniform, de esoterische beweging waar hij lid van was. Een half jaar na hun huwelijk overleed Klein, 34 jaar oud. Enkele maanden later werd hun zoon Yves Amu Klein geboren.

Cirkels in vlammend oranje
Rotraut is ervan overtuigd dat de oor-

zaak van Kleins overlijden niet hartfalen is, de officiële lezing, maar de giftige dampen die hij inademde tijdens het werk aan monochrome muurreliëfs in het theater van Gelsenkirchen. Bij het mengen van de ingrediënten voor het blauwe polyester kwamen gassen vrij. Als dit klopt was Klein de eerste van een lange reeks kunstenaars in de jaren zestig en zeventig die zijn overleden na hun experimenten met nieuwe, giftige kunststoffen. Zo stierf beeldhouwer Eva Hesse in 1970 op 34-jarige leeftijd aan kanker als gevolg van het gebruik van kunsthars.

Een officiële kunstopleiding heeft Rotraut nooit gevolgd, maar als kind al observeerde zij haar acht jaar oudere broer, de vorig jaar overleden beeldhouwer Günther Uecker. Rotraut volgde Günther naar Düsseldorf, waar hij op de kunstacademie zat. Behalve door haar broer is Rotraut als jonge kunstenaar gesteund door Arman en Yves Klein. In Schiedam is van haar onder meer *Trou Noir* (circa 1972) te zien, een schilderij van een zwart gat omgeven door concentrische cirkels in vlammend oranje, zwevend door de ruimte. *Melkgweg* (1987) is een donkerblauw vlak, doorspikkeld met witte, transparante, wolkachtige formaties.

Er zijn veel connecties tussen de familie Klein en Nederland. In 1956 had Marie Raymond een solotentoonstelling in het Stedelijk in Amsterdam, in 1965 had Frits een solo in Schiedam. De eerste overzichtstentoonstelling van Klein vond postuum plaats in 1965 in het Stedelijk Museum in Amsterdam. Kort daarvoor had Rotraut haar eerste solotentoonstelling in de galerie van Willem de Ridder, Galerie Amstel 47 in Amsterdam.

Het fenomeen kunstenaarsfamilie is niet uniek. Wél is het uitzonderlijk dat werk van de verschillende familieleden bij elkaar is gebracht op zo'n manier dat artistieke uitwisselingen tussen hen zichtbaar worden. Oppervlakkig bezien zijn er veel overeenkomsten, zoals een uitbundig kleurgebruik met veel roze, paars en blauw, en kosmische visioenen bij Marie, Yves Klein en Rotraut. Aanvankelijk draagt het werk van Klein de sporen van beide ouders. Een vroege, expressionistische aquarel van een paard (1950) hangt naast een aquarel van circuspaarden (1940) van zijn vader. Mooi is een abstract-expressionistische aquarel van Yves Klein in felle kleuren (1950) die veel gemeen heeft met de abstracte beeldtaal van zijn moeder.

Van de twee ouders was Marie het meest getalenteerd. Terwijl het werk

Rotraut, 'Trou noir' (Zwart gat), circa 1972. FOTO ROTRAUT C/O PICTORIGHT AMSTERDAM

Yves Klein, Zonder titel, Antropometrie, (ant, 7), 1960. THE ESTATE OF YVES KLEIN C/O PICTORIGHT AMSTERDAM, 2026

van Frits nogal eens blijft steken in sentimentele, pastelkleurige voorstellingen van bloemen en landschappen, ontwikkelde Marie een krachtige, abstract-geometrische stijl in heldere kleuren die ruimte laat voor persoonlijke expressie. Zij speelde bovendien een actieve rol in de kunstwereld, door kunstcritieken te schrijven en door op maandagavonden een salon te organiseren in hun kleine Parijse appartement. De salon, *Les Lundis*, werd bezocht door kunstenaars als Pierre Soulages, Nicolas de Staël en Sonia Delaunay.

Puur blauw pigment

Klein volgde al vroeg zijn eigen weg. In 1946 lag hij op het strand van Nice, hij was toen 18 jaar, en maakte „een fantastische realistisch-denkbeldige reis“ en signeerde de diepblauwe hemel, zoals hij later schreef in zijn dagboeknotities. Zijn oeuvre, dat in nauwelijks tien jaar is ontstaan maar in zijn veelzijdigheid decennia lijkt te omvatten, is een poging om een fysieke uitdrukking te vinden voor het immateriële en voor het bewustzijn van, in zijn woorden, 'immanentie', dat zo iets betekent als 'onmiddellijkheid of een scherp bewustzijn van het moment'. Kleins monochrome schilderijen en van puur blauw pigment en van bladgoud zijn bedoeld om een sensatie van oneindigheid te brengen. Het werkt: voor wie de tijd neemt veroorzaken deze schilderijen de ervaring van opgenomen worden in een onbegrensde ruimte.

Het eerste monochrome doek (circa 1955) was niet, zoals wel eens wordt

gesuggereerd, een grap bedoeld om zijn vader te provoceren, vertelt Rotraut. „Het was hem grote ernst. De artistieke handeling was voor hem een religieus beladen daad.“ Dat gold ook voor zijn tentoonstelling van *De Leegte* in de Parijse galerie van Iris Clerf in 1958, waar niets anders te zien was dan een wit geschilderde kamer met een lege kast: een „gesensibiliseerde ruimte“, zoals Klein het noemde.

Klein wilde materialen en elementen (lucht, vuur) zoveel mogelijk voor zichzelf laten spreken. Als kunstenaar nam hij daarbij de taak op zich van 'regisseur' of veroorzaker van een gebeurtenis. Zo ontstonden in 1960 ook de *Anthropométries*, waarvan er enkele te zien zijn in Schiedam. Een filmpje op de tentoonstelling laat zien hoe dit in zijn werk ging. Tijdens een publieke performance smeet drie naakte jonge vrouwen, onder wie Rotraut, zichzelf in met International Klein Blue (IKB), een door Klein gepatenteerd mengsel van puur blauw pigment (een soort Reckitt blauw) en synthetische hars. Vervolgens drukten zij zichzelf op levensgrote vellen papier, tegen de muur of op de grond. Ondertussen speelde een orkest van twintig musici de door Klein gecomponeerde 'Monotone-Silence Symphony' en liet hij op afstand het werk ontstaan, door wat hij zijn „levende penselen“, noemde. Hij schreef hierover: „Ik sta daar [...] klaar om het kunstwerk te verwelkomen dat geboren wordt in de tastbare wereld.“ Het resultaat was indrukwekkend: grote, archaische, half-mythische beeltenissen van vrouwenlichamen in stralend blauw.

„We zijn met elkaar verbonden door onze fascinatie voor de ruimte, de Melkgweg en de sterren

Rotraut Klein-Moquay

Ik vraag Rotraut hoe zij terugkijkt op deze actie, die in de ogen van huidige feministen niet echt door de beugel kan. Rotraut: „De *Anthropométries* zijn een zoektocht naar een evenwicht tussen het tastbare en ontastbare. Er is niets verkeerd aan als je geest puur is. Yves was heel onschuldig. Als je beschaamd bent heb je de verkeerde houding, het was spiritueel werk. Sommige vrouwen hadden het gevoel dat ze een prachtige jurk droegen.“ Ze vervolgt: „Voor Yves hadden de *Anthropométries* de betekenis van het *sudarium*, de zweetdoek van de Heilige Veronica waarop de afdruk van het gezicht van Christus achterbleef. Yves was, naast Rozenkruiser, een toegewijd katholiek.“

Spiritueel werk

Hoe spiritueel Klein ook was, naïef was hij niet. Misschien had hij al vroeg bij zijn ouders gezien hoe een kunstwerk direct na voltooiing een object wordt van commerciële speculatie. Zijn meest extreme actie in dit opzicht was de uitgifte van certificaten voor *Zones van immateriële picturale sensibiliteit* (1961). Identieke certificaten ruilde hij met een koper voor wisselende hoeveelheden goud, bijvoorbeeld 20 of 160 gram. De certificering was pas voltooid wanneer direct na de ruil de helft van het goud door Klein in de Seine was gegooid en de eigenaar van het certificaat dit ter plekke had verbrand. Zo bleef er van het hele werk niets over dan enkele zwartwit foto's van de gebeurtenis en, natuurlijk, wat bladgoud in de handen van Klein.

Klein liep met dit soort werk vooruit

op de vele acties van conceptuele kunstenaars in de decennia erna. Als samenspel van schoonheid, poëzie en een onverbidde radicaliteit blijft zijn werk volkomen uniek. Rotraut: „Het leven, het immateriële, is onzichtbaar en onbetaalbaar. Toch heeft het zijn prijs. Yves gebruikte het goud als betaling voor het leven dat hem geschonken was. Ik zie kunst als een grote piramide waar het stoffelijke en het ontastbare samenkomen. Het hoogste punt van het werk van Yves is heel hoog en voor de meeste andere kunstenaars onbereikbaar.“

Yves Klein en zijn kunstenaarsfamilie: Frits, Marie en Rotraut. T/m 25 oktober 2026 in Stedelijk Museum Schiedam.

Rotraut, de weduwe van Yves Klein: 'We hebben telepathisch contact'

BEELDDE KUNST In het Stedelijk Museum Schiedam is een tentoonstelling te zien met werk van de Franse kunstenaar Yves Klein, zijn vader, moeder en weduwe Rotraut Klein-Moquay. In de opstelling worden de artistieke uitwisselingen tussen de familieleden zichtbaar. Rotraut: „Ik zie kunst als een grote piramide waar het stoffelijke en het ontastbare samenkomen.“

Door **Janneke Wesseling**

nrc art

Koninklijk Concertgebouworkest

Een bijzonder nieuw seizoen

Kies nu voor een abonnement
2026/2027

Booking.com

MAGNUM
ICE CREAM COMPANY

ING

Global Partners Koninklijk Concertgebouworkest

CULTUURDAGBOEK RALPH MEULENBROEKS

WOENSDAG 25 MAART Kwetsbaar zeven- snarig instrument

Wanneer ik de zware deuren van de grote zaal van Musis Sacrum in Arnhem op een kier duw, hoor ik de geruststellende klanken van 'Ruht wohl'. Terwijl ik - niet helemaal succesvol - mijn uiterste best doe om geluidloos binnen te komen met mijn grote instrumentkoffer op mijn rug, kijk ik nieuwsgierig om me heen. Gelukkig. Veel bekende gezichten hier, bij de zangers en bij het orkest Phion, dat ik innerlijk nog steeds 'Het Gelders Orkest' noem.

Dertig jaar geleden speelde ik al met sommige van deze musici. Als contrabassist, voordat ik overstapte op de gamba. Met dat uiterst kwetsbare zevenstrig instrument kwamen ook de passies van de grote J.S. Bach werkelijk in mijn leven. Na zo'n 250 uitvoeringen blijft het elk jaar een spannend en intens kantelpunt richting de lente en het licht. Want in Nederland spelen we de passies uitsluitend in de paar weken vóór Pasen.

Dirigent Bas van den Heuvel en ik zaten op dezelfde school en hebben de laatste jaren veel gedeeld. Mijn moeder overleed drie jaar geleden in de Goede Week. Bas was zo discreet om me daarmee pas na het concert te condoleren. En dit jaar vertelt hij over zijn eigen confrontatie met de oneindigheid: hij is net hersteld van een openhartoperatie.

Zo'n gesprek helpt om de gevoelens te kanaliseren die met deze muziek verbonden zijn. In de aria 'Es ist vollbracht' is geen ruimte voor iets anders dan het grootste respect voor de pijnlijke mooie noten en de boodschap die ze overbrengen over dood en opstanding. Ik zet met nooit afnemend ontzag het intro in. Het is begonnen.

DONDERDAG 26 MAART Hooggeleerd gezelschap

Deze passietijd komen de verschillende aspecten van mijn leven sterk samen. Mijn oratie als hoogleraar wetenschappelijke geleerdheid is pas twee weken geleden en mijn taken als hoofd van het Freudenthal Instituut vergen veel. De wekker gaat zoals altijd om zes uur. Bij wijze van uitzondering ga ik vandaag met de auto.

Tussen de vier besprekingen op de universiteit en de avondrepetitie in Castricum kan ik nog net de 390e Dies Natalis van de Universiteit Utrecht meemaken. En daar tref ik naast veel hoogleraren ook een herinnering uit een ver verleden: de zoon van wijlen Brian Pollard, de prachtige fagottist met wie ik ooit in het Concertgebouworkest speelde, blijkt het studentenorkest te dirigeren. Ze spelen Paul Dukas. Na een groot crescendo op drie-

Ralph Meulenbroeks op de gamba tijdens de repetitie van de Matthäus-Passion. FOTO SASKIA VAN DEN BOOM

'In de auto van de universiteit naar de concertzaal eet ik snel een bakje koude groente'

Ralph Meulenbroeks is hoogleraar, hoofd van het Freudenthal Instituut én musicus. Rond de paastijd speelt hij viola da gamba in de *Matthäus* en de *Johannes-Passion*. „Ik zet met nooit afnemend ontzag het intro in.“

kwart van het stuk begint het hooggeleerde gezelschap plompeverloren te applaudisseren. Het orkest speelt na een ongemakkelijk moment dapper door. Met een ontwapenend: „Tja, hoe praat ik me hier uit?“ reedt de volgende spreker het decorum. Enigszins.

In de auto richting Castricum eet ik een bakje koude groente. Ik herinner me de kerk. Het kinderkoor loopt vrolijk naar buiten. Hun gedeelte van de repetitie zit erop en ze lonken naar de koekjes die al klaarliggen voor de grottemensenpauze. En dan hoor ik de stem van Jan van Elsacker, voor mij de mooiste evangelist die ik elk jaar wel ergegens tegenkom. Ik ben weer thuis.

VRIJDAG 27 MAART Twee keer vijf à zes minuten

Of toch niet? Het orgel bleek gisteravond een kleine 1 procent lager gestemd te staan dan normaal. Voor de uitdijnsnelheid van het universum is dit een prachtige nauwkeurigheid. Bij muziek is 1 procent kraaiend vals. Blazers kunnen zo laag niet stemmen en bleven op 440 Hz. De hele avond was het thema 'stemming' - altijd al een issue met de gamba - zeer aanwezig.

Ik voel me enigszins brak. Ook na de dag van 19 uur kon ik niet echt uitslapen. Vandaag een concertdag. Thuis wat lezen, wat schrijven, wat spelen, een boodschap, een enkele online bespreking (lerarentekort, een onderzoeksvoorstel, samenwerking met de universiteit in Bandung). Het lichaam zoekt instinctief de rust: alles in dienst van die twee keer vijf à zes minuten die de gambasolo's in de Matthäus rijk zijn. De vergelijking met een sprinter dringt zich op. Er is één milliseconde waarop het moet beginnen. Ik heb daar geen enkele invloed op. Geen tijd om op te warmen. De

razend moeilijke noten van 'Komm, süßes Kreuz' moeten op dát ene moment komen.

De gamba-aria's in de Matthäus zitten in het tweede deel. Het eerste deel is een niemandsland waarin ik als enige niets te doen heb. Dat leidt onvermijdelijk tot een reeks kleine tradities: een korte meditatie, een beetje t'ai chi, rustige lakschoenen aan. Spelen kan niet, omdat de gamba in de kerk ligt om te acclimatiseren. Ik heb menige sacristie op deze manier leren kennen. „Bent u de reservedirigent?“ vraagt één van de vrijwilligers die de koffie zet.

Wanneer de pauze begint, kom ik als een razende in actie om de stemming van het orgel te controleren en de snaren op de goede spanning te brengen.

ZATERDAG 28 MAART Voldoening én onvrede

De dirigent koos zeer lage tempi, gisteren, wat tot een waardige uitvoering leidde. Ben je als musicus wel eens ooit tevreden over een uitvoering? Ik in elk geval niet. Ook al speelde ik het stuk foutloos, er is altijd wel ergens iets dat beter kon. Voldoening én onvrede.

Vandaag is een rustdag. Tijd om uiterst prozaische en meditatieve dingen te doen. Ramen wassen. Kleding wassen. Overhemden strijken. Inkopen doen. Beetje studeren. Bakjes groenten maken voor volgende week. En alvast wennen aan de zomertijd. Ik mis mijn lieve Lydia die met schoonfamilie op wintersport is.

ZONDAG 29 MAART Genade

Thuisgekomen kijk ik terug op een mooie uitvoering van de Johannes in Musis Sacrum. Hoewel de eerder beschreven lichte onvrede over mijn eigen spel altijd aanwezig is, heb ik sprecht genoten van het samenkomen met de prachtige alt die vanmiddag 'Es ist vollbracht' zong. Er zat veel tijd tussen de repetitie en het concert, maar we vonden elkaar meteen weer, zonder voorrepetitie. Met de lange lijnen, de uiterst schrijnende dissonanten en het jubelende middendeel werd het echt Palmzondag.

Meestal ga ik na concerten graag zo snel mogelijk naar huis. Maar deze zondag sloot ik af in een pannenkoekenhuis met mijn goede vriend en dominee Gert, die bij het concert was. We bespreken zeker ook even de dissonanten, maar vooral de overeenkomsten tussen intrinsieke motivatie en genade.

En zo ga ik de Goede Week in. Via nog vier passies op weg naar Pasen. Alle goeds!

Op een steenworp afstand van Betondorp, de Amsterdamse buurt die hij een paar jaar geleden noodgedwongen verruilde voor het Noord-Hollandse Wormer, neemt Marcel van Roosmalen plaats in een ouderwets Amsterdams café. De verhuizing naar Wormer was – zoals in veel columns in NRC terug te lezen was – geen doorslaand succes. „Ik dacht: we komen hier nooit meer weg.” Inmiddels heeft hij zich met zijn gezin gevestigd in de Amsterdamse Watergraafsmeer: vriend en collega Gijs Groenteman noemde het een wijk voor „brave, linkse, well-to-do mensen...”. In zijn nieuwe cabaretvoorstelling *Ik mag niet klagen*, die volgende week in première gaat, neemt Van Roosmalen de toeschouwer mee in zijn leven en hoe dat naar eigen zeggen „volledig uit de hand is gelopen”. Het is zijn debuut als cabaretier. Sinds een paar jaar is Van Roosmalen een „alom aanwezige vlek” (zijn eigen woorden) in de media. Voor zowel vriend als vijand is er geen ontkomen aan: hij maakt televisieprogramma's, theatervoorstellingen en schrijft columns. Samen met Gijs Groenteman maakt hij de dagelijkse podcast *Weer een dag*, daarnaast presenteert het duo een wekelijkse talkshow op NPO3, *Van*

INTERVIEW MARCEL VAN ROOSMALEN CABARETIER

Deze week gaat de cabaretvoorstelling *Ik mag niet klagen* van Marcel van Roosmalen in première. Hij neemt het publiek mee in zijn succes, en in zijn mislukkingen. Het is zijn debuut als cabaretier. „Nu is er publiek voor, nu moet ik het doen.”

Door **Ömer Tuzkapan** Foto **Merlijn Doomernik**

'Heb ik dit echt zelf verzonnen? Wat een verschrikking'

Roosmalen en Groenteman. Hij schrijft twee keer per week een column voor NRC en is regelmatig te gast bij televisieprogramma's om te praten over zijn grote passie: de Arnhemse voetbalclub Vitesse.

In 2021 maakte hij ook al een theatervoorstelling: *DePannenkoekencaravan*, over zijn ondernemersavontuur als pannenkoekenbakker (wederom een coproductie met Groenteman). Hij stond eerder al op het podium met zijn vriendin, journalist Eva Hoeke. „Die voorstelling met Gijs beviel zo goed dat ik toen met Eva een voorstelling over onze verhuizing naar Wormer heb gemaakt.” Ergens in het afgelopen jaar besloot hij „in een vlaag van verstandverbijstering” solo te gaan. „Nu is er publiek voor, dus nu moet ik het doen. Anders wordt het tragisch.”

Voelt het kwetsbaar, je eerste cabaretvoorstelling?

„Jawel. Zeker bij de eerste try-outs. Je ziet jezelf op dat podium en denkt: 'Wat zit ik hier nou te doen? Pretendeer ik nu dat ik grappig ben?' Ik vind mezelf namelijk niet per se grappig. Nou ja, stiekem ook wel, anders zou ik er niet gaan staan.”

Toeschouwers verwachten waarschijnlijk ook een grappige avond.

Hoe was het om deze voorstelling te schrijven met dat idee in je achterhoofd?

„Het was pionieren. Ik wilde eerst helemaal niets opschrijven. Dat zal Arnhem zijn, maar in oktober wilde ik nog dat ik anderhalf uur uit mijn hoofd zou gaan lullen. Ik kwam erachter dat het om meer gaat dan alleen grappige verhalen: je hebt ook een rode draad nodig. Bij de try-outs kom je er dan achter wat werkt. Ik wilde bijvoorbeeld een Vitesse-lied zingen, maar eenmaal op het podium dacht ik: mijn hemel, heb ik dit echt zelf verzonnen? Wat een verschrikking.”

„Hoe heeft mijn leven zo gigantisch uit hand kunnen lopen?” Dat staat in de aankondiging. Wat is er uit de hand gelopen?

„We konden de huur niet meer betalen in Amsterdam en het huis was te klein geworden. Zo belandden we in Wormer. Ik had me eigenlijk al neergelegd bij de nederlaag. Ik was in de veertig en had twintig jaar lang reportages geschreven, maar dat was niet erg rendabel. We komen hier nooit meer weg, dacht ik. Van eergevoel kun je niet leven, dus toen heb ik een uitgever zo gek gekregen om mijn reportages te bundelen in een boek. Op datzelfde moment werd de podcast met Gijs een succes en toen ging de bundel ook verkopen.”

Hoe voelde dat?

„'Wat gebeurt er?', dacht ik. Maar het was een goed gevoel, en ik wilde en wil het zo lang mogelijk oprekken.”

In die podcast neem je regelmatig bekende figuren op de hak. Soms word je een pestkop genoemd.

„Ik vind het allemaal heel mild wat ik doe. Er zijn mensen die er iets gemeens achter zoeken, maar voor mij is dat gewoon humor, hele milde humor.”

Mensen met een idealistische boodschap zijn vaak het mikpunt van je grappen, is dat toeval?

„Mensen die zich laten voorstaan op hun idealen, die eigenlijk zeggen dat hun ideeën zo goed zijn dat ze verrijkend zijn voor anderen, daar loop ik graag met een grote boog omheen.”

Zoals Jan Terlouw, die je ook in je voorstelling noemt?

„Jan Terlouw staat voor de goede Nederlander. Hij verwoordde altijd op een goede manier de juiste mening. Jan Terlouw was het ideaal, niet voor alle Nederlanders, maar wel voor de twee miljoen Nederlanders die *De Wereld Draait Door* keken. Schijnbaar is dat de groep die behoefte heeft aan een opgelegde mening.”

Wie zijn die twee miljoen mensen, woenen die bij jou in de Watergraafsmeer in Amsterdam?

„Ze zitten hier ook, maar in het echt zijn ze super aardig. Ik dacht eerst: jezus christus, ga ik in die mediabubbel wonen? Maar ik ontmoet hier niets dan vriendelijkheid: 'Je fiets staat niet op slot', 'Je vetters zitten los'.”

Dat lijkt een beetje op Jan Terlouws verhaal over het „touwetje uit de brievenbus”.

„Eigenlijk wel, maar ik gedij er goed

Marcel van Roosmalen over zijn cabaretdebuut: „Ik kwam erachter dat het om meer gaat dan alleen grappige verhalen.”

bij. Het is echt heel moeilijk om je cynisch te verhouden tot die vriendelijkheid.”

Waar komt die afkeer van idealen dan vandaan?

„Ik kom uit een Vinexwijk in Velp, uit een doodsaaibambtenarengezin. Wij hadden nooit de goede mening, we hadden helemaal geen mening. In Nijmegen, waar ik studeerde, hadden we allemaal juist de goede mening, maar wat die dan was, dat wist ik niet. Nijmegen was toen in ieder geval een ultralinkse stad en ik werkte bij een kraakzender op de radio. Wat ik daarvan heb meegenomen is dat ik het ver afschuw om met elkaar dezelfde mening te hebben.”

Je bent een vader van jonge kinderen. Als je dochters straks gaan studeren en hun tijd van idealen breekt aan, ontstaat er dan een Marcel 3.0?

„Er komt geen nieuwe Marcel meer. Ik vind al hun idealen, wat ze ook nastreven, prima. Ik ga niet met ze in discussie, daar moet ik niet aan denken. Af en toe denk ik nu al: 'Oké... is dat je me-

ning?' Maar daar ga ik mijn eigen kind niet op aanvallende.”

Denk je dat mensen een diepere betekenis zoeken achter je werk?

„Zou kunnen, maar die is er niet. Het is ook niet zo dat ik doorlopend bezig ben met ergernissen, ik vind hooguit dingen grappig. Maar toen Vitesse bijna haar proficentie kwijtraakte was ik wel echt boos. Dat was louterend.”

Wat deed dat met je?

„Het raakte me tot in mijn vezels. Ik kom uit Arnhem. Zonder Vitesse zou ik geen reden meer hebben om naar Arnhem te gaan. Mijn ouders zijn allebei dood, er woont geen familie meer, mijn vrienden wonen er niet meer. Dan valt ook het Arnhemse gevoel voor humor weg: lompheid gemengd met slachtofferschap. Daar herken ik mezelf heel erg in.”

Was het de eerste 'crisis' die je persoonlijk raakte?

„Ja, dus moet je nagaan in wat voor luxepositie ik ben opgegroeid. Ik voelde gewoon de klassenjustitie. 'Moeten

ze ons weer hebben', dat gevoel. Ajax of Feyenoord zouden ze nooit laten verdwijnen. Tegelijkertijd dacht ik: de hele wereld staat in de fik en ik vind me hierover op. Maar blijkbaar is dit mijn ding. Toch een soort vorm van identiteitsbehoud.”

Je maakt op elke plek waar je de voorstelling straks speelt een videoreportage. Keer je altijd weer terug bij de reportage?

„Voorafgaand aan elke voorstelling ga ik met een camera door zo'n dorp lopen en alles commentariëren. Ik heb het maken van reportages altijd geïdealiseerd. Maar het is de hel. Tegelijkertijd is die verschrikking ook juist de lol. Dat je ergens naartoe gaat waar je eigenlijk niet wil zijn en dan achteraf denkt: wat heb ik gelachen, wat heb ik hier om die mensen gelachen. Met deze voorstelling geef ik die mensen wat terug.”

Ik mag niet klagen van Marcel van Roosmalen gaat op 9 april in première in de Kleine Komodie in Amsterdam. Info: ik-magnietklagen.nl

Advertentie

TextielMuseum TextielLab

MENS <3 MACHINE

25 JAAR TEXTIELLAB

28 MAART T/M 11 OKTOBER 2026

Fotografie: René van der Wal

Stichting TextielMuseum, Tilburg

GENEENTE TILBURG

Provincie Noord-Brabant

VRIENDEN LOTERIJ

Chris Kraus:
The Four Spent the Day Together. Scribe, 308 blz. €22,95
●●●●○

Een geniale roman die hedendaags Amerika scherp in beeld brengt

CHRIS KRAUS In plaats van een roman over interessante intellectuelen en dwarse kunstenaars schreef ze een *true crime*-verhaal, waarin de hoofdpersoon wel heel erg samenvalt met de schrijfster zelf. Toch zit Kraus haar onderwerp niet in de weg.

Door **Persis Bekkering**

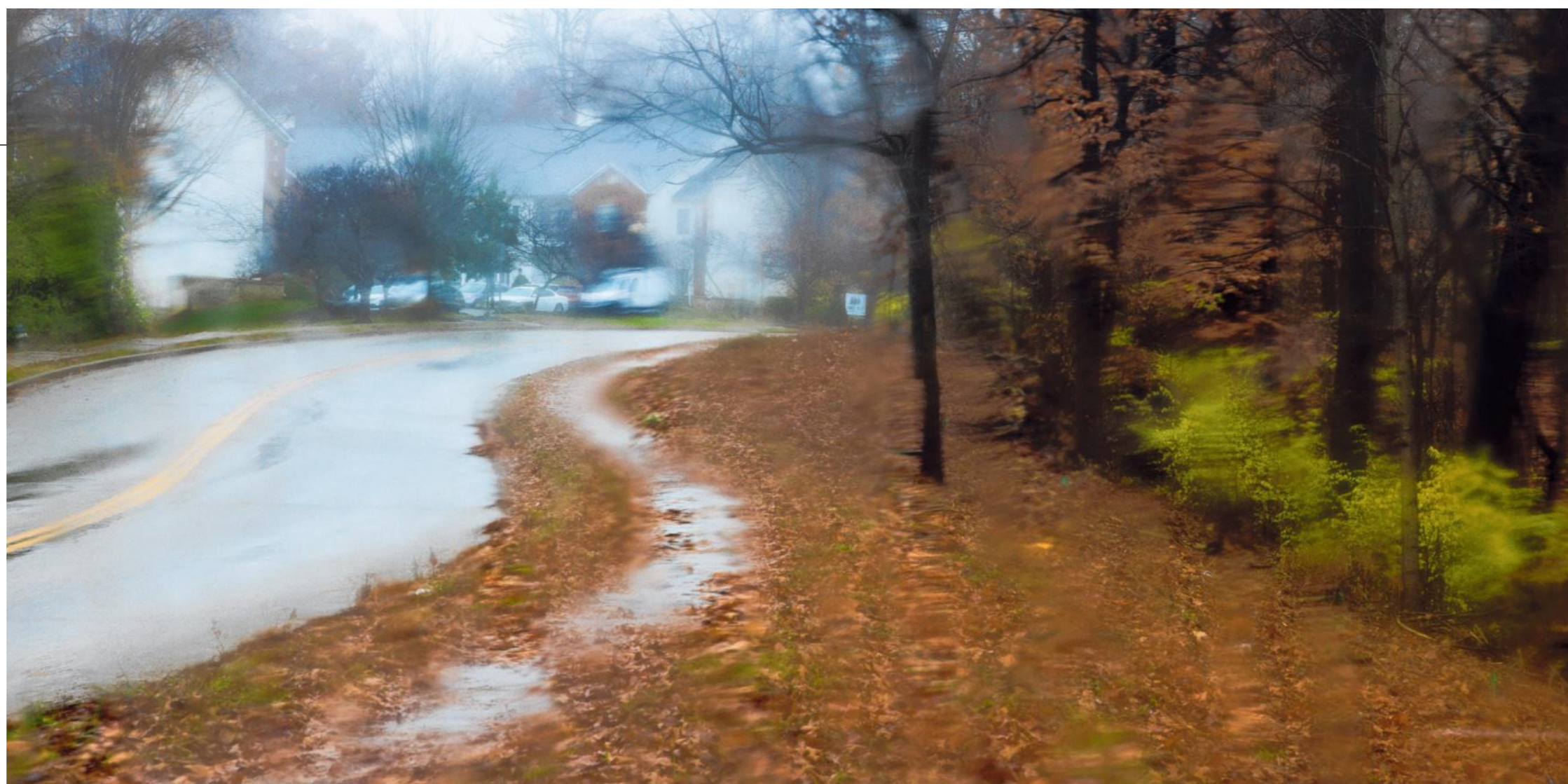

FOTO GETTY IMAGES

| MUZIEK | THEATER | KLEINKUNST | CABARET | BALLET | OPERA | DANS |

PODIUMKUNSTEN

SEIZOEN 26-27 KLASSIEKE MUZIEK

MARTIN FRÖST

ENSEMBLE PYGMALION

JUILLIARD STRING QUARTET

BEKIJK ALLE CONCERTEN OP [TIVOLIVREDENBURG.NL/KLASSIEK](https://www.tivolivredenburg.nl/klassiek)

Op dinsdag 8 januari 2019 leest schrijver Catt Greene in de krant over een opzienbarende moord in de Iron Range, een voormalig mijngebied in Minnesota. Drie jongeren hebben een man van drieëndertig vermoord, leest Catt, door hem twee keer in het gezicht te schieten en hem vervolgens in de berm te dumpen. Het slachtoffer, Brandon, had betaald voor seks met een van de daders, Brittney, en Brittneys jaloerse vriendje wilde hem daarvoor straffen. Maar de moord lijkt niet met voorbedachten rade te zijn uitgevoerd. De vier brachten eerst samen de dag door, schrijft het krantenartikel.

Catt - het alter ego van schrijver Chris Kraus - is direct gefascineerd door het verhaal, en vooral door dat laatste zinnetje. Ze bezit een romantisch, authentiek buitenhuisje op slechts twintig mijl van het stadje waar het drama plaatsvond, in het noorden van de Verenigde Staten. Catt kent de streek goed, maar de omgeving van haar schrijfhuisje is een totaal andere wereld dan het door drugs en werkeloosheid geteisterde Harding, de plaats delict. Ze heeft direct allerlei vragen. Waarom brachten daders en slachtoffer samen de dag door? Wat spookten de vier de hele dag uit, waar praatte ze over, hoe leven jonge mensen van nu in een kansloos stadje in Minnesota? Was er drugs in het spel? Catt besluit het verhaal te onderzoeken, als een echte *true crime*-journalist.

The Four Spent the Day Together, de eerste roman van Chris Kraus sinds *Summer of Hate* in 2012, is alleen niet wat je verwacht van een ware *true crime* novel, één van de succesvolste genres van de laatste jaren. De *crime* mag dan *true* zijn; pas in het derde en laatste deel beschrijft Kraus de misdaad en de aanloop daar naartoe. De eerste twee

delen van het boek gaan over Catt zelf, die vrijwel samenvalt met Chris Kraus (tot aan de titels van haar boeken aan toe), over haar ouders, en Catts huwelijk met de alcoholverslaafde Paul Garcia. Dat maakt *The Four* aanvankelijk tot een merkwaardig, wat onevenwichtig boek, gezien de verwachtingen die de titel en flaptekst hadden gewekt. Zit de schrijver haar onderwerp zo niet in de weg, is ze niet te veel met zichzelf bezig? Toch niet. Impliciet ontstaan allerlei verbanden tussen Catt en jeugd delinquent Brittney; Kraus spiegelt de twee aan elkaar zonder dat uit te leggen, ze legt overeenkomsten en diepe kloven bloot. Dan blijkt *The Four* een geniale en relevante roman, die het hedendaagse Amerika scherp in beeld brengt.

Bestsellerauteur

Catt, schrijft Kraus, heeft altijd over haar eigen leven geschreven. Ooit was Catt/Kraus een bestsellerauteur, dankzij het succes van de cultroman *I Love Dick* (in 2022 in het Nederlands verschenen met dezelfde titel). Dat brutale brievenboek over Kraus' eenzijdige verliefdheid op een andere man (genaamd Dick) dan haar echtgenoot, verscheen in 1997 in bescheiden oplage, maar werd tien jaar later herontdekt door een groot (online) publiek van jonge feministen. Amazon Prime baseerde een gelijknamige tv-serie op het boek, en plots kende iedereen Chris Kraus.

Maar toen draaide de wind. Rond 2017 werd Catt/Kraus op Twitter aangevallen omdat ze een verloederd appartementencomplex in Albuquerque bezat, waarover ze openhartig schreef in *Summer of Hate*. „Catt Greene is een huisbaas, geen schrijver“, twitterde iemand. „Een sloppenbaas“, reageerde een ander. In tijden van woningcrisis waren huisbazen het kwaad zelf. Kraus was niet meer dat coole feministi-

sche icoon, maar de elite, de bezittende klasse, oftewel, de verkeerde kant. En het was de tijd van Trump, de allergrootste bullebak van iedereen, die pesterij tot politiek verhief. Wat had het nog voor zin om boeken te schrijven, vroeg Catt zich af. En voor wie?

Het nieuwsbericht geeft Catt echter nieuwe schrijfszin. Ze mag dan een huisbaas zijn, meent ze, juist omdat ze zich dagelijks bezighoudt met lekkende kranen en verstopte wc's in een buitenwijk staat ze dichterbij gewone mensen in het echte Amerika dan die wraakzuchtige linkse kunstenaars die Los Angeles aan het gentrificeren zijn. Maar blijkbaar nog niet dicht genoeg. Catt wil de afstand tussen haar en de daders van de moord op Brandon over-

Zonder triomfantelijkheid maakt Chris Kraus van 'huisbaas' een geuzennaam

bruggen, ze wil het Amerika van vandaag werkelijk begrijpen.

Om dat te kunnen doen kiest ze er niet voor om zo goed mogelijk te assimileren in Harding, als een vlieg op de muur, in de hoop iets van dat echte Amerika te begrijpen. Kraus' literaire ingreep in *The Four Spent the Day Together* is om haar eigen leven te spiegelen aan dat van de hoofdrolspeelster in de misdaad, Brittney.

Verarmd werkmilieu

Net als Brittney groeit Catt op in een verarmd werkmilieu, al is Catts opvoeding gedrenkt in literatuur, en heeft Brittney geen toegang tot boeken. Net als Brittney was Catt als kind een *weirdo*, een buitenstaander, een wildebras die niet lijkt te passen in de wereld waarin ze geworpen is. Catt hunkert naar avon-

tuur, ze lift stiekem in haar eentje de hele staat door, experimenteert met drugs en seks. Ook zij wordt gepest, net als Britt. Het zijn de tijden van de Black Panther-beweging, van sociale onrust en aanhoudende protesten, die haar leeftijdsgenoten en zij via de tv leren kennen. Catts klasgenoten staan op een dag ook met spandoeken en leuzen op Catts stoep, maar in plaats van „Black Power“, schreeuwen de tieners „Catherine Greene Sucks“ en „Greene Get Out Now!“.

Brittneys toekomst, ondanks haar intense karakter en borrelende creativiteit, lijkt kansloos. Bijna iedereen om haar heen raakt verslaafd aan crystal meth, en de weinige banen die er zijn voor mensen zonder een goed diploma leveren niet genoeg op voor de hoge huren van vandaag. Voor meisjes als Brittney zijn er weinig andere opties dan zich via social media als sekswerker aan te bieden. Catt weet zich daarentegen te ontworstelen aan haar milieu. Kraus laat zien dat dat niet alleen te danken is aan haar stel goede hersens. Amerika lijkt vandaag gewelddadiger, grimmiger, uitzichtlozer dan de wereld waarin zij opgroeide. Een detective in Harding vertelt Catt dat er bij alle moorden en geweldsdaden die hij op zijn pad krijgt drugs in het spel is.

Slecht huwelijk

Catt begrijpt hoe het haast onmogelijk is om uit de klauwen van verslaving te komen in het Amerikaanse justitiesysteem. In een derde verhaallijn beschrijft ze de worstelingen in haar huwelijk met Paul Garcia, een ex-alcoholverslaafde met een strafblad, die ze leert kennen wanneer hij bij haar solliciteert voor de functie van vastgoedbeheerder. Zonder de financiële hulp van Catts ex-man komt hij bijna niet uit de financiële strop die justitie hem oplegt, zoals de verplichte dure blaas-test in zijn auto, die hij nodig heeft om naar zijn slecht betaalde, mentaal zware werk te kunnen gaan. Uit wanhoop gaat Paul weer drinken, en zo slingert hij heen en weer, tussen fles, justitie, en de verwoede poging tot een normaal leven.

Met haar nieuwe roman beweegt Kraus steeds verder van haar eerdere werk af, dat bevolkt werd door interessante intellectuelen en dwarse kunstenaars. In *The Four* is haar blik strikt materialistisch. We lezen weinig over Catts of Brittneys innerlijk leven. De vertelling - 'verhaal' dekt de lading niet - is een haast feitelijk aaneenschakeling van gebeurtenissen, nieuwsberichten, reizen, zakelijke transacties. Saai is dat niet; de stijl versterkt het ontvullende effect van het tijdsbeeld in de roman. *The Four Spent the Day Together* is kil, grimmig, maar, voor wie tussen de regels leest, niet zonder onderkoelde humor.

Zo begint elk van de drie delen met een beschrijving van vastgoed. Vastgoed is hier de deur naar de wereld daarbuiten, de sleutel die de kunstenaarsbubbel doorbreekt. Zonder triomfantelijkheid maakt Chris Kraus van 'huisbaas' een geuzennaam.

COLOFON

Mediahuis NRCBV

Hoofdredacteur:
Patricia Veldhuis
Algemeen directeur:
Dominic Stas

Redactie

Vragen, opmerkingen of suggesties?
Mail naar redactie@nrc.nl of ga naar [nrc.nl/contact](https://www.nrc.nl/contact).
Postadres: Postbus 20673, 1001 NR Amsterdam, t.a.v. rubriek, redactie of persoon.
T: 020 - 755 3000 (algemene nummer)

Ingezonden brieven

Reageren op artikelen? Stuur maximaal 250 woorden naar opinie@nrc.nl. Vermeld naam, adres en tel. nummer.

Advertenties

T: 020 - 755 3049, E: sales@nrc.nl, W: [adverteren.nrc.nl](https://www.adverteren.nrc.nl)

Familieberichten

T: 020 - 755 3052 E: familieberichten@nrc.nl

NRC Webwinkel

E: klantenservice@nrcwebwinkel.nl

Bezorging en abonnementen

Wij streven ernaar NRC te bezorgen voor 7.00 uur, op zaterdag voor 9.00 uur.

W: [nrc.nl/service](https://www.nrc.nl/service), T: 088-572 0572 (ma-vr 8.00-17.00, za 9.00-13.00)

Omgang persoonsgegevens

Mediahuis NRC BV legt van abonnees en gebruikers van online dienstverlening gegevens vast voor de uitvoering van een (abonnee)overeenkomst en/of het verlenen van diensten. Deze gegevens kunnen worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten van Mediahuis NRC BV (zie ook [nrc.nl/privacyverklaring](https://www.nrc.nl/privacyverklaring)). Afmelden kan via privacy@nrc.nl.

Auteursrecht

© NRC, 2026.

Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van (de inhoud van) deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Deze rechten berusten bij Mediahuis NRC BV c.q. de betreffende auteur. Zie voor de volledige tekst: [nrc.nl](https://www.nrc.nl)

Zo leest u de NRC waardering

●●●●● buitengewoon
●●●●○ zeer goed
●●●○○ goed
●●○○○ matig
●○○○○ zwak

PODIUMKUNSTEN

dans
dagen
haarlem

Portrait (FR)

Mehdi Kerkouche | EMKA

De Nederlandse première van een levensgroot familieportret, gedanst door negen dansers van verschillende leeftijden en achtergronden

Stadsschouwburg
Haarlem

dansdagenhaarlem.nl

vr
10
april

DE ZIEL KRIJGT VLEUGELS

HET GROOTSTE
ZWANENMEER
TER WERELD®

Met meer zwanen dan je kunt tellen!

HET SHANGHAI BALLET

UIT DE PERS
"Dit is het Zwanenmeer zoals het moet zijn, maar zoals men het zelden ziet"

World Forum Theater Den Haag 28 AUG T/M 6 SEP
Martiniplaza Groningen 8 & 9 SEP
nieuwe Luxor Theater Rotterdam 11 T/M 20 SEP
Koninklijk Theater Carré Amsterdam 22 T/M 27 SEP
Theater Orpheus Apeldoorn 29 SEP T/M 4 OKT

GROOTSTEZWANENMEERTERWERELD.NL

ITA internationaal theater amsterdam

WEG MET EDDY BELLEGUEVIE

Van 15 apr t/m 6 jun te zien door het hele land. Kijk op ita.nl/eddy voor de speellijst.

ITA Ensemble
VAN Édouard Louis
REGIE Eline Arbo

oorspronkelijke producent Toneelschuur Producties

'Een prachtig drama over anders-zijn.' — TROUW ★★★★★